

ČAS

Znanstvena revija
„Leonove družbe“

Ljubljana : 1914

Letnik VIII. Zvezek 5.

Tisk Katoliške Tiskarne.

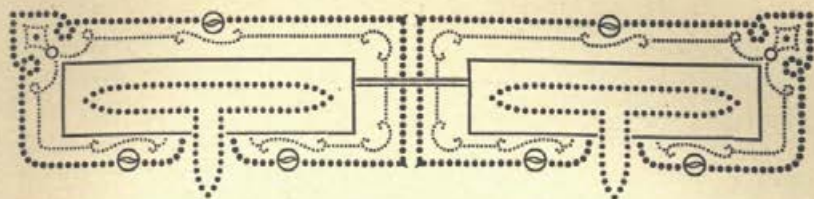
Vsebina.

Pius X. (Dr. A. Ušeničnik)	329
Za krščansko kulturo. (Dr. A. Ušeničnik)	333
Veliki pomor XX. stoletja. (Dr. Lambert Ehrlich)	355
O »sufragetkah« ter o ženski organizaciji. (Dr. A. Pavlica)	366
Fany Hausmanica, prva slovenska pesnica. (Dr. Leopold Lénard)	370
Boj zoper »nenravno umetnost«. (Ivan Dornik)	388

OBZORNIK:

Verstvo in kultura: Benedikt XV. in papeštvo. (A. U.) — Svetovna vojska. (A. U.) — Kulturna zgodovina: Iz psihologije političnih morilcev. (Dr. J. D.) — Janko Kersnik, njega delo in doba. (Dr. A. U.) — Varšavsko »Towarystwo Naukowe« (Družba znanosti). (Dr. L. Lénard.) — Umetnost: Svobodomiselstvo in umetnost. (A. R.) — Glasnik »Leonove družbe«.

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. Naročnina 7 K, za dijake 4 K. Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. Naročnina se pošilja na »Leonovo družbo« ali »Čas« v Ljubljani.

Pius X.

Ko je l. 1903 Leon XIII. zatisnil oči, se je ves svet spraševal, kdo bo pač sedaj papež. Težko si je bilo misliti Leonu naslednika, tako velika prikazen je bil on v zgodovini papeštva. Začel se je konklave. Nekateri so mislili na Rampolla, ki je bil celo vrsto let državni tajnik in je najbolje poznal velike zamisli Leonove; tudi mu je Leon popolnoma zaupal. Rampolla je bil rojen knez, visokorasel, blede mož, dvorskih manir, obenem pa globoko pobožen, svet duhovnik, a nedostopen svetu kakor živa tajnost. Svet ga je spoznal šele, ko se je svetu umeknil. Za Rampolla so bili vneti zlasti francoski kardinali, saj je kakor Leon tako ljubil Francijo in se trudil, da bi jo rešil iz oblasti jakobinstva in preustvaril v krščansko republiko. In res je dobil že pri prvem skrutiniju 24 glasov; ko je pa nesrečni kardinal Puzyna vložil proti njemu veto Avstrije, je število njegovih glasov kakor v znamenje protesta poskočilo celo na 29. Vendar so vsi, tudi Francozi sami, čutili, da je s tem številom Rampolla dosegel višek. Ker je potrebna dvetretjinska večina znašala 42 glasov (navzočih kardinalov je bilo 64), je bilo jasno, da je tiara namenjena drugemu možu.

Največ glasov za Rampollom je dobil pri prvih skrutinijih kardinal Gotti (17). Pravi mož se je zdel zlasti Nemcem, saj ga je sam cesar Viljem, ko je bil v Rimu, vidno pred drugimi odlikoval. Tudi Gotti je plemenit mož, a na zunaj hladan. Kot marmor je, pravijo njegovi prijatelji, tako mrzel, a tudi tako svetel in tako trden. Toda tudi Gottiju tiara ni bila namenjena.

Pri prvem skrutiniju je dobil 5 glasov tudi neki kardinal Sarto. To je bil tisti, ki ga je francoski tovariš vprašal: »*Vaša Eminenca je gotovo nadškof v Italiji*« (*sans doute archevêque en Italie*)? — *Non parlo francese (Ne znam francosko)*. — Francoz latinsko: »*In quanam dioecesi es archiepiscopus?* (V kateri pokrajini ste za nadškofa?)« — *Sum patriarca Venetiae (Beneški*

patriarh sem). — »*Non loqueris gallice? Ergo non es papabilis, siquidem papa debet gallice loqui! (In Vi ne govorite francosko? Tedaj ne morete biti papež, zakaj papež mora znati francosko!)*« — *Verum est, Eminentissime Domine, non sum papabilis. Deo gratias! (Res je, Eminenca, nisem za papeža, hvala Bogu!)*

Toda pokazalo se je, da papežu ni na vsak način treba znati francosko. Vedno večkrat se je poslej čulo ime Sarto. Francoski kardinali so se informirali, kakšna posebnost je neki ta mož. Kak knez? Ne, nasprotno, iz prav preprostega stanu. Politik in diplomat? Tudi ne. Učenjak? Papež ni da bi moral biti učenjak. Kaj pa? Njegov curriculum vitae je kaj preprost: bil je kaplan, potem župnik, kanonik, ravnatelj semenišča, profesor bogoslovja, generalni vikar, škof, naposled patriarh in kardinal, a vse, kar je bil, kot pravi katoliški duhovnik, pobožen in delaven, predvsem vnet za versko življenje, a poln sočutja tudi za časno bedo ljudstva (že leta 1868 je kot selski župnik ustanovil prvo kmečko posojilnico). Tako, tako, so razmišljali francoski kardinali, in kaj naj bo on kot papež? »Kot papež naj bi Sarto velike ideje Leonove v življenju udeleževal. Leon je bil predvsem političen papež (v dobrem pomenu besede), Sarto naj bi bil predvsem religiozen papež. Tako bo Sarto Leona le dopolnil!« Kardinal Sarto je s strahom in z bridkostjo opazil, da število njegovih glasov narašča. Ko je že preskočilo Rampollove glasove in se je število le-teh začelo manjšati, je prestrašen sredi konklava zaklical: »Sono indegno! sono incapace! Dimenticatem! (Nisem vreden! nisem zmožen! ne mislite name!)« A ti prisrčni vzkliki skromne ponižnosti so mu le še bolj pridobili srca. Prijatelji so ga nujno prosili, naj se vda, naj prepusti vse božji previdnosti, naj žrtvuje, če treba, sam sebe tudi kot papež Bogu in Cerkvi. Kardinal Sarto je s solznimi očmi prosil, da ne, da ne, a naposled, ko je videl, da mora biti to res božja volja, se je vdal. Tisti hip je število njegovih glasov poskočilo na 50, torej preseglo dvetretjinsko večino. Kardinal Oreglia je stopil predenj ter ga slovesno vprašal: »Ali sprejmeš izvolitev za papeža?« Kardinalu Sarto so potne kaplje orosile čelo, oči so se mu napolnile s solzami, in bled ter tresoč se je odgovoril: »Če ne more ta kelih od mene, naj se zgodi božja volja!« Kardinal Oreglia je ponovil vprašanje, zakaj odgovor ni bil po obredniku, in tedaj je kardinal Sarto odgovoril: »Sprejemem.« »In kako se boš imenoval?« »Zaupajoč v priprošnje svetih papežev Pijev, ki so s svojimi krepostmi po-

častili to ime in z močjo ter milobo branili Cerkev, se hočem imenovati Pij X.¹

Ti dogodki, ki jih je bil priča konklave l. 1903., so osvetlili takorekoč že naprej prelepo podobo Pija X. Pij X. je bil res to, kar so kardinali pričakovali: papež božje previdnosti. Za Leonom XIII. je moral priti Pij X. Seveda božje misli niso človeške misli, a časih se vendar človeške misli prečudno strnejo z božjimi. To pot so se.

Leon XIII. je s svojimi okrožnicami o edinstvu cerkvâ, o krščanski osnovi držav, o krščanski filozofiji, o socialnem vprašanju mogočno vplival na sodobni svet in mu dal sredi naturalizma in socializma novo, krščansko orientacijo, nov, krščanski vidik. Začelo se je živahno delo za unijo, politični stik z državami se je obnovil, nastala je nova doba krščanske filozofije, stopila je na plan krščanska demokracija. Tudi vedi in umetnosti je dal Leon novih impulzov. A tudi največji ženiji so le ljudje, in ko bi ne bili, vsaj ljudje njih zamisli le enostransko doumejo in izvedejo. Tako je bilo tudi tu. Poleg tega pa Leon filozof na Petrovem stolu ni mogel imeti tako paznega očesa za druge stvari, ki so sicer malenkostne, a niso malenkosti. Tako je Leonov pontifikat, slaven in mogočen, vendarle že naravno hotel dopolnila. Smrt, ki ima smotrni pomen v vsem človeškem razvoju in napredku, ima teleologijo tudi v papeštvu. Ljudi je Kristus postavil za svoje namestnike, ljudje se pa med seboj izpopolnjujejo in dopolnjujejo. Tako dopolnjenje in izpopolnjenje Leona XIII. je bil Pij X. Leon XIII. in Pij X. oba velika, oba potrebna; v svojem medsebojnem dopolnjenju, bi rekli, ustvarjen papeški ideal. Seveda stavi ta ideal v časovnih menah vedno nove naloge, tako da bo imel tudi v bodočnosti vsak papež svoj posebni poklic.

Pij X. — Leonov naslednik. Leon mislec, Pij praktik. Kar je Leon velepotezno začrtal, to je hotel Pij X. v življenju narodov izvesti — omnia instaurare in Christo, vse v Kristusu prenoviti. Če je Leon dvignil ugled krščanstva na zunaj, je je Pij poglobil v dušah. Če je izvršil Leon reformo duhov, je hotel izvršiti Pij reformo src. Če je izvršil Leon reformo v velikem, jo je izvršil Pij v malem. Če so ljudje, ki niso imeli Leonovega širokega po-

¹ Primeri: Revue de deux Mondes, 1904, 241—285: Les derniers jours de Leon XIII. et le Conclave de 1903. Članek je podpisan z »Un témoin« (Nekdo, ki je bil priča).

gleda, Leonove ideje enostransko ali celo zelo umevali, jih je poučil Pij o njih pravem zmislu in je navrnil tako krščanski kulturni razvoj spet v pravo smer. Nikjer nasprotja, in vendar ima obeh delo vsako svoj značaj.

Leon je silno pospešil bogoslovni študij, zlasti tudi pozitivno plat. Pozitivni študij je pa dovedel katoliške bogoslovce v stik s protestantskimi učenjaki. Ne še večji kritične metode so se dali katoličani zavesti od protestantov v subjektivizem. Tako je nastal modernizem. Ena največjih nalog Pijevih je bila, da iztrebi iz katoliških učilišč modernizem, ne da bi oškodoval upravičeni pozitivni študij. Pij je izvojeval ta boj s toliko resnobo in odločnostjo, da je v malem času ta nevarna herezija izgubila vso moč.

Leon je započel veliko krščansko socialno gibanje. Ker je videl, da socialni prepород ni mogoč brez duhovnikov, je zaklical duhovnikom: Ven iz zakristij! A nekateri so ga napak umeli. Mislili so, da bodi poslej duhovnik najprej politik in socialec, potem šele duhovnik. Zato je Pij zaklical: Nazaj! Ven, a tako, da se vedno vračajo v cerkev, kjer je njih prvi poklic. Ven, a tako, da se ne bodo pomešali s svetom. Ven, a tako, da nikdar ne bodo slekli sutane duhovniškega mišljenja in življenja. Nekateri so iskali v tem nasprotja med Pijem in Leonom. A ni nobenega nasprotja: Če zakliče vojskovodja naprej! a nekatere čete udarijo predaleč, jim mora zaklicati nazaj! Tak vojskovodja je Kristus, ukazujoč po Leonu in Piju.

Leon je klical na boj zoper socializem vse dobro misleče. Pij je zavrgel načelo »mešanih« organizacij vseh dobro mislečih. Mnogi so zlasti to Piju zamerili in se pri tem sklicevali na Leona. In vendar je tudi tu Pij le tolmačil Leona. Vsi v boj, a ni treba, da bi se kori mešali! Kor ob koru, armada ob armadi!

Leon je preurejeval razmerje Cerkve do držav, Pij izvršil reformo v Cerkvi sami: reformo kurije, reformo semenišč, reformo prava, reformo cerkvene glasbe, reformo brevirja ...

Leon je prenovil filozofijo mišljenja, Pij je prenovil filozofijo življenja.

Težko je reči, katero Pijevo delo je največje. Praktiki bodo poudarjali kodifikacijo prava, umetniki reformo cerkvene glasbe. Vendar se zdi, da sta za duševni, kulturni razvoj krščanstva dve dejanji Pija X. sekularni: njegov boj zoper modernizem in njegovo evharistično delo. In nad vse značilno je, da ti dve na videz tako različni dejanji veže ista misel in težnja. Moder-

nizem je negacija božjega življenja v Cerkvi, evharistija je življenje tega življenja. Zato je šel Pij X. s takim apostolskim gnevom v boj zoper modernizem, zato je šel s takim apostolskim ognjem v boj za evharistijo! S tem dvojnimi dejanjem je vtisnil Pij X. signaturo XX. stoletju: rod za nami bo bolj čist, bolj veren, bolj močan! — —

Velik je bil Pij X. kot papež, kot človek je bil svetnik, poln usmiljenja in dobrote, poln ponižnosti in preproščine, poln svete žalosti in svete vedrosti, v sijaju papeštva resnično ubog.

Sedaj počiva — in pace Christi. Pri sv. Petru pa zvone zvonovi. Oznanjajo urbi et orbi, da imamo spet papeža. Tu es Petrus — — Papeži umirajo, papež ne umrje!

Ljubljana, 3. septembra 1914.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Za krščansko kulturo.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Največja naloga dvajsetega stoletja je pokristjanjenje kulture. To je tista naloga, ki jo je označil Pij X. z evangelijskimi besedami »instaurare omnia in Christo«, vse obnoviti v Kristusu (Efež. 1, 10).

Zadnje stoletje je bilo stoletje materialne kulture; »stoletje materialnih pridobitev« je imenuje Houston Stewan Chamberlain.¹ Tvarna kultura je zares silno napredovala. Človeško gospostvo nad zemljo je doseglo malone višek: človek si je uslužil celine in morja, celò ozračje se le še težko upira njegovi volji; tehnika ustvarja prava čuda človeških zamisli in ukazov; s kemijo oponaša in prekaša človek prirodne tvorbe; higiena je zmagovalno ustavila morilne pohode kužnih bolezni; obrtna umetnost je pripravila človeku udobnosti, ki jih ni poznal noben vek. Ko bi tvarna kultura zadoščala za srečo, bi moral biti človek dvajsetega stoletja res srečen! Ali je? Isti Chamberlain, sicer velik oboževavec moderne kulture, nadaljuje: A višek prave kulture naše (devetnajsto) stoletje

¹ »Nicht Ideen sind in unserem Jahrhundert das Charakteristische, sondern die materiellen Errungenschaften . . . Unser Jahrhundert ist wesentlich ein Jahrhundert des Anhäufens von Material.« Houston Stewan Chamberlain: Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts, 5. Aufl. 1904, I, 31 – 32.

ni. »Ko bi res bilo višek, tedaj bi bilo pesimistično naziranje edino upravičeno: po vseh pridobitvah bestialna zloba še tako razširjena in beda potisočerjena!«¹ Ali ni prav leto 1914. krvav dokaz za to trditev?

Česa manjka moderni kulturi? Nemški filozof Eucken pravi in za njim ponavlja to vedno več resnih miselcev: notranjosti, duha; po naše se to pravi: manjka ji religije, manjka ji krščanstva.

Človeštvo je ob samem napredku pozabilo, kaj je človek. Če nosi človek v sebi nesmrtnega duha in če je kraljestvo duha neskončno kraljestvo resnice, dobrote in lepote, tedaj ni mogoče, da bi človeka zadovoljila in osrečila materialna kultura, niti ne vsa takozvana zgolj tostranska kultura (Diesseitskultur); umiriti, zadovoljiti in osrečiti ga more le kultura, ki veže končnost z neskončnostjo, čas z večnostjo, kratka, kultura, ki družijo človeka z Bogom. Brez Boga je zastoj vse človeško upiranje: brez Boga za človeštvo sreče ni! To, kar uvideva misleči um, potrjuje tudi izkušnja: hrepeneči po miru se vračajo veliki miselci in umetniki k Bogu. A z Bogom družijo človeštvo religija in religija življenja je krščanstvo. Zato pravimo, da je največja naloga našega stoletja pokristjanjenje kulture.

Primeri v umetniški obliki izražene te misli pri mnogih konvertitih naše dobe: Coppée (*La bonne souffrance*), Huysmans (*En route*), Jørgensen (*Lebenslüge und Lebenswahrheit*), Juliette Adam (*Païenne — Chrétienne*) itd. Pri vseh se ponavlja, kar je dejal Huysmans: »Iskati moram svoje veselje izven časa...« Ko je Huysmans ob koncu življenja silno trpel, je rekel v zavesti večnosti: »Jaz sem moral to trpeti, da vsi, ki moja dela bero, spoznajo, da moj katolicizem ni bil le literatura. Jaz trpim svoje lastno delo.« (Primeri: *Vom Freidenkertum zum Katholizismus, En route, Selbstbekenntnisse von K. J. Huysmans. Übers. nach der 30. Aufl. von Dr. A. Sleumer, 2. Ausg. Hildesheim, 1914, Einleitung*). O sreči in veselju pa krščanstvu beri spet in spet Kepplerjevo knjigo *Mehr Freude!*

Glede izrazov je pripomniti, da nekateri ločijo kulturo in civilizacijo. Kultura jim znači »gospostvo človeka nad naravo«, to je tisto »polje človeškega razvoja, ki je drugi imenujejo materialno, stvarno kulturo...« »Kultura se ozira na potrebe, ki jih ima človek po svoji telesno-duševni naravi; po njih množini in stopnji govorimo o višji in nižji kulturi; narava ponuja človeku širna polja, ki naj jih obdeluje (colere). Civilizacija pa se ozira na odnose ljudi med seboj in do božanstva; obsega torej versko-nravne in socialne razmere. Kultura obsega vse pridobitve na polju telesnega dela, prometa, umetnosti in vede, telesnega in duševnega stvarjanja sploh, kolikor se to nanaša na zadovoljevanje raznoterih človeških

¹ O. c. 33.

potreb. Civilizacija obsega nprav in pravo, kakor jih ustvarjajo in razvijajo človeška narava, religija, socialne razmere in državna oblast.« (Dr. J. Nikel, Allgemeine Kulturgeschichte, Paderborn 1907, 1.) Mi tega razločka ne delamo. Nam je kultura obseg vseh pridobitev človeške dejavnosti, ne le tvarnih, marveč tudi duševnih, ne le umskih, marveč tudi estetičnih in etičnih; torej ne le na polju telesnega dela, ali se na polju vede in umetnosti, temveč tudi na socialnem in verskonravnem polju, na polju npravnosti in prava. Kultura meri na zadovoljevanje vseh človeških teženj in zato ne obdeluje (colit) le vnanjega polja, ampak tudi duševno polje, seje semena ne le v razore njiv, ampak tudi v razore duš. Ona ločitev je tudi preumetna; nekaj duševnega stvarjanja deva pod kulturo, nekaj pod civilizacijo: umetnost pod kulturo, npravnost pod civilizacijo; iste šege, kolikor so izraz lepocutja, pod kulturo, vkolikor so izraz npravočutja, pod civilizacijo. Ugajala bi že bolj ločitev dr. H. Tume, ki jemlje besedo kultura samo za tehnični napredek. Najbolje je pa, kakor smo dejali, da sploh ne delamo razločka.

I.

Naturalizem naše dobe. — Vzroki. — »Železna doba«.

Če pravimo, da je največja naloga našega stoletja pokristjanjenje kulture, s tem ne obsojamo dela za stvarno in vnanjo kulturo. Kdo bi bil tako aboten! Tudi to delo je potrebno in nujno. Zlasti je treba nakopičeno kulturo posredovati ljudstvu: treba je ljudstvo gospodarsko okrepiti, da se bo moglo vzdržati v tekmi narodov; ako gospodarsko propade, tudi višjih kulturnih dobrin kmalu ne bomo imeli komu podajati. A če je to delo, delo za stvarno in vnanjo kulturo, nujno, je ono, delo za pokristjanjenje kulture, nujnejše in najnujnejše.

Nekaterim se zdi, da le pesimizem vidi v moderni kulturi toliko senc in v moderni dobi toliko nekrščanstva. Bog ohrani optimiste in njih optimizem! Z veselim optimizmom je res najlozje veselo delati. Toda tisti, ki so tako srečni, da se jim iz vsega smeje sama lepota in dobrot, vendarle ne smejo biti taki optimisti, da bi varali sami sebe in druge. In varali bi sebe in druge, če bi se ne zavedali, da je njih optimizem le srečno razpoloženje, ki vidi to, kar je dobrega, a slabega ne opazi, kakor je pravi pesimizem le nesrečno razpoloženje, ki gleda vse kakor skozi temno barvano steklo. A ni pesimizem kazati tudi na zlo, ne zato, da bi se v topi resignaciji vdajali brezdelju, ampak zato, da bi je z razumnim delom premagali. Sicer bi se lahko primerilo, da bi se zlo bohotno razpaslo in ko bi se optimizem tega zavedel, bi bila pomoč že prepozna.

Velike duševne bede naše dobe pač ni mogoče tajiti. Da se je naturalizem v mišljenju in življenju narodov široko razpasel in globoko zajedel, za to so priča predstavniki moderne kulture sami, Eucken, Paulsen, Chamberlain; da pa tudi mimo krščanskih narodov ni šel brez žalostnih sledi, za to je priča prvopastir na Petrovem prestolu. On, ki gleda z najvišjega vidika narode, z grozo opazuje, kako narašča po svetu naturalizem, in še z večjo grozo, kako je prevzel že tudi krščanske narode. Kdor pazno prebira papeževa pisma, ta čuti, kako trepeče ta groza iz vseh njegovih besedi. Žal, ko mora obenem tožiti, da ga mnogi ne umejo ali nočejo umeti!

Seveda s tem nikakor ne tajimo, ampak veselo priznavamo, da je zlasti v ljudstvu neprimerno več dobrega, nego je bilo pred enim stoletjem ali tudi še pred petdesetimi leti. Živa moč krščanskih idej ni nikdar zamrla, ni se pa mogla vedno enako pojavljati. Moderna kultura se je kakor mogočen tok razlila po svetu in ž njo naturalistično mišljenje. A že Pij IX. je kazal na pogubne strani te kulture, Leon XIII. je zarisal proti njej že cel program krščansko-kulturnega dela, Pij X. pa je segel naravnost v življenje in zlasti z evharistično akcijo započel naravnost čudovit preporod krščanskega ljudstva.

Vendar je še povsod mnogo, mnogo naturalizma. Zelo se je zmanjšal zlasti v takozvanih izobraženih slojih zmisel za nadnaravne činitele, zelo je oslabilo tisto srčno umevanje Cerkve, tisto, kar je imenoval sv. Ignacij »sentire cum Ecclesia«, zelo je upadlo negovanje tistih svojiskih krščanskih kreposti, ki jih moderni prezirljivo imenujejo pasivne. Kar je pa poglobitveno, z moderno kulturo je združena vedno nevarnost, da zavlada z njo med krščanskimi narodi tudi naturalizem. Vzrokov je mnogo in so splošno dosti znani: vpliv univerz na inteligenco, vpliv literature zlasti na mladino, vpliv časopisja na vedno širše sloje, vpliv verskim težnjam sovražnega javnega mnenja na vsakega posameznika, vpliv materialnih kulturnih dobrin samih na človeško srce. Zdi se pa, da je moderna kultura že sama velika nevarnost za živo versko mišljenje.

Iz dijaških let se spominjamo, kako opisuje Ovid zadnjo, »železno dobo« človeštva: de duro est ultima ferro. Sramu, pravi, ni več, ne resnice ne vere, namesto teh zvijačnost, nasilje, pohlep; bogastvo kopljejo iz zemlje, netivo zlà; železo in zlato gospoduje in vojska, ki se bije z obojim; vstal je rod zaničevavec bo-

gov.¹ Naša doba je brez dvoma taka železna doba in vsaka poteza Ovidova je tudi za našo dobo značilna. Vendar bi rekli, da je naša doba še v posebnem pomenu železna doba in v tem se nam zdi, da je še poseben psihološki razlog za naturalizem naše dobe.

Naša doba je doba železa in železnih strojev. Železni stroji grme po tovarnah, železni motorji drve po suhem in po morju; železnice, avtomobili, parniki, vse drvi, in z njimi drvi človek za kruhom, za službo, za dobičkom. Ali ni taka doba že sama po sebi nekako Bogu odtujoča? Berite pri Wallacu (Ben Hur) klasičen opis o prihodu treh Modrih z jutrovega! Ali si moremo misliti ta dogodek v naši dobi? Težko, težko. Ali betlehemsko skrivnost, ali izpremenjenje na gori? Ali ni v naši dobi nekaj, kar nam odtujaže verske skrivnosti? Seveda bi se varali, ko bi iskali za svetopisemskimi dogodki le idiličnega ozadja. Kak strašen realizem je n. pr. tlačanstvo Izraelcev pri egiptovskih opekarnah, ko se Bog usmili svojega ljudstva in se začne skrivnosti polno božje vodstvo Izraela! Ali tudi v življenju Jezusovem in na Kalvariji, kak divji realizem človeških strasti, ki sije med njimi v nebeški lepoti Jezusov božji idealizem! Vendar je resnično, da si mislimo božje občevanje s človeštvom lažje v tihoti puščave in samoti višin kot pa med ropotom tovarniških strojev in v trušču železniškega prometa. V tihoti in samoti se nam zdi, da smo Bogu bliže. In ker je naša duša tako ustvarjena, zato smo tudi. Bog se najrajši skloni k stvari, ko se stvar odmakne svetu okrog sebe. Na samotni višini Alvernije se je sklonil Kristus k sv. Francišku Asiškemu, in v tihoti pred tabernakelnom je razodel blaženi Mariji Marjeti svoje srce. Herman Schell, ki je vedno sanjal o spravi moderne kulture z naprednim krščanstvom, je rad ponavljal, da tudi v moderni kulturi veje božji duh. Seveda veje, brez božjega duha bi bil človek nezmožen za vsak napredek, a velik greh moderne dobe je prav ta, da človek sebi pripisuje, kar je zmozel le s silami, ki jih je Bog dal narodi in človeštvu, in da tako v veličini napredka moli le svojo veličino. Človek se je prevzel ob vnanjem napredku in vsak nov napredek ga le potrjuje v tem prevzetju, vnanji hrušč in trušč pa mu ne da duška, da bi se zbral

¹ *Metam. I. 127—161: Fugere pudor, verumque fidesque: | In quorum subiere locum fraudesque dolique. | Insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi. | Effodiuntur opes, irritamenta malorum. | Jamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum | Proditur; prodit bellum, quod pugnat utroque. | ... illa propago. | Contemptrix superum.*

in zavedel samega sebe. Ta hrušč in trušč in to drvenje se je iz tehnike, prometa in gospodarstva nekako preselilo tudi na polje znanstvenega dela. Tudi tu samo drvenje za novimi problemi in za novimi iznajdbami in novimi odkritji in novimi izsledki, tako da tudi znanstveniki nimajo več časa in lazna za dušo in Boga. Tako vsa moderna le vnanja kultura odtuja človeštvo Bogu in ga napolnjuje z naturalističnim duhom. Benson je v romanu »Gospodar sveta« skušal pokazati, kako bo ta naturalizem, če se bo svobodno dalje razvijal, naposled ubil v človeštvo vsak čut za nadnaravno mišljenje in življenje ter ga zazibal v nekak strašen mir bogoodtujenja.

Če torej kdaj, je v naši železni dobi živo potrebno in nujno, da navrnemo kulturo v drugo smer, da ji damo spet religiozen pravec in religiozno vsebino in da preuredimo svoje razmerje do kulture, to se pravi, da kulturo pokristjanimo.

II.

Samosvojost kulture in univerzalnost verske ideje. — Verska ideja kot norma kulturi. — Verska ideja kot pozitivni princip v kulturi.

Dobro vemo, kaj bo kdo dejal: Pustimo vendar vero, kadar imamo opraviti s kulturo, z gospodarstvom, z vedo, z umetnostjo. Gospodarstvo je veri nekaj čisto tujega, veda ima svojo od krščanstva neodvisno metodo, in umetnost svoje zakone!

Toda tako govorjenje, dasi se zdi prvi hip tako resnično, je vendarle izraz površnega presojanja in nedoumevanja.

Kdo bi tajil, da ima gospodarstvo svojo čisto posvetno plat, veda svojo metodo in umetnost svoje zakone! Cerkev tega gotovo ne taji in zatorej po pameti tudi noben katoličan ne. Vatikanski zbor je naravnost izpovedal, da je tako. »Cerkev,« je dejal, »nikakor ne brani, da se ne bi ravnale človeške umetnosti in vede v svojem področju vsaka po svojih zakonih in po svoji metodi.«¹ To, pravi, je njih pravična svoboščina. Seveda vatikanski zbor po pravici takoj dostavlja, da pa zato še niso upravičene segati v tuja področja ali svobodno širiti zmote. To je torej dognano in tu je nepotrebno vsako prerekanje. Nihče ne brani umetniku, da ne stvarjaj

¹ »Nec sane vetat (Ecclesia), ne huiusmodi disciplinae in suo quaeque ambitu propriis utantur principiis et propria methodo... iustam hanc libertatem agnoscens...« Concil. Vatic. Constit. de fide c. 4.

po svojskih zakonih lepote, nihče znanstveniku, da ne izsleduj resnice po vseh pravilih znanstvene metode, nihče sociologu in ekonomu, da ne preurejajta gospodarskih in socialnih razmer po načelih napredujoče socialne in gospodarske vede. Isto treba reči o politiki, isto o vseh panogah posvetne človeške dejavnosti. Posvetna dejavnost ima svoje posvetne cilje in zato tudi svoja posvetna pota. Kravogoj se ne bo učil iz evangelija poznavanja pasem in krme, ne ekonom bilance, ne politik konstitucije, ne fizik elektrodinamike. Že sv. Avguštin je poudarjal, da bi bilo abotno takih stvari iskati v evangeliju, ki je knjiga o zveličavnih resnicah človeštva.¹

Menimo, da smo dosti krepko priznali, kar treba priznati. A prav tako odločno moramo po drugi plati izpovedati univerzalnost verske ideje.

Verska ideja je ideja idej. Verska ideja obsega vse. Zlasti na dnu vse kulture je religija.

Kaj pa je religija? Spoznanje in priznanje božjega gospostva. A Bog je A in Ω , početek in cilj vesoljstva.² Bog je alfa, početek vsega. V vsaki, tudi najneznatnejši bitnosti, v vsaki stvarci in v vsakem pojavu, v vsakem dejanju in v vsakem dogodku je transcendentna relacija, je biten odnos k Bogu, vse se vrši le s hotenjem ali dopuščanjem božjim. Čim globlje torej kdo pronikne v vesoljstvo, tem bolj mora spoznati in priznati univerzalnost božjega gospostva in s tem univerzalnost verske ideje.

Bog je omega, smoter vsega. V vsem je smotrnost; vse se vrši v razmerju k božjim zakonom, v soglasju ali v hotenem svobodnem nasprotju z božjimi zakoni. Zato ni nobenega pojava in nobenega dogodka v vesoljstvu, ki se ne bi v tem oziru dvigal nad čas in prostor in bi bil brez odnosa k večnosti.

Zlasti pa ima tak religiozni odnos vsa kultura. Vsa kultura je od človeka in za človeka. Bog pa je predvsem človeku početek in smoter. Zato je zlasti v vsej kulturi notranje razmerje do Boga. Človek kulturno deluje. Vse to delovanje je raba božjih energij in pravitako je vse to delovanje v določnem razmerju s smotrom življenja, ki je Bog. Zato ima najgloblje bistvo vsega kulturnega

¹ Spiritum Dei noluisse ista docere homines nulli saluti profutura. S. Augustinus, De Genesi ad lit. II, 9, 20. Citira tudi Leon XIII. v biblični okrožnici »Providentissimus«.

² »Jaz sem Alfa in Omega, začetek in konec, govori Gospod Bog, ki je in ki je bil in ki bo prišel.« Apokalipsa 1, 8.

delovanja religiozen odnos. Človek kulturno deluje za človeka. Tu je spet smotrnost. Kultura mora služiti človeštvu navsezadnje za to, da doseže svoj najvišji smoter. Torej ta smoter vlada nad vsem, in ta smoter je spet Bog.

To tako globoko filozofično resnico je izrazil sv. Pavel z besedami: »Ali jeste ali pijete ali kaj drugega delate, vse v slavo božjo delajte!« (1, Kor. 10, 31), katekizem pa jo je povzel v preproste besede: »Bog je ustvaril človeka, da ga spoznava, mu služi in se tako večno zveliča.« Temu smotru je torej podrejena tudi vsa kultura in vse kulturno delo.

Komu bi se zdelo, da je med priznано samosvojestjo človeške posvetne kulture in med univerzalnostjo verske ideje notranje nasprotje. Kako naj je kultura še samostojna, ako je podrejena verski ideji?

Kratek odgovor je, da bi bilo tisto nasprotje med svobodno kulturo in gospostvom vere resnično, če bi bila svoboda kulture absolutna. Ni pa nobenega nasprotja, da je kaj svobodno, a ne v vsakem oziru, da je kaj samostojno in vendar v drugem oziru podrejeno. Človek je samostojno bitje, a stati mora vendarle na tleh; je svobodno bitje, a fizični zakoni ga vendar vežejo. Matematika je samostojna veda, a logiki je vendarle podvržena, je svobodna veda, a na zakone mišljenja je vendar vezana. Tako je človeška kultura lahko samostojna in svobodna, četudi gospoduje in mora gospodovati nad njo verska ideja.

Da bo ta odgovor še jasnejši, pogledjmo takoj, kako se splošna načela o gospostvu verske ideje dejansko uveljavljajo.

Če govorimo o kulturi, ne mislimo na posamezne vede kot take, kot ločene od drugih, marveč mislimo na obseg vsega človeškega napredka, na vse pridobitve, kolikor so zmožne dvigniti človeštvo, povečati mu blaginjo ter približati ga najvišjim ciljem. Kultura ni suha teorija, temveč teorija v praksi, teorija, a z ozirom na življenje. Ne matematika sama zase, ne fizika, ne zgodovina, ne psihologija ni kultura, ampak te in druge vede z ozirom na dobrobit človeštva: matematika, ki podaja pomočke za vedno širše in vedno globlje spoznanje vesoljstva, kakor tudi pomočke za vedno večji tehnični napredek; fizika, ki izsleduje sile in zakone prirode in uči človeka izrabljati jih; zgodovina, ki tolmači časovni razvoj človeštva pod vplivom njegove svobodne volje in mu je tako učiteljica življenja, »magistra vitae«; psihologija, ki preučuje človeško dušo in tako uči umevati in vzgajati človeštvo itd. itd. Vsaka

veda in vsaka panoga človeškega dejstvovanja je tako del kulture, v kolikor služi človeškemu napredku.

Čim pa tako pojмимо kulturo, je že nje ozir na versko idejo jasen.

Predvsem nekako negativno. Ker mora končno vsa kultura služiti najvišji blaginji človeštva in le-te ni brez Boga, je protikulturno vsako početje, ki je brezbožno. Vera, verske ideje, verska načela morajo biti pravec, norma vsej kulturi: kar se ne strinja s to normo, s tem pravcem, to ni prava kultura, temveč nekultura.

Če pogledamo moderno kulturo, vidimo, koliko je tega, kar imena kulture ne zasluži. Filozofija, vsa prevzeta od ateizma, literatura od hedonizma, politika od imoralizma: filozofija brez Boga, literatura brez etike, politika brez prava, ali naj je to resnična kultura? Ta pravec je splošen. Kjerkoli je kaj, kar je v nasprotju z vero in nravnostjo, kjerkoli je kaj, kar odvrča človeštvo od Boga, vse to je obenem v nasprotju s pravo kulturo, vse to je nekulturno. Stroj n. pr. je samposebi gotovo dobra naprava; stari so sanjali o dobi, ko bo stroj delal namesto človeka, kot o zlati dobi človeštva, in gotovo si današnjega napredka brez stroja niti misliti ne moremo. Toda denimo stroj v gospodarski red, kjer je človek le privesek stroju in mu jemlje stroj pravice osebnosti (pravičen zaslužek, varnost življenja, čas za počitek, čas za nego rodbinskega in verskega življenja), tedaj dobi v tem razmerju stroj brezbožen, nenraven in zato nekulturnen značaj. No, in sedaj kravogojstvo! Samoposebi je kravogojstvo gotovo nekaj, kar dobro služi pozemeljski blaginji človeštva in nima naravnost nobenega opravka z vero. A mislimo si kravogojstvo v socialnih razmerah, kjer človeka zaslužnji, kakor smo to rekli o stroju — in take razmere niso nemogoče —, tedaj se pojavi v sicer kulturni panogi človeškega dejstvovanja nasprotje z versko idejo o človeški osebnosti in panoga sama, v kolikor je prepletena s tem razmerjem, postane nekulturna. Isto je z drugim gospodarstvom. Nekaj lepega je poljedelstvo, bolj ko kako drugo delo zmožno dvigati človeka k Bogu, a spomnite se braziljskih plantaž, kjer naši ljudje trpe huje kot črna živina ter hiraajo in umirajo pod težkim delom, in takoj spoznate, da je tudi ta kulturna panoga lahko v nasprotju z večnimi idejami in tako nemoralna in zato nekulturna.

Toda bilo bi premalo, ko bi poudarjali le negativno plat, da namreč človeška kultura ne sme biti v nasprotju z večno normo

božjih zakonov. Naša naloga je, da vtisnemo kulturi tudi pozitivno religiozen odnos.

Nič ne brani, da se vse raznotere vede in umetnosti samostojno razvijajo vsaka po svojih zakonih in svoji metodi. Brez tega ne bi bilo napredka. Prirodoslovje in zgodovina in druge vede so res šele odtakrat prav napredovale, ko so se zavedele svojih svojiskih metod. Toda človeški duh se ne more zadovoljiti s posameznimi vedami kot odlomki brez stika, ampak hrepeni po sintezi, po enotnem spoznanju, po skupni orientaciji, po filozofičnem, po metafizičnem doumetju vesoljstva. Zato vidimo, da ni nobene dobe zgolj pozitivnega znanstva. V vsaki dobi znanstveniki kopljejo globlje in hrepene više, izkušajo najti zvezo svoje vede z vedo o vesoljstvu. Prirodoslovje se le težko ogne teleologije, smotrnosti v naravi, v zakonih mrtve snovi, v rastlinstvu in živalstvu. Če hoče seči količkaj globlje, mora zavzeti tudi glede tega vprašanja svoje stališče, pozitivno ali negativno, z afirmacijo ali negacijo: mora priznati smotrnost ali jo zanikati. Ako jo prizna, se odpre pred pogledom božje gospostvo v naravi. Biologija se more komaj umekniti vprašanju o bistvu življenja, saj je »veda o življenju«. Če izsleduje to bistvo, se ji odkrije nov svet nemehanične bitnosti in nemehaničnih zakonov, dualizem bitja, ki se more strniti v enoto le v skupnem enotnem pravzroku: človeškemu duhu se pojav slutnja o božjem stvarjenju. Psihologija ne more prezreti vprašanja¹ o duši. Spet vprašanje, ki vodi v večnost! Zgodovina ne more prav doumeti razvoja človeštva, če ne izsledí v vsej raznoličnosti človeških in naravnih činiteljev višjega vse presegajočega ravnaveca človeških zgod (Weltgeschichte — Weltgericht). Celo matematika, ki se zdi, da je vsakemu svetovnemu naziranju čisto tuja, skriva v svojih globinah metafizične odnose. Niso bile samo filozofične muhe, ko je izkušal osnovati Pitagora pojmovanje vesoljstva na številke.¹ Tudi »problem apolinične lepote«, ki je v zvezi z matematiko in geometrijo, ni prazno sanjarjenje.² Razmerje ednice do množine, vprašanje o neskončnem (∞), zgledi prečudnih številčnih razmerij v vesoljstvu (v prirodnih zakonih, potih nebesnih svetov, vrsti kemičnih prvin, skali glasov in barv itd.) so pač zmožni tudi matematičarja pobuditi na metafizično razmišljanje o kavzalni enoti

¹ Primeri: O. Willmann, Geschichte des Idealismus I., §§ 17—22 o Pitagoru in njegovi teoriji.

² Primeri Puntarjevo delo: »Zlate črke« na posodi Gazel ali problem apolinične lepote v Prešernovi umetnosti I. Ljubljana, 1912.

vsemira, o končnem in Neskončnem, o enotnem počelu harmonije in simetrije, torej o verskih problemih, in nobenega dvoma ni, da bo našel resnicoljuben duh v vseh teh problemih metafiziko krščanstva.

Moderna veda se dela pozitivno, v resnici je pa izvečine zvezana z metafiziko, ker drugače tudi skoraj biti ne more, le da je ta metafizika metafizika negacije. Tako je moderna veda izvečine brezverska in protikrščanska. Ali ni torej več kot upravičeno, ako tudi mi kličemo krščanskim znanstvenikom, naj le goje pozitivne vede, dà, naj jih bolj in resneje goje, tako da se bodo lahko na vseh poljih merili z nasprotniki, a naj se tudi oni ne zadovolje s površnim spoznanjem pojavov, temveč naj segajo globlje, da se bodo mogli meriti z nasprotniki tudi na polju metafizike. Čim globlje bodo segli, tem več resnic se bo zaiskrilo in tem bolj se bo pokazalo, da so vse le žar enotne resnice o Bogu. Koliko dela čaka še krščanskih prirodoslovcev, da zbero, kar je že odkrila moderna veda (zlasti nehoté Darwin), in da odkrivajo še dalje čuda teleologije v stvarstvu! Nobene stvarce ni, ki ne bi nosila v sebi skrivnostnih znakov smotrnosti. Mikroskop in teleskop imata tu še polno posla. Isto treba reči o biologiji in psihologiji. Predvsem potrebujemo vestnih in zares strokovno izobraženih pozitivnih znanstvenikov. A zadovoljiti se tudi tu ne bomo mogli s samo registracijo pojavov, marveč bo treba tudi tu seči globlje, tja, kjer iščejo nasprotniki upravičbe svoje nevere, a odkoder more zasijati čistemu očesu le vera. Glede zgodovine je že konvertit profesor Albert Ruville napisal celo delo, kjer dokazuje, da je mogoča prava zgodovina le v svitu krščanskih resnic o Bogu in o Kristusu, in kliče zgodovinarje, da se postavijo na to stališče. Ne, kakor da bi sicer zgodovinsko znanje ne bilo mogoče; mogoče je, a fragmentarno je in nedostatno in ne podaja tega, kar bi zgodovina morala podajati, pravega umevanja o razvoju človeštva.¹

Nekaj podobnega bomo morali reči o umetnosti. Umetnost ni da bi morala biti na vsak način vsebinsko krščanska; samoposebi je dosti, da ni v nasprotju z večnim нравnim zakonom. Vprašamo pa vendar, ali more biti zares velika umetnost, zavedajoča se svojega zvanja, umetnost, ki zanemarja človeško dušo? O človeški duši je pa težko govoriti, ne da bi se doteknilo najbolj pereče

¹ A von Ruville, *Der Goldgrund der Weltgeschichte. Zur Wiedergeburt katholischer Geschichtschreibung*. Freiburg, 1912.

vprašanje duše, vprašanje vere ali nevere. Če mnogi moderni umetniki naravnost izkoriščajo umetnost za nevero in nemoralnost, tedaj se zdi, bi moralo umetniško navdušenje gnati krščanske umetnike, da bi obdelovali tudi oni, a zares umetniško, verske predmete in odkrivali človeštvu lepoto krščanske vere in nravi. Huysmans n. pr. je bil gotovo umetnik, kakor le kdo, a če človek prebere njegov roman »En Route«, ne le umetniško uživa, ampak, bi rekel, umetniško doživlja lepoto krščanske askeze.¹ Sama umetelnost radi umetnosti je pač premalo; premalo pa tudi v naši dobi, če nam ne more odkriti nič drugega kakor človeško mizerijo.²

Če je pa do tu religija le rezultat človeškega izsledovanja (kakor v prirodoslovju, pri biologiji in psihologiji) ali višji vidik za globlje spoznavanje (kakor pri zgodovini) ali polnejši vir zadovoljstva (kakor pri umetnosti), je pri drugih, zlasti praktičnih vedah pogoj blagodatnega kulturnega vpliva. Mislimo zlasti sociologijo, politiko in socialno ter politično delo. Pri teh kulturnih panogah ozir na religiozne ideje ni več nekaj, kar bi si le želeli, da bi bila kultura enotnejša in popolnejša, ampak brez verskih idej velika socialna in politična orientacija in globoko segajoče socialno in politično delo sploh ni mogoče.

S tem ne trdimo, da je podroben socialni ali politični študij, in tudi podrobno socialno in politično delo brez vednega ozira na verska načela kaj nemogočega. To trditi bi bilo spet abotno. Ako n. pr. kdo sestavlja suho statistiko izseljevanja, ali ako snuje posredovalnico za delo, za to pač ne potrebuje verskega pravca. Toda ako bo hotel pokazati pot, kako bi bilo mogoče dovesti človeško družbo do boljše bodočnosti, ali ako bo hotel v masi

¹ Primeri o tem lep odstavek v Kepplerjevi knjigi »Mehr Freude«: Freude und Kunst. »Nicht viele Freude wird eine Kunst dem Volk bereiten können, welche über dem Wie? das Was? nebensächlich und verächtlich behandelt, welche bloss ein Virtuositentum der Form und der Technik pflegt. Mit blosser Formkunst lässt sich das Volk nicht abspesen; blosser malerische Experimente, raffinierte Beleuchtungsprobleme interessieren es nicht. Dafür sind seine Augen zu normal, sein Geschmack zu unverdorben, sein Gaumen zu natürlich. Es will eine Inhaltskunst von seelischem Gehalt, die nicht dem Auge nur, sondern auch dem Herzen etwas bietet; nur geistige und seelische Werte können eine Volkskunst gründen, nicht rein koloristische, nicht bloss Illusionswerte.« (O. c. 43.) Kar pravi tu Keppler o slikarstvu, velja tudi o drugi umetnosti, zlasti o leposlovju.

² Angleški konvertit romanopisec Robert Hugh Benson je posvetil vso svojo stvariteljno moč verski ideji, enako Jörgensen.

premagati egoizem in vzgojiti pravo solidarnost, tedaj mu bo to nemogoče brez religije. Brez verskih idej o Bogu in božji previdnosti, o Kristusu in njegovem kraljestvu, o posmrtnem življenju in večni pravici, o človeških dolžnostih in pravicah ni mogoče ne rešiti velikih časovnih vprašanj, ne izvesti v človeštvu velikih socialnih reform.¹ Pravzaprav tudi na dnu vsakega posameznega vprašanja tiči vprašanje religije. Statistiko o izseljevanju je mogoče pisati brez ozira na religijo, a rešiti vprašanja o izseljevanju brez vsakega ozira na religijo ni mogoče: kdor preučuje vprašanje o izseljevanju, mora preučevati vzroke, nevarnosti in pomočke, in v vsem tem bo našel mnogo verskih in nravnih momentov, ki mu jih ne bo mogoče prezreti. Posredovalnico za delo je mogoče osnovati brez ozira na religijo, a vprašanje o brezposelnosti se spet ne da rešiti brez verskih in nravnih momentov. Tako je z vsakim vprašanjem. V pravdi med kolinsko in berlinsko strujo je vprašal n. pr. Karol Bachem, kaj imajo davki opraviti s katoliškim svetovnim naziranjem. Herman Roeren mu je dobro odgovoril: Ali naj se naloži deželi nova milijarda davkov in kako naj se ti davki porazdele, to ni le vprašanje davčne tehnike, temveč tudi vprašanje pravice, vprašanje morale, nazadnje torej vprašanje religije.² Pred svojo vestjo, ki jo orientira religija, so poslanci odgovorni za svojo odločitev.

»V politiki,« je rekel isti Bachem, »je za nas merodajno naše politično prepričanje, najvišje vodilo nam je pa nacionalna blaginja vsega ljudstva.« Toda po pravici mu je spet odgovoril Roeren, da politično prepričanje navsezadnje temelji na svetovnem naziranju in da se tudi nazori o nacionalni blaginji ločijo po svetovnem naziranju. »Kulturkampf« je imel Bismarck s svojimi zahtevo nacionalne blaginje, katoliški politiki pa so ga smatrali za veliko nacionalno nesrečo. Sicer pa Bachem sam ni mogel dosledno vzdržati svoje teorije o verski indiferentnosti politike. »Naši cilji,«

¹ Strogo znanstveno bi morali ločiti resnice naravne religije in etike ter nadnaravne resnice krščanstva. Toda ker dejansko le krščanstvo hrani čiste tudi naravne religiozne resnice in ker je obenem krščanstvo njih usovršenje, zato praktično za naše razmere lahko istovetimo religijo s krščanstvom. Brez Kristusa bi absolutno bila mogoča čista naravna etika, a dejansko je ni in je tudi ob dejanskem stanju človeštva biti ne more. Pravtako rabimo tu tudi izraz »vera«, verske resnice, verska načela v tem širšem pomenu, tudi za resnice naravnega reda.

² H. Roeren, *Veränderte Lage des Zentrumsstreits*, Trier 1914, 44.

je rekel »v obrambo Centruma, nikakor niso samo materialni. Naši najvišji cilji so onostran in vse delo tostran ne sme nikdar izgubiti onostranskih ciljev. To je bila vedno veličina Centruma, da je vse državne naloge presojala s stališča tega vseobsežnega naziranja!« Ali ni Bačtem s tem izpovedal, da je in mora biti religija najvišje vodilo vse Centrumove politike?

Če bomo tako vtisnili spet kulturi religiozni značaj, kultura ne bo več učiteljica ateizma in naturalizma, temveč bo, kakor je po svojih resničnih prvinah izšla iz Boga, tako tudi vodila človeštvo k Bogu.¹

V tem zmislu je docela resnično, kar je rekel veliki socialni škof Ketteler: »Na najglobljem dnu vseh časovnih vprašanj je religija. Vsako vprašanje, ki si je more zastaviti človeški duh, se končava, če je do kraja zasleduje, v versko vprašanje. To je prikrito le njemu, ki ni zmožen misliti stvari do dna, temveč ostaja povsod le na površju, pri vnanjem pojavu . . . Naj se zde kaka vprašanja (n. pr. vprašanja javnega življenja) na zunaj in na videz še tako daleč od religije, v jedru in bistvu so ji prav tako blizu, kakor jim je blizu Bog, saj je prav religija, ki stika in ugotavlja božje razmerje do vseh stvari. Zato je tisti površni nazor, kakor da nima politika ali javno življenje z religijo nič opraviti, popolnoma napačen.«² Ni treba, da bi zlasti za politiko in sociologijo spet navajali jasne izreke Leona XIII. in Pija X.

III.

Naše nravno razmerje do kulture — pogoj pokristjanjenju kulture.

Je pa še drugi ozir, v katerem moramo kulturo pokristjaniti, to je naše razmerje do kulture. Tu je pravzaprav tista živa vez, ki bi bilo brez nje vse govorjenje o krščanski kulturi prazno.

Mi se moramo bolj in bolj zavedeti, da mora biti vse kulturno delo služba božja. Kako živo se je tega zavedal srednji vek, in v tem je kljub mnogim sencam njegova resnična veličina in njegova prednost pred našim naprednim vekom. Ta živa zavest je ustvarila

¹ Vatican.: »Fatetur, eas (humanas artes et disciplinas) quemadmodum a Deo scientiarum Domino profectae sunt, ita, si rite pertractentur, ad Deum iuvante eius gratia perducere.« (De fide catholica c. 4.)

² O. c. 43.

tiste veličastne hrame božje, vsa tista dela lepe umetnosti, ki se jim še danes po pravici čudimo. Jörgensen razmišlja nekje, zakaj li so naši predniki stavbniki z isto skrbjo obdelovali kamen za okraske v nebotičnih višinah gotskih stolpov, kjer nobeno oko ne razloči podrobnosti, ali pa spodaj, kjer si jih lahko človeško oko pazno ogleda, in pravi odgovor, misli, da je, ker je bilo tedaj umetnikom delo služba božja. Nam se pa že sama ta beseda zdi pobožnjaška.

Če pravimo nam, mislimo seveda predvsem inteligente, zakaj resnica je, da je v preprostih praktičnih katoličanih ta zavest mnogo bolj živa. Preprosto ljudstvo posluša v cerkvah božjo besedo in ta jim vedno in vedno oznanja, da mora biti vse življenje služba božja.

Foerster je opozoril v knjigi »Christentum und Klassenkampf« tudi moderne inteligente na to resnico.

Kaj se pa pravi, vršiti v vsem službo božjo? Nič drugega ne kakor uravnavati vse svoje svobodno razmerje do stvari in torej tudi do kulturnega dela in kulturnih del po pravcu večnega božjega zakona, zapisanega v srce, in v ljubezni do Boga. Metafizični razlog za to smo že navedli. Bog je A in Ω tudi človeku in njegovemu dejstvom. Nobeno delo, če je svobodno, ne more biti brez smotra (volja je smotrna teživnost, kakor je bitno smotrna vsaka teživnost). Ako je ta smoter v harmoniji z absolutnim smotrom, je delo nravno dobro, če ne, je nravno slabo. Če bi bilo torej v kulturi sami še mogoče nevtralnopolje, nevtralen pas, versko in nravno nevtralna zona, je ta nevtralnost nemogoča v našem razmerju do kulture. Ako je Bog Ω vsega človeškega življenja in zadnji smoter vsega človeškega teženja, je ljubezen do Boga prva in najvišja zapoved. **N e g a t i v n o** torej bo človek, ki mu je kulturno delovanje služba božja, izločil iz tega delovanja vse, kar je nenravnega, vse nenravne težnje in cilje, izločil pa tudi iz kulturnih del vse, kar bi v drugih budilo take nenravne težnje. S tem bo dosegel ono, kar smo rekli v kulturi, da mora biti v vsem v soglasju z nravnimi načeli. Znanstveno delo takemu človeku ne bo potvarjanje resnice, umetnost mu ne bo nenravna, politika ne brezvestna, socialno delo ne sebično. Etika mu bo sveta pravtako v zasebnem kakor v javnem življenju. Prvo mu bo etika, potem šele interes. Namen mu ne bo posvečeval slabih sredstev. Zametal bo vse, kar je nenravnega, pa naj si bo v svojih uspehih še tako vabljivo, v sodbi sveta še tako »kulturno«. **P o z i t i v n o** pa bo

izkušal bolj in bolj v sebi in drugih pobuditi ljubezen božjo. V tem oziru pravi Foerster, da je lahko mnogo več vredno delo človeka, ki tolče kamenje na cesti, kot pa delo velikega učenjaka. Če človek, ki tolče kamenje na cesti, dela to vidno iz ljubezni do Boga, to se pravi, z zavestjo, da tako izpolnjuje božjo voljo, a učenjak piše svoja dela očitvidno le, da sam sebe proslavi, tedaj je tudi kulturno delo onega več vredno kot delo tega. Vnanjo kulturo bo seveda ta neprimerno bolj pospešil, — dasi je tudi onega delo kulturno — toda ob takem ravnanju bi obubožala notranja npravna kultura, človeštvo pa potrebuje najnujnejše notranje kulture. Ljubezen ob nizkem in težkem delu moramo tem bolj ceniti, ker je ob takem delu mnogo bližja izkušnja, zakaj je prav njemu naložen tak poklic, ko si toliko drugih ljudi brez težav in brez večnih skrbi za družino tako lahko služi kruh. Ko bi taka ljubezen navdajala vse, ki kulturno delujejo, kako bi tedaj kultura mnogo bolj služila resnični blaginji človeštva.

Kako silnega pomena je ta preprosta resnica za našo dobo! Ta resnica bi pregnala na višinah tisto strašno oholost vede, ki je pravzaprav le kult egoizma, kult do bogotajstva povišanega samoljubja, in bi učila znanstvenike tiste ponižnosti, ki je edina pravo razpoloženje za resnični napredek. V nižavah bi pa ta resnica olajšala težko breme železne dobe: delavci bi hodili na trudno delo z veselo zavestjo, da je lahko tudi najnižje delo služba božja, in ta zavest bi jih krepila, da se ne bi v trušču in hrušču modernega sveta popolnoma vdali naturalizmu. Naša železna doba, kakor smo dejali, že itak samaposebi človeka nekako odtuja Bogu, zato je treba v naši dobi bolj kot kdaj notranje koncentracije, notranjega osredotočenja, notranje zbranosti, jasne zavesti o pravem zmislu življenja in dela ter o pravem pomenu kulture.

Tu smo pa že prešli iz teorije v živo prakso. To namreč ni nič drugega kakor klic po poživljenju verske zavesti, po poživljenju praktičnega krščanstva v vsem obsegu človeškega dejstvanja. Tiste notranje zbranosti ne more dati vnanje delo, ne hladno znanstveno, ne materialno delo. Zato je v naši dobi bolj kot kdaj treba v gotovih časih resnega počitka od vnanjega dela. Če kdaj, bi moral biti Gospodov dan svet v naši dobi. Če kdo, so potrebni tisti, ki opravljajo najvišja in najnižja kulturna dela, duhovnih vaj, misijonov, duševnega pobuda v Marijinih kongregacijah: tisti, ki so na višinah vede in umetnosti, da jih ne odtuji Bogu napuh življenja, tisti pa, ki so na višinah materialnega dela, da jih ne

odtuji Bogu pohlep ali pa mrko sovraštvo do vsega. Skratka: bolj kot kdaj je treba v naši dobi krščanstva!

Na vse to mislimo, če govorimo o pokristjanjenju kulture. Prvo in zadnje je pokristjanjenje našega razmerja do kulture. Ako bo to razmerje tako, kakor je umeva krščanstvo, bo krščanska tudi kultura. Saj je kultura le izraz človeškega dejstvovanja in sredstvo človeški blaginji. V središču vsega torej ni kultura, ampak človek. Če se kulturni delavci spet zavedo, kaj je človek, kaj namen človeškega življenja in dejstvovanja, bo ta zavest po tem preustvarila tudi kulturo, ali kar je isto, jo pokristjanila. Krščanska kultura pa bo spet krščansko vplivala nanje in na druge, in tako bo dobivala po tem vzajemnem delovanju naša doba vedno bolj krščanski značaj; naturalizem bo ginil iz zasebnega in javnega življenja in XX. stoletje bo velika doba krščanske renesance.

IV.

Ugovori: »Teokracija«. — »Integralizem«. — Kaj hočemo.

Nekateri se boje teokracije, če bi se uresničilo Pijevo načelo: vse prenoviti v Kristusu.

Teokracija? Če misli kdo s teokracijo to, kar beseda prvotno pomeni, božje gospostvo, je resnično, da ne namerava ta reforma nič več in nič manj kot ustanoviti na zemlji božje gospostvo. Toda je li božje gospostvo kaj takega, česar se je bati? Kristjan vsaj se ga ne bi smel bati, ki si ga vsak dan želi, ko moli: »pridi k nam tvoje kraljestvo!« Božje gospostvo za človeštvo ni vendar nič drugega kakor priznanje tega, kar je; tega namreč, da je Bog Bog in stvar stvar, da je Bog A in Ω , torej priznanje resnice. Priznanje tega v življenju je priznanje pravice. Resnica in pravica pa moreta človeštvo le osrečiti, in res je božje kraljestvo, kraljestvo resnice in pravice, obenem kraljestvo najvišje človeške blaginje: saj je Bog Ω , resnični smoter, cilj vsega hrepenjenja src.

Seveda se navadno misli s teokracijo gospostvo Cerkve, in nekateri se boje, da bo slabo s kulturo, če bo Cerkev v vsem gospodovala. Ne vemo sicer, zakaj bi država bolje gospodovala kot pa Cerkev — tudi to je ena izmed tistih fraz, ki jih je zasejal liberalizem —, a ne glede na to moramo podstavo samo kratkoročno zanikati. Božje gospostvo je absolutno vesoljno, gospostvo Cerkve ne. Cerkev je sicer katoliška, to je, vesoljna, a le kot

duhovno kraljestvo. Po božji volji je na svetu dvojna oblast: duhovna in svetna. Svetna oblast, država, je samosvoja v svetnih stvareh, to je v vseh stvareh, kolikor so svetne; duhovne stvari, to je, stvari, kolikor imajo duhovne, verske in npravne odnose, so pa izročene Cerkvi. Zmota nekaterih je le v tem, da ločijo le stvari in stvari, ko bi morali bolj ločiti njih ozire, odnose, razne plati in strani. Ena ter ista stvar je lahko pod oblastjo države, kolikor je nekaj svetnega, in pod oblastjo Cerkve, kolikor je nekaj npravnega, torej duhovnega.

Če torej zahtevamo, da se kultura pokristjani, zahtevamo kajpada, da se priznajo kulturi tisti verski in npravni odnosi, ki jih kultura kot izraz človeškega dejstvovanja in kot sredstvo človeške blaginje mora imeti, in s tem zahtevamo obenem, da se prizna gospostvo Cerkve tudi nad kulturo — toda le toliko in dotle, kolikor in dokoder so v kulturi tiste verske in npravne plati.

Če je n. pr. socialno vprašanje brez vsakega dvoma tudi versko in npravno vprašanje, kakor je tako jasno in odločno izpovedal Pij X. in pred njim Leon XIII., tedaj s tem ni rečeno, da država nima s socialnim vprašanjem nič opraviti, ampak je le rečeno, da ima besedo tudi Cerkev. Zato je Leon XIII. v socialni okrožnici »*Rerum novarum*« po pravici mogel reči: »S polno pravico — plane *iure nostro* — razpravljamo o tem vprašanju, zakaj brez religije in Cerkve ni upati rešitve... Brez dvoma treba tudi dela in truda drugih: vladarjev držav itd., a to trdimo z vso gotovostjo, da bo ves trud brez Cerkve zastonj.«¹ Isto velja za politiko. Tudi politika ima verske in npravne plati in v toliko pristoji Cerkvi oblast tudi v politiki. Ako bi n. pr. kak politik trdil, da se politiki ni treba ozirati na npravna načela, ali ako bi kaka stranka proglasila tako politiko, bi Cerkev brez dvoma lahko obsodila takega politika, tako stranko in tako politiko. Ko je badenski poslanec Centruma, župnik Th. Wacker, v brošuri »*Gegen die Quertreiber*« zatrjeval svojo in poslancev neomajno zvestobo do Cerkve in do cerkvene avktoritete, a obenem izpovedaval, da Centrum ni in ne more biti podrejen cerkveni avktoriteti, je Rim dal to čudno zmešano razpravo na indeks. In po pravici! Zakaj Wacker, če bi hotel biti dosleden, bi moral ali tajiti, da ima tudi politika svojo npravno plat, ali pa da npravne stvari ne spadajo pod avktoriteto Cerkve, kar je oboje načelno

¹ Leonis Papae XIII. Acta, IV, 184 (ed. Desclée, 1894).

zmotno. Vemo, kaj je motilo Wackerja. Mož se je bal nasprotnikov, češ, ti bi očitali Centrumu, da ni svoboden; potem se je bal, da se ne bi škofje preveč vtikali v politiko Centruma; in naposled, da bi nekateri poslanci te avktoritete ne hoteli priznati in bi tako Centrum oslabil. A vsi ti razlogi, če bi bili tudi veljavni, proti načelu ne bi ničesar premogli, zakaj resnica je resnica, najsi bo komu ljuba ali ne. Toda ti razlogi niti veljavni niso, ampak so ničevi. Kar se tiče nasprotnikov, očitajo isto Centrumu že sedaj in bodo vedno očitali, če bodo poslanci res katoliški. Glede poslancev, ki morda ne bi hoteli načelno priznati cerkvene avktoritete, bi bila stvar kaj lahka. Kakor Centrum sam izpoveda, voli vse poslance katoliško ljudstvo, a katoliško ljudstvo, prav poučeno, takih mož kratkomalo ne bo več volilo, in Centrum bo močan kakor nekdanj, ko so načelovali izbrani četi katoliških mož vzor-katoličani. Ostane le še vmešavanje Cerkve, ki se ga nekateri tako strašno boje. Sklicujejo se na Leona XIII., ki je nekdanj v neki politični stvari na Bismarckovo prošnjo vplival na Windthorsta, da bi glasoval za vlado. Windthorst je odgovoril, da ne bo. A prav ta zgled kaže, kako malo se je bati nepoklicanega cerkvenega vmešavanja v politiko. Če je to storil Leon XIII. enkrat, je storil pač v časih, ki so bili za Cerkev na Nemškem silno težki. In še takrat je storil to, kakor bi lahko storil vsak ugleden katoličan, ne z zapovedjo in avktoriteto, temveč le s svetom in razlogi. Windthorst je to dobro vedel, zato je kratkomalo rekel, da ne. Če se načelno prizna avktoriteta Cerkve v političnih stvareh, kolikor so v zvezi z vero in moralo, se s tem nikakor ne pravi, da se bo Cerkev v vsako stvar vtikala in motila politično delo. Zakaj se pa torej cerkvena avktoriteta tako poudarja? Zato, ker se lahko pojavijo velika vprašanja, ki jih more odločiti le Cerkev, in ako se načelno ne poudarja cerkvena avktoriteta, bi bila v takih časih odločitev Cerkve brez moči. Ali nimamo takega zgleda v socialnem vprašanju! Pij X. je s svojo avktoriteto na Nemškem komaj komaj prodril, ko je izpregovoril o katoliškem značaju strokovnih organizacij katoliških delavcev. Tako so nekateri oslabilo katoliško zavest katoliškega ljudstva o avktoriteti Cerkve.

Nekatere vedno in vedno bega misel, da bi pa mogel biti vpliv Cerkve zmoten in zato kvaren. Tako res še vedno mislijo o Pijevi okrožnici, o strokovnih organizacijah. Toda katoličanov take misli vendar ne bi smele motiti. Gotovo je, da Cerkev v takih stvareh ne bo izrekla sodbe brez tehtnega razloga in resnega

premiselka. Če je sodba Cerkve izrečena s polno nezmotljivo avtoriteto, itak ni mogoč noben dvom, ako kdo ne dvomi o Cerkvi sploh. Če je pa izrečena z navadno magistralno in disciplinarno oblastjo, ni sicer absolutno vzvišena nad vsako zmoto, tudi ne z absolutno gotovostjo najboljša in najpametnejša, a obvezna je za katoličane, kakor so obvezni državni zakoni za državljane ali ukazi staršev za otroke, ki tudi niso nezmotljivi. Premalo smo rekli. Ali je Kristus s sv. Očetom samo tedaj, kadar govori ex cathedra? Ali ni papež od Kristusa postavljen, da Cerkev vlada? Četudi bi torej bila kaka odredba sv. očeta manj modra ali recimo socialno in politično pogrešena, imamo mi toliko vere v Kristusa in njegovo moč, da bo končni uspeh, če bomo pokorni, vendarle dober in srečen, vsekako boljši in srečnejši kot pa če bomo nepokorni delali po svoji glavi, ali po glavi teh ali onih četudi še tako modrih socialnih politikov. Zakaj človek snuje, Bog boguje!

Toda, ali ni to integralizem? Če je to integralizem, tedaj treba reči, bodisi komu prav ali ne, da integralizem ni nič drugega, kakor tisto živo prepričano katoliško mišljenje, ki je je imenoval sv. Ignacij »sentire cum Ecclesia«, nič drugega, kakor praktično izvajanje tistega lepega katoliškega gesla: »prope Romam semper«! Če je pa integralizem kaj drugega, nikar ne blodimo pojmov in ne grdimo katoliških teženj s takimi nazivi!

Integralizem — pri nas se je menda ta beseda sploh šele enkrat čula, ko je zaklical neki politik, da ga treba »streti« — bi pomenjal po besedi »integram fidem« (po Symbol. Athanas.) ali pa »integram catholicam religionem«. Prvo n. pr. proti modernizmu, ki ni le herezija, ampak po izreku Pija X. jezgra vseh herezij; drugo proti tistim, ki so pripravljani pokoriti se Cerkvi, kadar definira dogme, a sicer le, če se njim zdi kaka odredba pametna. V obojnem zmislu je integralizem isto kar katolicizem, v prvem bolj teoretično, v drugem praktično. Zato je rabil ta izraz tudi Pij IX. sam, ko je pisal uredniku P. Chiaudanu S. J., naj bi bila revija »Civiltà Cattolica« vzor katoliške revije, »integralmente cattolica«.

A tudi dobra stvar in dobro ime se lahko zlorabi. Vprašanje je že, je li treba, da se nekateri imenujejo »integralne katoličane«. »Stimmen aus Maria Laach« mislijo, da bi bilo bolj potrebno poudarjati katoličanom intenzivnost kot pa integralnost religioznosti. Če govorimo o pravih katoličanih, gotovo: vera je, a treba

jo je bolj dejstvovati v vsem življenju, v zasebnem in javnem. Nasproti modernizmu seveda treba braniti tudi integralnost, toda modernisti že niso več zares katoličani, zato bi ne bilo treba za prave katoličane pridevka »integralni«. Bodisi pa z imenom kakorkoli, zdi se, da nekateri tudi pretiravajo. Jezuit P. V. Kolb je napisal celo brošuro, kjer očita »integralcem« taka pretiravanja.¹ Če nočemo uglednega in tako zaslužnega jezuita samega dolžiti pretiravanja, mora biti že resnično, kar trdi. Integralci, pravi, najprej pretiravajo, ko trdijo, da ima Cerkev direktno oblast tudi glede vseh svetnih stvari (n. pr. železnic, carine) ali da zgolj svetnih stvari sploh ni. Če kdo prvo trdi, čisto gotovo pretirava. Glede drugega bi bilo treba nekoliko ločiti, a smo to storili že v razpravi sami, sicer pa P. Kolb sam takoj nadaljuje: »pristoji pa Cerkvi v svetnih stvareh brez dvoma potestas indirecta, v kolikor imajo svetne stvari odnos k duhovni sferi«. Potem pravi P. Kolb, da integralci pretiravajo papeževo nezmotljivost, kakor da so vse papeževe odredbe nezmotljive. Če kdo to trdi, tudi brez dvoma pretirava. Vendar je opomniti, kar omenja spet tudi P. Kolb sam, da so pa meje pokorščine širše kot meje nezmotljivosti; katoličani niso dolžni »prave in popolne pokorščine« le odredbam, ki so nezmotljive. Tretjič, pravi P. Kolb, integralci, ki po pravici tako poudarjajo avtoriteto, prav isto avtoriteto dejansko izpodkopavajo, ko rujejo zoper škofe in druge duhovnike. Tudi to bi ne bilo pravo, vendar se nam zdi, da so jim v tem oziru njihovi nasprotniki na Nemškem ravni, če niso celo precej nad njimi. Toda to je na Nemškem. Naposled očita P. Kolb integralcem njihovo taktiko, češ, da so vehementni, da radi posplošujejo, da izkrivljajo dejstva in da tako jemljejo najboljšim možem pogum in veselje. To bi bila morda še najbolj usodna napaka, če integralci tako ravnajo; s tem bi lahko z najboljšimi nameni mnogo kvari napravili. Seveda s tem ni rečeno, da bi ne bila dovoljena nobena pravična beseda. Ko je letos pisala »Civiltà Cattolica« o nevarnih idejah, ki se širijo po krščanskih strokovnih organizacijah, so ji tudi očitali, da ubija tem organizacijam pogum, da jemlje odličnim socialnim politikom veselje za delo. »Civiltà« je odgovorila: Po naših strokovnih organizacijah so se začele širiti tu odkrito, tam prikrito neke zmotne ideje in nevarne težnje, ki bi utegnile imeti žalostne posledice. Če je tako, kaj naj stori revija, ki si je po-

¹ Viktor Kolb S. J., *Offene Antwort auf öffentliche Angriffe*. Wien 1914.

stavila za nalogo braniti resnico in religijo? ali naj molči? Ne! Nje dolžnost je o pravem času se upreti, pojasniti, kako je in kaj zahteva resnična blaginja ljudstva, naj bo to pristašem nasprotnih mnenj vseč ali ne. In samo to smo mi storili. Navedli smo besede nasprotnikov, s katerimi se ne ujemamo. Nismo pa tajili, da ne bi bili sicer velezaslužni za socialne studije in delavsko stvar, še menj smo presojali njih namene. Ne vemo, kako bi mogli biti zato žaljeni... Gotovo zahtevata modrost in ljubezen, da bodrimo dobre, naj le hite naprej po poti, toda če bi naše besede imele ta učinek, da bi živeli v iluziji, se ne brigali za nevarnosti, ne za pomočke zoper nje, bi to ne bila ne modrost ne ljubezen, marveč prevara in bojzljivost.¹

Sicer si pa, kakor smo dejali, pri nas nihče ne nadeva tega imena, da bi hotel biti »integralec«. Mi hočemo, kar hočejo vsi dobri, da bi katoliška ideja vsebolj prevzela vse zasebno in tudi javno življenje, in če govorimo o kulturi, da bi združili vse moči tudi za krščansko kulturo. To je pa gotovo tako lep cilj, da je vreden dela in truda vseh!

¹ La Civiltà Cattolica, 1914, II. 398, 400.

Veliki pomor XX. stoletja.

(Neomalthuzianizem.)

Dr. Lambert Ehrlich (Celovec).

Statistika z verskega stališča.

Ako se ozremo na statistiko z verskega stališča, se dajo uvrstiti države v sledeče skupine:

Od l. 1871 do 1910 so imele na 1000 ljudi povprečno:

- I. 40 in več živih rojstev na leto: Rusija, Rumunija, Bolgarija in Srbija.
- II. 35—40 živih rojstev na leto: Ogrska, Avstrija, Bavarska.
- III. 30—35 živih rojstev na leto: Španija, Nemčija, Italija, Portugalska, Nizozemska, Finska.
- IV. 25—30 živih rojstev na leto: Alzaška, Šotska, Norveška, Angleška, Švica, Belgija, Švedska, Danska, Avstralija.
- V. 20—25: Irska in Francoska.

Najbolj rodovitni so pravoslavni narodi, ki tvorijo prvo skupino. — V II. in III. skupini imamo večinoma katoliške narode, v katerih ima cerkev še vpliv na mase.

V IV. skupini so zastopani pretežno protestantski narodi.

Na Belgijo so pač vplivale francoske navade.

Na zadnjem mestu stoji Francija, ki je slovesno pretrgala vse vezi s katoliško Cerkvijo in ljudstvo je vplivu Cerkve najbolj odtujeno.

Do takih zaključkov¹ je prišel tajni svetnik dr. Julius Wolf, profesor v Vratislavi, v svoji knjigi: *Der Geburtenrückgang 1912*, str. 79. Najprej konstatira, da protestantski narodi zaostajajo za katoliškimi povprečno za 10 rojstev na 1000 ljudi in pravi: Nihče ne more prezreti, da je jez, ki ga postavlja protestantska Evropa v bran proti povodnji racionalizma in ženske emancipacije, slabši in lažje prediren kot v katoliški in pravoslavni Evropi. Pri tej trditvi ga nista nič motili dve sicer kateksohen katoliški deželi Francija in Irska.

Protestantski sociologi se sicer radi sklicujejo na Francijo. Brentano in Mombert, ki nočeta pripoznati veri nobenega vpliva na rojstnost narodov in ki sta pristaša takozvane teorije blagostanja, ki pripisuje »uspeh« neomalthuzianizma edino-le blagostanju

¹ Dr. Rost, o. c., str. 18.

in visoki prosveti, ne pa verski brezbržnosti in brezbožnosti, dokazujeta svojo teorijo prav s tem, da se sklicujeta na Francijo,¹ češ: Dežela je do 98 % katoliška in kljub temu je zapadla neomalthuzianizmu. A Francija je bogata in njen kapital narašča od dne do dne. Pravtako je dosegla Francija neki višek posvetne kulture na vseh poljih, iz tega potem nujno izvira samovoljna omejitev rojstnosti. Tako sklepajo socialni politiki, ki se z vso silo upirajo, da bi se moral v tem oziru tudi verstvom priznati odločilen vpliv. Bojijo se namreč, da bi ne bilo to nova apologija za Cerkev, ki bi bila naravnost uničujoča za proticerkvene moderne težnje.

Brezdvomno vpliva blagostanje na omejitev rojstnosti ter dostikrat pospešuje neomalthuzianizem. T o d a prvi, glavni, bistveni, odločilni vzrok pa nikakor ni. Blagostanje vpliva samo indirektno v toliko, v kolikor se, posebno v današnjih časih, rado družijo z brezbožstvom, materializmom, liberalizmom itd., v toliko torej, v kolikor blagostanje zabranjuje in ovira razvoj pristnega verskega življenja. Kajti neomalthuzianizem se širi dandanašnji posebno v delavskih masah, ki se nikakor ne odlikujejo po posebnem blagostanju. Ako je na primer v Berlinu padlo število rojstev od 46 (1876) na 21·8 (1909) na 1000 prebivalcev, tega pač nikakor ni pripisovati naraščevanju blagostanja, ampak golemu materializmu. Isto velja za vsa druga mesta.

Nadalje se uradniki vseh panog posebno »odlikujejo« po maloštevilnosti otrok. Posamezne izjeme tu ne pridejo v poštev; in vendar ne bomo mogli trditi, da so ravno uradniki v Bog ve kakšnem blagostanju; in sicer velja to za nižje kot za višje uradnike.

Zato tudi v Franciji nje blagostanje ni direktno glavni povod neomalthuzianizmu in tudi v Franciji pride najbolj verski moment v poštev. Verski indiferentizem in ateizem se pač menda nikjer nista tako razpasla med ljudstvom kakor prav na Francoskem. In še zdaj se one francoske pokrajine, ki so najboljše v verskem oziru, najbolj zavarovane proti neomalthuzianizmu. Leroy-Beaulieu je podal v »Economiste Français« zanimive tozadevne podatke.²

Prebitek rojstev nad umrljivostjo se da konstatirati sploh samo še v Vendée, Bretagne in v nekaterih severnih départe-

¹ Dr. Rost, o. c., str. 84.

² Dr. Rost, o. c., str. 85.

mentih. Padanje rojstnosti pa čisto natančno sledi svobodni šoli »Ecole laïque«. Ko bodo prodrle nove napredne ideje tudi v te zadnje postojanke, bo zmanjkalo Franciji iznova okrog 40.000 rojstev na leto in katastrofa bo neizogibna. Tako Leroy - Beaulieu.

Sicer so se prej razni znanstveniki, zgodovinarji, socialni politiki radi sklicevali na to, da protestantske dežele v vsakem oziru napredujejo pred katoliškimi, posebno tudi glede prebivalstva. Tekom 18. in še bolj 19. stoletja so se ravno nekatoliške dežele silno razvijale, in sicer posebno glede industrije, trgovine, prometa itd. Moderne iznajdbe so služile tam v večji meri vsestranskemu napredku in fraza o zaostalosti katoliških dežel je bila že na dnevnem redu. Kaže se na Laško, Španijo, Portugalsko, Francijo, Avstrijo, ki so morale odstopiti vodilno vlogo na vseh poljih Angleški, Nemčiji, Severni Ameriki, Rusiji.

Ta dejstva delajo brezdvomno katoliškemu apologetu vsaj nekaj navideznih težkoč in bilo bi treba posebne razprave, da bi se to vprašanje temeljito obravnavalo.

Nas tu zanima samo naraščanje in padanje števila narodov. — S ponosom kažejo razne enciklopedije, brošure itd. na silen razvoj nekatoliških dežel.

Levasseur¹ navaja sledečo tabelo v svoji »Population Franç.« (vse v milijonih):

	L e t a											
	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910
Francija	27	29	32	33	34·5	36	37·4	38	37·6	38·3	38·9	39·6
Avstro-Ogrska . .	24	20	32	34	35	35	34	37	39	42	46	51·4
Nemčija	—	—	—	—	—	—	—	41	44	50	56	64·9
Prusija	9	2·5	12	13	15	17·4	19	25	26·5	30	35	40
Angleška (z Irsko) .	16	18	21	24	27	27·5	28·5	32	35	38·5	41·4	45
Irska	5	6	7	7·5	8·3	6	5·7	5	5	4·7	4·4	4·3
Zedinjene države .	5	8	10	12·5	20	24	32	39	50	62	77	—
Rusija	38	41	46	51	55	60	70	75	86	96	112	135
Španija	11	12	12·5	11	12·5	14	15·5	17	17	18	19	19·5
Italija	17·5	17·5	18	21·5	23	24	25	27	27·5	30	32·5	34·6
Švica	—	—	—	—	—	2·4	2·5	2·7	2·8	2·9	3·3	3·7
Nizozemska	—	—	—	—	—	—	—	3·5	3·9	4·3	4·8	5·3
Belgija	—	—	—	3·8	—	—	—	—	—	5·5	6	7

¹ Wörterbuch der Volkswirtschaft, Dr. Elster, I. zvezek, stran 452, II. izdaja.

Levasseurjeva tabela je samo grafična, zato se ne da popolnoma natančno v številkah izraziti. Dopolnili smo jo nekoliko s tabelo (l. 1910), ki jo podajajo »Summarische Ergebnisse der Volkszählung«; tu nam samo gre za kratek pregled čez sumarične rezultate ljudskega štetja v posameznih državah.

Rusija, Zedinjene države, Nemčija, Angleška, Prusija, Švica, Nizozemska silno napredujejo, dočim Irska, Španija, Francija, deloma tudi Avstrija nekoliko zaostajajo.

Na to je treba odgovoriti, da ni niti pravoslavje kot tako, niti protestantizem tista sila, ki bi imela sama po sebi moč napredka v sebi. Protestantizem in pravoslavje sta prinesla tisto *npravno-versko silo*, ki jo imata, s seboj iz katoliške Cerkve. Namesto pristnih katoliških moralnih načel pač nista mogla kaj boljšega postaviti, črpala sta iz starega vira.

Pri tem pa je treba poudarjati, da so imele anglikanska, protestantska, pravoslavna vera veliko prednost pred katoliško, ker so postale oficijelne, državne vere! To sramoto so si nakopale samo katoliške vlade, da so se začele zdaj tu zdaj tam z vso silo zaganjati v versko organizacijo svojih podanikov, v katoliško Cerkev. Nekatoliške dežele so, zavedajoč se, kake važnosti je versko življenje tudi za dobrobit države, ščitile svoja verstva, jih podržavile, kot je bilo to enkrat v Rimu, kot je zdaj še pri Osmanih. Ali si sploh moremo misliti, da bi mogla turška država preganjati mohamedansko vero, ali ruska država pravoslavno, angleška svojo high church? To ni mogoče, ker je to ena in ista inštanca.

Viharji, vojske, konflikti, preganjanja so specialiteta katoliške Cerkve, in zanimivo bi bilo res videti, kako odporno silo bi n. pr. pokazala ta razna verstva nasproti kakemu kulturnemu boju. Te konfesije pač niso zmožne, da bi prestale take viharje. Ako se torej trdi, da so nekatoliške dežele bolj napredovale, je treba pomisliti, da so imela verstva teh dežel vse druge svobosčine kot katoliška Cerkev. Toda delj ne sega njihov vpliv kot državna moč.

Proti neomalthuzianizmu nima država glavnega orožja v rokah, ampak cerkev, in tu se lahko opaza, da je odporna sila katoliške Cerkve veliko večja kot pri drugih verstvih. In kot vsa znamenja kažejo, bodo to prihodnja desetletja vedno bolj izpričala.

Že doslej je prebivalstvo v protestantskih deželah večinoma narastlo samo vsled znižane umrljivosti. Saj se je vendar za celo

Evropo znižalo povprečno število vsakoletnih smrtnih slučajev od 31·5 (l. 1801—1820) na 27·3 (l. 1886—1890). V posameznih deželah je prišlo na 1000 ljudi smrtnih slučajev:

	1870 do 1880	1886 do 1890	1891 do 1895	1901 do 1910		1886 do 1890	1891 do 1895	1901 do 1910
v Nemčiji	26·8	24·4	23·3	18·5	v Bulgariji	27·8	27·2	—
na Pruskem	26·3	24·0	22·8	—	v Srbiji	31·9	30·8	23·5
na Bavarskem	30·5	26·4	24·9	—	v Belgiji	20·0	20·2	—
na Avstrijskem	31·5	28·8	27·9	23·2	na Nizozemskem	20·5	19·6	15·2
v Švici	23·5	20·5	20·1	16·7	na Danskem	18·8	18·5	14·3
na Laškem	39·0	27·3	25·6	21·4	na Ruskem	33·4	36·1	—
na Francoskem	22·4	21·9	22·3	19·4	na Rumunskem	—	—	25·7
na Angleškem	21·4	18·8	18·7	15·5	na Španskem	—	—	25·2
na Švedskem	18·3	16·4	17·0	14·8	na Irskem	—	—	17·3
na Norveškem	17·0	16·9	16·8	24·1				
na Ogrskem	—	30·1	31·8	25·6				

Narastle so Nemčija, posebno Prusija, Angleška, Nizozemska, Švica, Danska v toliki meri v zadnji dobi edino le še zaradi znižane umrljivosti. Izčrpale so nekako že svoj kapital, dočim Avstrija, Ogrska, Laška, Španija, posebno pa pravoslavne dežele Rusija, Rumunija, Bulgarija in Srbija, lahko še v tem oziru zelo napredujejo.

V nekaterih državah, kjer živijo katoličani in protestanti v istih razmerah, pod istimi vplivi, se ravno ta kulturna sila katoličanstva že prav živo čuti v neprijetno razočaranje protestantov.

Dr. Rost¹ podaja zanimivo tabelo, ki jo je sestavil Mombert za 78 okrajev Nemčije in ki jasno dokazuje, da je zakonska rojstnost katoličanov znatno višja kot pri protestantih. Na 100 omoženih žen od 15. do 45. leta je prišlo zakonskih otrok:

Okraji	Število zak. otrok l. 1901	Število protestantov v %	Okraji	Število zak. otrok l. 1901	Število protestantov v %
Münster	41·2	15·2	Trier	38·6	19·3
Oberpfalz	39·7	8·2	Oppeln	38·3	9·0
Niederbayern	39·4	0·9	Arnsberg	37·2	55·7
Aachen	39·0	4·1	Danzig	36·8	50·7
Bromberg	38·7	40·9	Poznanj (Posen)	36·5	25·0
Marlenwerder	38·7	45·5	Düsseldorf	34·8	41·9

¹ O. c. str. 20.

Okraji	Število zak. otrok l. 1901	Število protestantov v %	Okraji	Število zak. otrok l. 1901	Število protestantov v %
Sigmaringen	34:3	4:3	Unterelsaß	27:9	36:4
Schwaben	33:9	14:0	Stralsund	27:9	97:6
Gumbinnen	33:6	98:3	Rheinessen	27:8	49:2
Köslin	33:5	97:4	Erfurt	27:6	78:1
Kolin (Köln)	33:4	17:8	Waldeck	26:8	96:8
Aurich	33:3	96:3	Hildesheim	26:5	83:6
Minden	32:9	65:8	Liegnitz	26:5	82:5
Osnabrück	32:8	46:6	Schleswig	26:3	97:8
Koblenz	32:7	34:0	Coburg-Gotha	26:1	98:5
Königsberg	32:7	78:5	Wiesbaden	26:0	60:3
Württemberg	32:6	69:0	Leipzig	26:0	96:6
Mannheim	32:2	53:9	Sachsen-Meiningen	25:9	98:3
Pfalz	31:9	55:3	Frankfurt	25:8	96:0
Karlsruhe	31:7	60:3	Sondersheim	25:7	98:6
Unterfranken	31:3	18:3	Sachsen-Weimar	25:7	96:1
Oldenburg	30:9	78:1	Rudolstadt	25:6	99:3
Oberbayern	30:8	6:8	Reuß j. L.	25:5	98:1
Konstanz	30:7	10:6	Bremen	25:4	94:0
Lippe	30:3	96:3	Reuß ä. L.	23:3	98:5
Starkenburg	30:1	69:0	Magdeburg	25:2	94:4
Breslau	29:9	58:3	Schaumburg-Lippe	25:2	98:2
Lothringen	29:5	12:2	Hannover	25:1	92:9
Oberfranken	29:4	57:5	Lübeck	25:0	97:7
Freiburg	29:2	35:2	Dresden	25:0	93:8
Sachsen-Altenburg	29:1	97:6	Anhalt	24:5	96:3
Stade	28:8	97:2	Mecklenburg(Strelitz)	24:2	98:5
Merseburg	28:8	96:7	Lüneburg	24:1	96:9
Zwickau	28:8	96:9	Oberhausen	23:5	91:6
Stettin	28:6	97:8	Bautzen	23:4	89:7
Mittelfranken	28:5	74:1	Mecklenb. - Schwerin	22:8	98:7
Oberelsaß	28:4	14:6	Potsdam	22:3	94:0
Kassel	28:4	83:8	Hamburg	20:6	95:9
Chemnitz	28:2	97:1	Berlin	17:7	89:4

Z malo izjemami se opaža, da so pokrajine, ki imajo pretežno katoliško večino, na prvem mestu glede rojstnosti. Na Alzaškem pač delujejo že francoski vplivi, in na Zgornjem Bavarskem vpliva glavno mesto Monakovo.

Zanimivo je posebno dejstvo, da so katoliški zakoni bolj rodovitni kot mešani in čisto protestantski. Sledeča tabela¹ to jasno dokazuje za prusko kraljestvo:

¹ Dr. Rost, o. c. str. 26.

Prišlo je na 1 zakon:

Leta	Oba katoličana	Oba protestanta	Mož protestant, žena katoličanka	Mož katoličan, žena protestantovka	Oba žida	Žid. in kristj.
1875—1879	5·3	4·5	3·3	3·6	4·5	1·4
1880—1884	5·2	4·5	3·4	3·6	4·3	1·9
1885—1889	5·2	4·2	3·3	3·3	3·9	1·7
1890—1894	5·2	4·2	3·2	3·1	3·3	1·8
1895—1899	5·1	3·9	2·9	3·0	3·0	1·4
1900—1904	5·3	3·8	2·9	3·0	2·8	1·0
1906	5·2	3·5	2·6	2·6	2·6	1·3
1907	5·1	3·4	2·5	2·5	2·4	1·1
1909	5·2	3·4	2·5	2·6	2·4	1·0

Kot povprečno število v zdravih razmerah računajo sociologi 4—5 otrok na 1 zakon. Moderno neomalthuziansko načelo zahteva 2 otroke. Sociologični minimum je 3; 2 namreč kot nadomestilo za starše, 1 za eventualno zgodnjo smrt katerega izmed 3.

Dočim katoliški zakoni glede števila otrok sploh niso nazadovali, je padlo število v protestantskih zakonih za 1·1, tako da bodo padli kmalu na sociologični minimum. Mešani zakoni so skoraj že zapadli neomalthuzianizmu, ravnotako židovski. Mešani zakoni sploh niso blagoslovljeni z otroki, najmanj pa židovsko-krščanski zakoni. Narava sama protestira proti tej nenaravni zvezi.

Od l. 1875 do 1904 bi se moralo roditi na Pruskem 5,944.267 več protestantskih otrok kot se jih je v resnici, ako bi bila rodovitnost enaka katoliškim zakonom.

Grozno so nazadovali židovski zakoni, ki so bili od nekdaj znani zaradi mnogoštevilnih otrok. Sveto pismo in talmud proslavljata otroke kot poseben božji blagoslov in vse spolno življenje je v teh knjigah za žide natančno urejeno. Židje so se dali najbolj zavesti po neomalthuzianizmu ter so zatajili svoje stare svete tradicije.

Ako se pomisli, da je rojstnost židov padla na 17·01 letnih porodov pri 1000 prebivalcih in da so s tem židje celò Francijo prekosili, se pač ni čuditi, da se že govori o popolnem poginu nemških in sploh v zahodnih kulturnih državah naseljenih židov. Dr. Felix Theilhaber, ki je sam žid, je spisal knjigo »Der Untergang der deutschen Juden«, 1911, kjer obravnava nazadovanje židov.

Prav iste razmere kot na Pruskem se nahajajo na Bavarskem. Povprečno ima vsak katoliški zakon po 1 otroka več kot protestantski in židje so zapadli popolnoma neomalthuzianizmu. V dobi 1876—1888 je prišlo še na 1000 židovskih zakonov 4690 otrok, l. 1910 samo še 2160! Torej za 2530 manj!

Glede Nizozemske smo že omenili, da se je neomalthuzianizem v tej deželi precej ukoreninil. Toda nasprotniki sami priznavajo (Weekblad in Haag, svobodomiselnό glasilo, 1909), da se neomalthuzianizem posebno širi med proticerkvenimi »naprednimi« sloji ljudstva.¹ Ako se primerjajo pretežno katoliške provincije s protestantskimi, se razlika takoj opazi. Na 1000 ljudi so imele reformirane pokrajine:

	l. 1880—1889	1900—1909	1910	nazadovale
Južna Holandija	39·61	32·43	29·07	— 10·44
Severna Holandija	36·84	28·08	24·81	— 12·03
Friesland	30·46	27·42	25·28	— 5·18
Groningen	32·22	30·05	28·37	— 3·85

katoliški pokrajini:

	l. 1880—1889	1900—1909	1910	napredovali
Severni Brabant	32·55	34·13	33·07	+ 0·52
Limburg	31·12	33·53	33·54	+ 2·42

Wolf (Geburtenrückgang 1912) izraža že bojazen, da bo postala polagoma Nizozemska katoliška.

Ista bojazen ga navdaja glede Švice. V »Neue Züricher Zeitung« je l. 1912 v več člankih (št. 162 in 176) za Švico dokazal, da je verstvo ravno za število rojstnosti odločilnejše kot katerikoli drug faktor. Sestavil je sledečo tabelo:

Na 1000 prebivalcev so imeli pretežno protestantski kantoni:

	l. 1899	1910		l. 1899	1910
Zürich	31	23	Thurgau	27	26
Bern	33	28	Waadt	28	23
Basel	33	22	Neuenburg	28	22

pretežno katoliški kantoni:

	l. 1898	1910		l. 1898	1910
Luzern	30	27	St. Gallen	27	29
Freiburg	35	32	Tessin	29	28
Solothurn	35	33	Wallis	30	31

¹ Dr. Rost, o. c., str. 40.

Iz teh številkk sklepa Wolf, da bo katoliški živelj kmalu prekosil protestantski. Od l. 1850 do 1900 so se švicarski katoličani pomnožili za 63·8⁰/₀, protestanti samo za 48·6⁰/₀. Razvoj je bil sledeči:

	protestantov	katoličanov
l. 1850	1,418.000	972.000
> 1860	1,479.000	1,022.000
> 1870	1,566.000	1,084.000
> 1880	1,667.000	1,161.000
> 1890	1,717.000	1,184.000
> 1900	1,916.000	1,380.000
> 1910	2,109.000	1,591.000

Zanimivo je, da so katoličani napredovali v zadnjem desetletju za 211.000 glav, in protestanti samo za 193.000!

Krose S. J. (Laacher Stimmen, 68, Volksbewegung in der Schweiz) je preračunal, da pride povprečno na 1 katoliški zakon v Švici 4·2 otrok, na 1 protestantski zakon 3·8. To znaša pri 1000 zakonih 400 otrok. Najbolj značilno pa je, da se isto pri vseh treh švicarskih narodnostih opaža, da so namreč katoliški zakoni bolj rodovitni kot protestantski.

Tri katoliške države, Italija, Španija in Portugalska, ne kažejo posebnega nazadovanja rojstnosti.

Prišlo je na tisoč ljudi:

	1881—1890	1891—1900	1901—1910
na Španskem . . .	36·4	35·9	34·4
na Laškem . . .	37·8	34·9	32·4
na Portugalskem .	33·0	33·6	32·1

Mesta seveda kažejo deloma jako nizke številke, in nikakor se ne morem strinjati z dr. Rostom, ki trdi, da prav v teh romanskih deželah niti v mestih ni opazati neomalthuzianizma, kajti ako imajo mesta Rim 23·4, Turin 19·2, Genova 21·2, Florenca 21 letnih otrok na tisoč ljudi, je to jasen znak neomalthuzianizma. Seveda, zato pač ni odgovorna katoliška Cerkev; če ima po mestih katoliška vera sploh manj vpliva kot na deželi, ga pač ima najmanj v laških mestih. Verouk v šolah je namreč odvisen od občinskega odbora in pogostoma se vrši ves verski pouk samo ob nedeljah v cerkvah kakor na Francoskem.

Nadalje nikakor ne zadostuje, da je kak narod na zunaj in po imenu katoliški, v resnici pa Cerkvi odtujen in zastrupljen s svobodomiselnimi idejami. V koliko so mase kakega naroda še res cerkvenega duha, se več ali manj razvidi iz rezultatov volitev,

sploh iz razmerij strank. Skoraj povsod namreč liberalne, demokratične stranke itd. ne zastopajo več samo gospodarskih in zgolj političnih in socialnih teženj naroda, ampak tudi njegove verske interese.

Socialna demokracija je načelna nasprotnica katoliške Cerkve v vsakem oziru. V gospodarskem oziru naglašča katoliška etika nedotakljivost osebne lasti, socialna demokracija zahteva kolektivno posest. V verskem oziru je katoliška Cerkev zaščitnica tradicionalne vere ter trdi, da so dogme nespremenljive; socialni demokraciji je vse v razvoju. Socialna demokracija ne pripoznava niti Boga, niti Cerkve. Država in družina sta ji posledica kapitalizma, ne pa naravni, nujni družbi. V modroslovju je spojila socialna demokracija materializem in evolucionizem. Socialna demokracija tvori celoten svetovni nazor, ki vsebuje tudi praktično filozofijo; daje namreč navodila za življenje. Glede spolnega občevanja v zakonu in izven njega so ta socialistična navodila popolnoma neomalthuzianska, kajti brezbožnost, sebični materializem, popolna vsestranska svoboda se imenitno skladajo z neomalthuzianizmom. Tudi strankarski oziri služijo vsaj kot navidezen nagib k neomalthuzianizmu. »Bogataši naj sami skrbe za otroke in vojake«, tako geslo se je izdalo; s tem hočejo ugnati državo! Socialno-demokratični zdravnik Fritz Brubpacher je v Švici izdal pred par leti brošuro: »Kindersegen und kein Ende«; v tej knjigi se dela silna propaganda za neomalthuzianizem; toda omejitev v rojstnosti je baje samo provizorična, dokler namreč ne napoči zlata doba, kot jo prorokujejo socialni demokratje; potem se bo človeški rod svobodno razvijal.

Profesor Julius Wolf je v svoji knjigi: »Volkswirtschaft der Gegenwart und Zukunft« posvetil temu vprašanju posebno poglavje: »Kinderzahl und Sozialdemokratie«, v katerem pravi, »da se ima Nemčija zahvaliti v prvi vrsti katoliški veri za naraščanje prebivalstva; socialna demokracija se vadi v zdržnosti«. Zdržnost pomeni tu omejevanje porodov. Čim več je pri volitvah socialističnih glasov, tem manj je otrok. Tako n. pr. je imel l. 1907

	na 1000 prebiv.	socialist. glasov
	otrok	%
Berlin	23·9	66·2
Brandenburg	28·4	40·6
Zahodna Prusija	38·5	7·0
Poznanj	39·7	9·0

	na 1000 prebiv. otrok	socialist. glasov %
za Bavarsko: Mittelfranken	30·0 ¹	43·5
Oberbayern	30·4	27·7
Oberfranken	30·5	25·3
Pfalz	32·8	24·7
Schwaben	30·8	13·2
Oberfalz	37·2	8·6
Niederbayern	37·8	7·3

Leta 1908 je bilo	na 1000 prebiv. otrok	pri volitvah l. 1907 socialist. glasov %
na Saksonskem	30·9	48·5
v Württembergu	33·2	27·9
v Hamburgu	27·1	60·0
v Bremenu	30·2	48·4
v Lübecku	29·4	50·5
na Badenskem	33·0	23·9
v Hessenu	30·7	27·9

Tu se jasno kaže vpliv socialistične stranke na razširjevanje neomalthuzianizma. Ne da se ugovarjati, da mesta zaradi gospodarskega položaja delavskih mas sploh kažejo tendenco nazadovanja; kajti mesta, in sicer tudi velika mesta, z mnogoštevilnimi katoliškimi volivci se neomalthuzianizmu uspešno v bran stavijo. Tako n. pr. kažejo sledeča mesta veliko katoliških volivcev in visoko število porodov l. 1907²

	na 1000 prebiv. otrok	volivcev za centrum %	socialist. glasov %
Bochum	46·2	35·5	27·5
Duisburg	41·3	29·5	29·8
Dortmund	40·7	26·9	37·5
Essen	38·0	37·8	32·6
Poznanj	36·3	51·2	5·9
Köln	35·1	43·0	35·4

Nasprotno pa mesta:

Lipko	27·3	0·5	50·1
Stuttgart	27·3	4·9	51·7
Monakovo	27·2	20·9	47·7
Frankfurt	27·1	6·4	27·1
Kassel	27·0	—	27·0
Straßburg	26·7	18·4	26·7

¹ Dr. Rost, o. c. str. 68.

² Dr. Rost, o. c. str. 70.

	na 1000 prebiv. otrok	volivcev za centrum %	socialist. glasov %
Magdeburg . . .	26·4	1·5	26·4
Dresden	25·8	1·2	25·8
Altona	25·3	0·9	25·3
Hamburg	23·1	0·8	25·1
Berlin	24·3	2·4	24·3
Hannover	23·9	—	23·9
Braunschweig .	23·6	1·8	23·6
Wiesbaden . . .	22·5	11·1	34·0
Charlottenburg	21·5	1·6	47·7

O »sufragetkah« ter o ženski organizaciji.

Dr. A. Pavlica (Gorica).

Je-li potrebno govoriti v slovenskem listu o ženskem vprašanju? Ali imamo Slovenci tudi že žensko vprašanje? Ali nam preti od te strani kaka nevarnost? Ali je med slovenskim ženstvom kaka agitacija, da bi bile potrebne v obrambo kake organizacije?

Vobče smemo reči, da je slovensko ženstvo še v domačem krogu, da živi za domači krog pod mirno domačo streho, da se v socialne in politične boje ne vtika in da nima zanje niti zmisla niti veselja. Za te razmere moramo zahvaliti slovenskega kmeta, ki vzdržuje med nami stare običaje. Slovensko ljudstvo je v pretežni večini kmečko in kmečko ljudstvo pomenja v narodu nekaj stalnega in stanovitnega. Slovenci nimamo velikih mest, nimamo razvite veleobrti in vsled tega tudi nimamo neskončnih množic delavskih proletarcev, nimamo mrzličnih skrbi obrtnega kapitalizma, ki izsesuje delavstvo in se ne straši niti nežnega spola, nimamo tistih velikanskih obrtnih polomov, ki mečejo na tisoče delavcev in družin na cesto in nimamo viharnih štrajkov, ki vplivajo pogubonosno na delavstvo in vse prebivalstvo.

Naš kmet in njegova družina živita mirno in zadovoljno na svojem posestvu daleč proč od velikomestnih skrbi in družabnih vojsk.

Toda vprašanje, ki živo zanimlje narode, ki nas obdajajo, nam ne sme biti tuje. In ne vidimo li, kako je začela polagoma ginevati ljubezen do kmečkega stanu tudi med slovenskim ljudstvom? Na tisoče ljudi se nam izseli vsako leto s kmetov v mesta, v Ameriko itd. Kmečka dekleta silijo v mesta, v tvornice, v šole,

v urade itd. Lahko je govoriti, da se ženska ne vtikaj v politiko, da ostani v domačem krogu, v družini, pri domačem ognjišču itd., a drugo vprašanje je, ali je to v sedanjih premenjenih razmerah mogoče? Tisoč in tisoč žensk nima niti domačega kroga, niti družine, niti svojega ognjišča! Razmere so se v zadnjem času povsem premenile. Družine, ki se naselijo v mestih, začenjajo povsem drugačno življenje. Tu ni stalnih domov. Ljudje menjujejo stanovanja, ki jih morajo drago plačevati. Odtrgani od domače kmečke hiše čutijo, da nimajo več stalnosti in gotovosti v svojem življenju. Takih ljudi je sedaj po mestih ogromna večina. Ljudi, ki bi se čutili v mestih domače, je malo. V mestih je vse nestalno, vse le od danes do jutri. Ljudje, ki zapustijo deželo prodavši domačijo in se preselijo v industrijska mesta, niso več tisti, ko prej. Zato tudi ženstvo, ki stanuje v mestih, ni isto ko na deželi. V mestih so povsem druge skrbi, druge težave, druge razmere. Vsled tega so nastale tudi za ženstvo druge dolžnosti in druge naloge. Kdo naj zagotovi hčeram industrijskega delavstva in mestnega uradništva obstanek v očetovem domu, katerega sploh ni?! Kmetija stoji in redi lahko vse družinske člane, četudi gospodar umrje. Vse drugače je z mestnimi družinami. Po smrti družinskega glavarja nima nihče več kaj pričakovati. Gorje članom, bodisi moškimi bodisi ženskimi, ki niso do te dobe preskrbljeni in samostojni!

In lahko rečemo, da je po naših mestih do $\frac{3}{4}$ ljudstva, ki nima niti doma, niti premoženja. Tu treba skrbeti, da pridejo tudi hčere do kruha. Nekatere morajo v tvornice, druge v šole, v urade itd. Tvornice so prenapolnjene samih žensk, poročenih in neporočenih. Kako naj izpolnjuje ženska v teh razmerah kot zakonska žena in zlasti kot mati svojo težavno nalogo, katero ji nalaga narava in evangelij? In kako pogubonosno vplivajo na ženski organizem zlasti tvornice! Z žalostjo gledamo cele črede bledih deklet in žen, ki tičijo cele dneve v zatohlih tvorniških prostorih in se vračajo na večer domov — trudne in brez moči. Te ženske navadno ne znajo tudi nobenega drugega dela razen tvorniškega. To je res žalostna slika našega časa.

A tudi kmet na deželi ni več tisti, ki je bil pred stoletjem. Naše kmečko ljudstvo je v nekaterih krajih zelo zadolženo in ni več tako stalno in na svoje domove privezano, kakor pred sto leti. Polagoma se bo tudi na kmetih vse omajalo, kakor po mestih. Cel svet postaja mesto, saj je potom železnic, telegrafa, telefona itd. izginila vsakršna oddaljenost in nam časopis

prinaša vsak dan poročila iz vseh delov sveta. Napočila je v tem oziru povsem nova doba, v kateri ni nič več stalnega, v kateri divja boj za obstanek vsakega posameznika bolj ko kdaj, v kateri je izpostavljeno tudi ženstvo tisoč in tisoč nevarnostim in bedam, ki jih prejšnji časi niso poznali.

Iz tega je razvidno, da potrebuje ženstvo posebnega varstva, in sicer pred vsem od strani zakonodajstva. Vprašamo pa, kdo naj se potruzi za dobre zakone v prid ženstvu, ako ne ženske same? Zato je povsem opravičena zahteva, da morajo ženske imeti primeren vpliv na zakonodajstvo, oziroma, da morajo imeti v naših ustavnih državah volilno pravico. Ženstvo ima v dobrem zakonodajstvu velike gmotne in duševne koristi, ki jih ne more in ne sme zanemarjati. Kdor bi ženstvu odrekal v sedanjih razmerah besedo pri zakonodajstvu, bi mu delal krivico. Nekdaj ni bilo tako, zato tudi ni bilo slišati, da bi ženske zahtevale političnih pravic. Dandanes pa postajajo te zahteve vedno bolj glasne, kar se razvija povsem po naravni poti. »Sufragetk« bomo imeli vedno več.

To, kar smo tu povedali, zadeva ženstvo — poročeno in neporočeno —, ki je prisiljeno, da deluje in služi izven domačega kroga. Ženska pa ima tudi kot gospodinja in mati veliko govoriti glede politike. Tako zahtevajo premenjeni časi. Politika dela gospodinjam največje težave, ker podražuje živila, napravlja materam najhujše žalosti, ker jim kvari sinove in hčere, in zakonskim ženam najbridkejše ure, ker jim tlači, izsesuje in zastruplja može. Ali naj gospodinje in matere gledajo le od strani, kako se vse to godi? Ali bi ne smele imeti pravice, da bi si v tem oziru lahko kaj pomagale? Ali naj jim morda pomagajo drugi? Kdo čuti njih bedo in gorje bolj kot one same? Res je sicer, da nima ženstvo veselja za socialne in politične boje, a dandanes je potrebno, da se zanimlje tudi za to.

To pa ni še dovolj! Politične pravice ne zadostujejo, da se ozdravi vse zlo, ki je trpi ženstvo. Današnje premenjene razmere zadajajo ženstvu moralnih ran, ki se ne dajo premagati le z volilno pravico. Ako hočemo, da ostane ženstvo zvesto svojemu poklicu in svojim idealom, ki mu jih določa narava in sv. evangelij, je potrebno, da skrbimo tudi za žensko organizacijo. Oživotvoriti moramo za žene in dekleta društva in bratovščine, v katerih se bodo vzgajale za vse dobro, plemenito in vzvišeno. Dobro vzgojeno ženstvo nam bo v vseh ozirih v veliko pomoč.

V društvih in v bratovščinah je priložnost, da poučimo ženstvo o vseh dolžnostih — tudi političnih.

Dandanes je zastonj govoriti: Ženska naj ostane v domačem krogu, v družini, pri domačem ognjišču itd. Ženstvo je že zunaj, je že v političnem boju, deluje že v javnosti! Tega ne moremo premeniti kar čez noč. Razmere so se premenile, čeprav med slovenskim ljudstvom ne v toliki meri ko drugod. Zato pa je zastonj zabavljati proti ženskim organizacijam. Ako mi ne organiziramo ženstva, organizirali je bodo drugi proti nam.

Kaj nameravamo z žensko organizacijo? Vzgojiti hočemo ženstvo za ženske ideale. Tem idealom, ki jih določa narava in evangelijski, se ne sme ženstvo nikdar izneveriti. Te ideale moramo imeti pred očmi tudi v sedanjih premenjenih razmerah. Naša organizacija mora potegniti nase tudi politično delujoče ženstvo ter je mora navajati k vzvišenemu namenu. Delovati moramo na to, da bo tudi ženska politika služila kot sredstvo v dosego ženskih idealov. Ako mi tega ne storimo, izrabili bodo liberalci, brezverci in socialisti žensko organizacijo v svoje namene. Socialisti in brezverci rabijo žensko organizacijo in žensko politično delovanje le za uničenje krščanskega življenja in reda. To treba zabraniti s tem, da varujemo ženstvo pred socialističnimi organizacijami in da je sami organiziramo v društvih in družbah, ki naj skrbijo, da se ženstvo ne izneveri svoji nalogi tudi v sedanjih premenjenih razmerah, v katerih je prisiljeno delovati tudi v javnosti.

V tem oziru imamo tudi na Slovenskem že nekaj skušenj. Kjer je ženska Marijina družba ali pa žensko delavsko društvo, kažejo se v vseh ozirih lepi uspehi. S temi družbami se poživljajo, kakor uči skušnja, cele duhovnije. Prejemanje sv. zakramentov postaja bolj pogostno, poslušanje božje besede redno, versko življenje goreče, pijančevanje in zapravljanje se omejuje, mladina se ublažuje, družinsko življenje se zboljšuje in utrjuje, liberalizem in brezverstvo gineta in vse se na sploh obrača na bolje. Kdor ima tako organizacijo v svoji duhovniji, ve iz lastne skušnje, kako važna je celo v političnem pogledu in kako uspešna zlasti ob času volitev. Zato pa jo priporočamo z besedami, s katerimi slavi sv. pismo modrost: »Ž njo vred mi je došlo vse dobro, slave brez mere po njenih rokah.«¹

Poskusite in glejte, da je dobra nje kupčija!²

¹ Modr. 7, 11.

² Preg. 31, 18.

Fany Hausmanica.

(Prva slovenska pesnica.)

1. Poezija one dobe.

O Hausmanici je v naši slovstveni zgodovini znanega malo več, kakor ime. Glaser omenja o njej (III, 37 in 141), da je bila hči lastnika novoceljske graščine, je pisala v »Celjske Novine« (1848 in 1849) in v »Slovenijo« (1849) ter je pokopana »v cerkvi Dev. Marije v Petrovčah pri Žalcu«. Poslednjo opazko je Glaser našel pri Fekonji (Ivan Macun: »Književna zgodovina slovenskega Štajerja«, Gradec 1883, ocenil A. Fekonja, Ljubljanski Zvon 1884, na str. 696), a ta jo je posnel po mrliški knjigi petrovški iz leta 1853, ki se hrani pri materni cerkvi v Žalcu. Ivan Grafenauer jo omenja s par besedicami pod črto, dasiravno bi zaslužila nekoliko vrstic v tekstu. Dr. Ilešič jo je omenil kratko v svojem predavanju o slovenskih ženskah Prešernove dobe ter izrazil mnenje, da je svoje pesmice delala po nekem nemškem vzoru.

To je menda vse.

In vendar je Hausmanica prikazen, ki bi zaslužila nekoliko prostora v naši slovstveni zgodovini. Zanimiva je prvič kot prva slovenska pisateljica, oziroma pesnica. Dalje kot pesnica, ki ni bila brez talenta. Nasprotno: ako pogledamo precej dolgo vrsto oseb, ki so v onih časih nastopale kot pesniki in katerim naša slovstvena zgodovina še dandanes prideva to ime, moramo reči, da se Hausmanica častno dviga nad povprečno množico takratnih leposlovnih delavcev. Od Prešerna, katerega sodobni širši krogi niso umeli primerno oceniti, nismo dolgo, dolgo let imeli nikogar, ki bi vsaj v skromni meri zaslužil ime pisatelja ali pesnika. Sama utilitistična proza za navadne potrebe, brez poleta duha, topline čuvstva, globokosti misli. S Prešernom je naglo in silno zažarela moderna romantika, oznanjevalka nove bodočnosti tlačenim narodom, a smo takoj zopet padli nazaj v duha Marije Terezije in Jožefa II. Ob času, ko so bile Novice na svoji višini, je vladala v našem javnem in kulturnem življenju grozna mizerija. Bleiweis sam je bil strokovnjak za nadušljive konje in žabičaste krave, drugače pa človek brez iniciative, brez horizonta in, kar je glavno, brez značaja, kakor bi ga moral imeti voditelj slovenskega naroda. Poudarim samo, da je popolnoma krivo, ako ga kdo smatra za katoliškega moža, ustanovitelja konservativno-katoliške stranke. Bil je naj-suhoparnejši utilitarist davno minule dobe, onega principa, ki je

vladal za Jožefa II., in samo njegovo nasprotje do mlajših mož, prinašajočih nove orientacije, ga je družilo s katoliško - konservativnimi možmi njegove dobe, a je bil med njim in n. pr. blagim L. Jeranom cel duševni prepad.

Tudi med drugimi možmi one dobe je vladala velika duševna mizerija, praznота misli, ozkost obzorja, malenkost talenta. Človeku, ki se vglablja v kulturne razmere onega časa, mora nehote vstati začudenje, kako je mogoče, da se je iz take mizerije vendar ustvarilo toliko, kot sedaj imamo. In ako pogledamo bliže, vidimo, da ni skoraj nič, kar imamo, izšlo iz takratnih vodilnih slovenskih krogov, ampak vedno le od »upornikov«, od oseb, katerih imena se dandanes v naši kulturni zgodovini komaj omenjajo ali izgovarjajo s preziranjem, od oseb, ki v središču Slovenije niso mogle priti na površje ali ki so delovale na slovenski periferiji. Razne na pol izgubljene eksistence, dalje možje, ki so našli podlago v nemškutarskem ali vladnem okrožju, ter, ki so delovali na periferiji (Celovec, Celje, Maribor itd.), so nam ustvarili skoraj vse, kar imamo. Samo nekaj zgledov: ustanovljenja slov. gledališča se je lotil prvi »izgubljeni literat« (kakor ga imenuje dr. Prijatelj) L. Kordeš in »nemškutar« (Fr. Levstik) J. Babnik, za muzej se imamo v prvi vrsti zahvaliti nemškutarju Dežmanu. Razni organizacijski načrti (Mohorjeva družba, Matica slovenska itd.) so izšli s Koroškega in s Štajerskega. Prvi leposlovni list je nastal v Celju, potem nam je ustvaril leposlovje tihi in marljivi Janežič na Koroškem. »Slovenski Narod« je začel izhajati v Mariboru, »Slovenec« v Celovcu. Na Kranjskem so boljši talenti bežali ali v vladno poslopje (n. pr. V. Klun) ali v nemški tabor (Dežman K.) ali so bili obsojeni k brezdelavnosti. Tako markantna in značajna postava, kakor je bil slovenski državni poslanec l. 1848 in prvi slovenski župan ljubljanski (1850) M. Ambrož, ki se ni dala nagniti ne sem, ne tja, niti zlomiti, ni mogla izvršiti niti del onega, kar bi storila v boljših razmerah.

Kakor na vseh drugih poljih, je vladalo veliko uboštvo tudi na polju slov. pesništva, in to ne samo vsled neugodnih razmer, ampak v znatni meri tudi vsled krivde oseb, ki so bile na površju. »Novice« so prinašale poezije, kakor: Pesem svinjskih pastirjev »Žirovnica« z lepimi verzi:

Hvalen bodi Jezu Krist,
ker da svinkam telko grizt.
Ker jim dal je bukevco,
mastno nam bo dal mesó!

Rade svinke zoblite,
vampiče si polnite;
Bolj bo vampič se polnil,
bolj se bom jaz veselil!

(L. 1850, str. 153.) Popolnoma resno! »Novice« so prinesle to poezijo celo na prvi strani št. 37.

Pa ne mislite, da se je tu gospodu uredniku enkrat malo spodrsnilo, kajti podobnih več ali manj drastičnih slučajev najdemo v »Novicah« v vsakem letniku.

Emanuel Tomšič je spesnil l. 1848 (str. 117) sonet »Korun«, v katerem prosi krompir, naj bi nikar ne gnil. Po pesnikovem mnenju

»težko je kmetu le ob soku, kaši,
sočivju, zelju, repi se živiti;
tak malo more tebe pogrešiti
gospod na gradu, kot pastir na paši.«

Radi tega sklene:

O! pridi . . .
darilo, od milosti božje nam poslano!
in daj se nam v obilno zopet hrano.

V prvem letniku (1843, str. 88) pa opevajo »Novice« gnoj z besedami:

»Kdor vse, kar je za gnoj,
spravlja, — pométa
ino dobiček svoj
zrajta vsak teden:
praviga kméta
imena je vreden.

Toda ne mislite, da se je kaj takega prigodilo »Novicam« samo v prvih letih svojega obstoja. Prišla je nova moška moda in začela prodirati tudi na deželo — moški so začeli nositi dolge hlače — in »Novice« so nastopile zoper to novotarijo s pesmico »o dolgih hlačah«.

Seveda so to bolj drastični zgledi, katere sem izbral za primero, toda kažejo duha poezije, ki je vladal v »Novicah« in v njihovem krogu. Poezij, ki bi vsaj v skromni meri zaslužile to ime, najdemo v njih jako malo.

2. Pesmi Fane Hausmanice.¹

Glaser piše, da je Fany Hausman pisala v »Slovenijo« in v »Celjske Novine«. Pravzaprav jo moremo imenovati samo so-

¹ Po mojem prepričanju je edino pravilno, da v slovenskem jeziku govorimo in pišemo; Janez Slapšak (oče = gospod Slapšak), Janez

trudnico »Celjskih Novin«, kajti v »Sloveniji« je priobčila samo eno pesem prigodnico na bana Jelačića, ki pa ne spada k njenim najboljšim verzom. Vsega skupaj so zagledale pod njenim imenom beli dan sledeče pesmice: 1. V »Celjskih Novinah«: 1. »Vojaka izhod« (l. 1848, 72), 2. »Potnik« (ib., 101), 3. »Nesrečen« (l. 1849, 59, 4. »Venec osušen« (ib., 88), 5. »Moje drago« (97), 6. »Golo-

Slapšakov (sin = mladi gospod Slapšak, gospodič Slapšak, Reza Slapšica (žena = gospa Slapšak), Reza Slapšakova (hči = gospodična Slapšak). Za to govore vsi glavni kriteriji, po katerih moramo presojeti pravilnost slovnških oblik, namreč:

a) Zgodovinska slovnica. Naše ljudstvo je že od nekdaj ne samo tako govorilo, ampak se je tako pisalo. Te oblike se nahajajo n. pr. v starejših matričnih knjigah in tudi po drugih starih virih civilnega izvira. Pisali so jih zlasti po Notranjskem in Primorskem, torej po krajih, ki so bolj oddaljeni od nemškega vpliva. Pisali so jih redno tudi duhovniki in uradniki, ki niso bili večči slovenskega jezika, ker so jih pač samo tako slišali iz slovenskih ust.

b) Živi ljudski jezik. Znano je, da ljudstvo, ako ne stoji pod vplivom umetnega modernega slovnškarstva, rabi edino te oblike. To je forum, od katerega ni nobenega priziva. Tudi ako bi ljudstvo rabilo obliko ali besedo, ki je manj etimološka, manj blagglasna, očitvidno tujega izvira, je slovnškar ne sme zavreči in namesto nje vpeljati nove, kajti slovnškar ne sme popravljati jezika, ampak samo preiskavati in konstatirati, kakor tudi zoolog ne sme ustvarjati in popravljati živali, ampak jih ima samo preiskavati in opisavati.

c) Primerjalna slovnica. Te oblike odgovarjajo najbolj drugim slovenskim jezikom. Čehi govore in pišejo: Napustilova, Pospisilova, Navratilova itd. Podobno tudi Hrvati. Pri Rusih ima žensko ime (otečestvo) končnico ovna (Aleksandrovna, Nikolajevna). Seveda se to po obliki ne strinja popolnoma s slovenščino, toda opira se na isto načelo: žensko ime se razlikuje od moškega po končnici, ne pa po pridanem: gospod, gospa, gospodična. Popolnoma jasno se je to ohranilo v poljščini, ki je obdržala jako mnogo duha pristnega slovanskega jezika. Poljak govori in piše: Majer (gospod), Majerova (gospa), Majerovna (gospodična), Sapieha (knez), Sapieżina (kneginja), Sapieżanka (mlada kneginja) itd. V novejšem času so začeli nekateri opuščati končnice, toda nastal je proti temu odpor najmerodajnejših krogov in sedaj je stara poljska raba zopet prodrla popolnoma. Smatrali bi za germanizem, ako bi poljski gospodični, ki se n. pr. piše: Majer, rekel: gospodična Majer, a ne: Majerovna.

Negativni dokaz. Lahko razumljivo je, da so Nemci, ki v svojem jeziku nimajo končnic, začeli tudi Slovane pisati po svoje. Nemci pišejo tudi n. pr. Gräfin Kinsky, Fürstin Lichnowski, Gräfin Posadowski, a Čeh ali Poljak bo rekel vedno: Sladkovska, Krinska, Javorska. Enako se je godilo tudi z našo Slapšico in Slapšakovo.

Radi tega v slovenščini tudi ni treba pristavljati besed: gospod, gospa, gospodična. Grem s tovarišem po cesti, sreča me neka družba in

bici« (153), 7. »Umirajoči pesnik« (183), 8. »Slavnice bežani« (189);
b) »V Sloveniji«: »Hervatov zvezda« (1849, 8).

Ker so »Celjske Novine« dandanes zelo redke, a Hausmanične pesmi dovolj zanimive, naj se tu ponatisnejo:

Vojaka izhod. (Celjske Novine 1848, str. 72).

Serčno odide	Slovenec je brez straha,
od doma Slovenec	se nič ne boji,
up solze mu briše	za cara veselo
na lep slave venc.	življenje pusti.

Bog vas obvarji	O! dekle ne jokaj,
zdej mati moja,	kakor hrast stojim,
za me ne jokajte,	mam persa železne,
de nisim doma.	se smert ne bojim.

Z Bogam zdej dekle,	Cesarju potreba
ostani zvesto,	hrabrih možj,
daj serce mi svoje,	Slovenci za njega
de pojde z menó.	naš serce gori.

Za njim hodimo
kam kol nas pelja,
in serčno ljubimo
cesarja našga.

Potnik. (Celjske Novine 1848, str. 101.)

Kaj mnoge dežele	Gospode nar večj
potnik preleti	skerb tudi težj;
pa to, kar on išče	tam iščeš zastojno —
nikder najti ni.	veselja tam ni.

se pozdravimo. Ko greva dalje, me vpraša tovariš: Kdo so ti ljudje? Odgovor: Slapšak, Komeljka, Trdanova, Jesenkov. A po nemško: Herr Slapšak, Frau Komelj, Fräulein Trdan und der Junge Herr Jesenko. Slovenski način je torej veliko pristnejši, krajši, jasnejši.

Pišemo: Hausmanica, ne: Hausmanova, dasiravno Fany ni bila poročena in je umrla še primeroma mlada. Saj je v gotovih slučajih celo postavno določeno, naj se namesto: gospodična naslavlja: gospa. V poljskem jeziku se v direktnem naslavljanju samo nižjim osebam reče gospodična (panna), višjim pa vedno gospa (pani). Ako pokličem služkinjo, rečem: panna Jadviga, ako pa domačo hčer: pani Jadviga. Zdi se mi primerneje, da tudi v slovenskem jeziku rabimo izraz za gospodično samo takrat, kadar hočemo izrečno poudariti, da je še neporočena, ako pa govorim o osebi brez ozira na njen stan, rabimo tudi pri gospodičnih obliko žen, torej: »Pokroviteljstvo nad rautom so blagovolile prevzeti dame: Slapšica, Komeljka, Trdanka, Trdanova, Kalanka, Kalanova.« Toda: »Kot primadona je bila angažovana Zoretovka (Fräulein Zore).«

On išče veselje
srečniga serca
zastojni ga ne najde,
kam kol se poda.

Pri kralih on misli
le tam je doma;
pa krona in žezlo
veselje ne da.

U gradih on misli
k' so polni srebra
tam moram ga najti
le tam je doma;

U hiši lesene
se zadnič poda
pod slamnate strehe
ga želja pelja.

Tam najde ljubezni
zavezo srečno
ki združilo serca
je zvesto nebo.

Ljubezni ni treba
blo zlatih gradi
u zvestimu sercu
nar rajši živi.

Ko je priobčila Hausmanica v »Celjskih Novinah« svoj prvi verz, jo je pozdravil »naraščaj za bodočega narodnega prvaka«, Lovro Toman, takoj s sledečo pesnitvijo:

Pervi slovenski pesniki Fany Hausman. (Slovenija 1848, str. 89.)

Za pevke slovenske
živim in gorim.

Vodnik.

Na drevesu tam sedela
v gaju tičica je zala
se po vejčicah zibala
spomladansko milo pela.

Hvala Bogu! zima studna,
ki mi matico vmorila
zdaj je vendar pobegnila,
spomlad zori sada — budna.

Priletite vkup sestrice,
vrača se nevesta krasna, —
zlega naj se pesem glasna,
kak nam draga prerodnica.

Vejca vejčici šumljaje,
vetrič tico oponaša,
gora, dolček jo oglašja,
jek zapoje na vse kraje.

In sestrice mile tice
hitro vkupaj priletijo,
in stoglasno žvergoliijo
slavne pesmice, hvalnice.

Vse je živo, vse prepeva,
z glasom glas se hitro vjema,
poslušavcem serce vzema,
potopljeno v radost dneva.

V slavo dneva, ko jim Vila
glase perve zdaj zapoje
in rojake zbuda svoje,
oj Slovenka, pevka mila.

Pevaj, pevaj še pesnica,
struna naj ti ne zastane,
ki sestrice blage gane
ko prerokna kukavica.

Venča mati te velika,
Mati Slava, naša mati,
Čas, sestrica, je spevati,
kar jo v žlahtno serce mika.

Tu občutimo razloček med nerazvito, a resnično pesnico Hausmanico in pesnikom brez talenta, a z znatno večjo rutino in

znanjem jezika, L. Tomanom. Prvo je slaba škica učenca, ki ima talent za slikarja, drugo kič slikarja brez talenta, ki dela po naročilu.

Morda je pa le vplivala Tomanova pohvala, da je priobčila Hausmanica v »Sloveniji« (1848, str. 8) pesnitev:

Hervatov zvezda. (Slovenija 1849, str. 8.)

Že izpred tisuč leti
kraljestvo blo lepó,
ljubezni domovina,
ljudem zvesto nebó.

In gore in doline
tam solnce vse zlati,
in kadar Febus zgine
jih Luna posreabri.

Tam hribčike prijazne
tertice venčajo
na travnikah zelenih
pa rožice cveto.

Nam ljudstvo zvesto in serčno
za vero, dom gori,
podpora je prestola,
življenje zanj pusti.

Poznaš, kako dežela
se imenuje ta?
Zastojn, tega ne vgameš
kje bla pozablena.

Oblaki so jo krili,
ki v noči spala je
pa vzdignila se bode
že zora kaže se.

Brez vodje blo je ljudstvo
ko truplo brez glave
ko jutro je brez solnca
ko noč brez zvezde je.

Med njim je mož bil rojen
plemena žlahniga,
ki zlomil je verige
ljudstva zaroblenga.

On je zdaj svet navučil
častiti njega dom
in slava, njemu slava!
za sužnosti prelom.

Od roda bo narodu
hvaležno imenvan
bo še od poznih vnukov
Hervatov žlahni Ban.

O! Le za njim hodite
kamkolj se on podà
Le zmiraj k novi slavi
i k zmagi vas pelja.

In vaša stara slava
se z njim spet ponovi
Ilirija velika
po njem se spet zbudi.

O! Blagor vam Hervati!
da Bog vas poživi
in Jelačiča bana
ki slavo vam množi.

Nesrečen. (Celjske Novine 1849, str. 59.)

Zakaj, zakaj, vas vprašam,
za mene sreče ni?
vse moje srce rani,
kar druge veseli.

Je dekle kakor roža
zvestost persegla mi,
kakor nebeške zvezde
so njene ble oči.

Če drugim sonce sije,
je temna noč za me;
če drugim serce bije,
mi moje umreti će.

Nekdaj veselje cvetlo
radost je cvetla mi,
pa proč je, proč — zastojno.
Za me več sreče ni.

Prijatla sim pritisnil
na zvesto to serce;
pa mojo ljubezljivo
prijatelj vzel mi je.

Zakaj, zakaj, vas vprašam
za mene sreče ni?
Vse je za me zgubleno
kar druge veselji.

Venec osušen. (Celjske Novine 1849, str. 89.)

Na bregu potoka
tam dekle sedi
in venec v rokah
ves vsušen derži.

Zdaj solze preлива
na venec rumen
poprej tako lepo
rudeče zelen.

O! dekle — zastojno
ga čakaš še zdaj
je daleč, nikolj več
ne pride nazaj.

Le venc ji ostane
ljubezni še znam
in bode pokopan
vred z njenim sercam.

Moje drago. (Celjske Novine 1849, str. 97.)

V moji domovini
pred hišo stalo je
drevo zeleno, serčno,
ki bilo mi je vse.

Bolj zvestiga prijatla
Za me na svetu ni;
delilo je žalostne
in srečne moje dni.

Na drevu nekđaj visel
venc sreče moje je,
za zdavnaj že vsahnile
so njega rožice.

Ah, vse me je izdalo,
prijatelj, ljubica,
ter vse me zapustilo;
za me ni sreča bla.

Le k mojemu drevesu
sem bežal spet nazaj,
v njega senci najšlo
je serce mir do zdaj.

To drevo sem tak ljubil,
ker bilo mi je vse,
posekano zdaj — moje
z njim zadnjo drago je.

Golobici. (Celjske Novine 1849, str. 153.)

Naprej zdaj golobičica
in naglo leti k nji,
saj veš, kam moje serce
tak močno hrepeni.

Saj veš, kje moja ljuba
in cesta daljna je;
saj veš, da komaj čakam
na pismice od nje.

Kmalo boš jo vidla,
ki moja zvezda je,
ki tebe pritisnila
na svoje bo sercé.

Al golobička čakaj,
te k nji zdaj ne pustim,
de druge mi objemle,
to ravno ne terpim.

V kljunu pismo imaš,
ga neseš kmalo k nji,
o! moja golobička,
ko jaz bolj srečna si.

Raj tvoje perutnice
posodi ljuba mi,
da sam letim in nesem
sam moje pismo k nji.

Slavnice bežani. (Celjske Novine 1849, str. 189.)

Zakaj, o slavnica, si mi odšla,
zakaj več mojo žalost ne deliš?
Ne veš, da toliko že sim prestala,
in vender tudi ti me zapustiš.

Za me tud mnoga roža je cvetela,
in venec mnog mi sreča pletla je,
pa kmal sta roža ino seme zvenila
in ternji sami so ostali za me!

Nikolj ne slišala bom tvoje pesmi,
ki zacelile moje srce so,
tožila sem ti, kar ga je ranilo
in vsmilina si jokala z meno.

To veš vse o! slavnica in vender
od mene greš; sama le zastopiš,
kar moje srce rani, kar ga tišči,
in vender tudi me zapustiš?

Pa pojdi — bežaj le — sej je že dolgo
da bežala tud moja sreča je
srce bo vmerlo — kmalo bodte vidle
da dolgo niste zapustile me.

Umirajoči pesnik. (Celjske Novine 1849, str. 183.)

Še enkrat strune, enkrat se glasite,
od vas z žalostjo vzamem zdaj slovó,
le to vas prosim, pred ne vmolčite
ko moja duša najdla je nebo.

Ko mnoga solza lice je močila
saj jokale tud drage strune ste,
ko de bi mogla žalost razumeti
ranila ki mi moje srce je.

Ko nekdam mi veselje je svetilo
ste vi tud veselile se z menoj
pa z bogom zdej o drage drage strune
ker svojo zadno pesem pojemo.

Za me se jasno nebo otemnilo
že zdavnaj moja zvezda padla je
veselje vmira, rad, o rad odidem
v drugi dom, kjer najde mir srce.

Kar iskal sem, tu nisem mogel najti,
ker sreča naša v sanjah le živi
kar dan prinese, nam spet dan odzame
veselje tukaj nam ne zeleni.

Zdej z bogam svet, saj zapustim te lahko.
Le enkrat še o lira mi zapoj!
Je zadnokrat de tvoj še glas poslušam
poprej ko pojdeš v temni grob z menoj.

3. Ocena njenih poezij.

Dr. Ilešič je mnenja, da je delala Hausmanica svoje verze po neki nemški podlagi. Bila bi stvar germanistov dokazati, v koliko je bila odvisna od nemških pesnikov in od katerih. Meni se zdi neverjetno, da bi samo bolj ali menj svobodno prevajala ali slepo posnemala, kajti njeni verzi imajo zelo osebne, subjektiven značaj. Ako je imela pred sabo nemške vzore, so šli tako skozi njeno dušo, da si jih je popolnoma prisvojila ter oddala zopet popolnoma individualno. To se pa ne pravi posnemati. Res je, da so predmeti njenih pesmic jako navadni, često obdelavani, splošni, toda istofako res je, da jih je obdelala zelo individualno, neposredno iz svoje duše. Verz je lahko popolnoma izviren, tudi ako ima zelo splošen in že često obdelan predmet. Gotovi predmeti so bili že neštetokrat obdelani v raznih literaturah, pa so lahko še vedno moderni (»Egiptovski Jožef« v vzhodnih literaturah, »Faust«, »Večni Jud« v zahodnih).

Glavni, skoraj edini akord Hausmaničine lirike je globoka melanholija, ki se slednjič izlije v popolno resignacijo. Ta akord ji je prihajal v resnici iz srca ter je bil popolnoma utemeljen v njenem tragičnem življenju. Dekletu umrje mati, oče pride s premožnega graščaka naenkrat na beraško palico, zapro ga radi gojlufije, sedi dolgo časa v ječi, slednjič se pred poroto sijajno opraviči, je enoglasno oproščen, toda popolnoma zlomljen na zdravju, da ne more več zapustiti ječe in kmalu umrje. Medtem, ko prebiva oče v ječi, stanuje njegova edina kći v hišici nasproti jetnišnici, po očetovi smrti se vrne nazaj v Petrovče in umrje kmalu potem na jetiki v neki kmečki hišici.

Ni potreba segati globlje v njeno življenje in iskati bolj skritih vzrokov. Že ti dogodki in doživljaji utemeljujejo popolnoma njeno melanholičsko razpoloženje in obupno resignacijo. Res, da je umrla šele l. 1853., a pravda se je vršila l. 1851., svoje pesmi je pa pisala večinoma že l. 1849., toda prihodnji dogodki so metali brez dvoma nazaj svojo senco ter so se pripravljali že poprej. Ko so prišli zadnji udarci katastrofe, jetično dekle pač ni imelo več sil, da bi še v pesmi izlivalo svojo boleost.

Kakor je Prešernovemu »Orgljarčku« struna nehoté in nevedé pela vedno samo le pesem o ljubezni, tako odmeva tudi iz vseh Hausmaničinih pesmi: silno hrepenenje po uživanju sreče, ki obstoji v ljubezni, in koprnenje po smrti iz bridkosti, da te sreče ni mogla najti.

Dvoje pesmic (»Vojaka izhod« in »Hrvatov zvezda«) je globoko slovensko narodnih. Pesnica se je brez dvoma čutila gorečo Slovenko in Jugoslovanko. Čudno in težko razumljivo je pa, kako je prišla do tega prepričanja. V rodbinskem krogu se ga najbrže ni mogla navzeti, vsaj ne v toliki meri, v krogih, s katerimi so imeli stike njeni starši, tudi ne. Priti je morala pod vpliv celjskega slovenskega kroga, čigar duša je bil dr. Jožef Šubic, zdravnik, rodom iz Mokronoga na Dolenjskem. Ta celjski krog sicer ni nastopal na zunaj z velikim imenom ter ni štel v svojih vrstah glasnih in dandanes široko znanih imen, vendar je deloval živahneje ter je imel bolj skristalizirane nazore kot marsikje drugje. Dal nam je prvi slovenski leposlovni list »Čbela«, prvi slovenski napredni politični list »Celjske Novine«, ter je pripravljat tla za prihodnje delovanje.

Čuden vtis naredi tudi, da so Hausmaničine pesmi popolnoma brez vsakega verskega momenta. Iz njenega položaja (bolezen jetika, smrt staršev, strašne rodbinske nezgode) bi pač pričakovali, da se ji bo iztrgal iz prsi vsaj pri tej ali oni priliki versko pobarvan vzklik, a ne izusti nikdar nič drugega, kakor hladni in poln resignacije: Z Bogom! Najbolj značilna v tem oziru je njena drugače najlepša in najbolj globoko čuteča pesem: »Umirajoči pesnik«! V njej se na več mestih takorekoč sama vsiljuje beseda iz nadprirodnega sveta (Bog, nebesa, sreča po smrti itd.), a pesnica je nikdar ne zapiše. Ne zdi se, da bi se tega predmeta nalašč izogibala, ampak samo, da ji je bil popolnoma tuj in njenemu mišljenju nenavaden. To pesem bi lahko imenovali »izpoved njenega svetovnega naziranja«. Brez dvoma je Hausmanica umrla kot katoličanka, sicer bi ne bila pokopana na petrovškem pokopališču, toda istotako verjetno je, da je v njeni vzgoji ter rodbinskem krogu, iz katerega je izšla, kakor tudi v celjskem slovenskem krogu, s katerim je stala v zvezi, vladala popolna areligioznost.

Doba slovstvenega delovanja Hausmanice je bila kratka in napisala ter priobčila je vsega skupaj samo devet pesmic, vendar njeni proizvodi niso enotnega značaja, ampak lahko v njenem pisateljstvu razlikujemo tri dobe ali oddelke.

K prvemu oddelku spadajo prve tri pesmice (»Vojaka izhod«, »Potnik«, »Hrvatov zvezda«). Ti verzi delajo vtis kakor prvi srednješolski poizkusi nadarjenega in veliko obetajočega pesnika. Človeku pridejo nehoté v spomin prvi verzi Ler-

montova iz njegove dijaške dobe. Oblika je enostavna, najpreprostejša, težkih slovniških napak več, kar se pa pesnici, ki je najbrže znala slovenščino samo iz občevanja s sosednjimi kmeti, ne sme pretrdo zaračunati. Vkljub temu moramo priznati, da prvi debüt pesnice ni slab. V »Novicah« ne najdemo v mnogih letnikih ničesar, kar bi se pod ozirom poezije moglo primerjati s prvimi Hausmaničinimi verzi. Je globokost čustva, pristnost izraza, takt besede, okus misli, torej brez dvoma pesniški talent. Nič banalnega, nič neokusnega, nič nemogočega in nelogiškega. Srednješolcu, ki bi naredil take verze, bi profesor brez dvoma rekel, da ima talent za pesnika (seveda moramo abstrahirati od slovniških napak in pomanjkljivega jezika ter se ozirati samo na pesniški značaj).

Vojaka izhod.

Naj kdo primeri prvo Hausmaničino pesem: »Vojaka izhod« n. pr. z Vodnikovo:

»Mi smo zdaj brambovci,
nismo več cagovci,
volje smo židane,
dobro nam gre!«

ali: Pripekaj je današnji dan,
na žejo gredo pit,
sovražnik je podrt, ugnan,
le brz si ga nalit.
Kar je moža
mi trči ga:
»Kaj? Vi vsi?«
»Da, mi vsi!«
»Že velja!«

ter s katero bojnih pesmi Koseskega, na primer ono:

»Kaj bliska se v jasnim, kaj votlo doni« itd. (Nov. 1845, 181.)

ali

»Naprej, naprej, žareči meč osvete,
Slavenski Jug, junaška kri!
Naprej, naprej, postojne srda vnete,
v osrčje zmot, čez reke tri.« (Nov. 1848, 171.)

Pri Vodniku neslana banalnost, pri Koseskem puhla frazeologija. Pri Hausmanici ne najdemo nič podobnega, pri njej je resnično, subjektivno čustvo in logično razvita misel. Seveda je verzifikacija prvih popolnejša, a pesniška sila je pri Hausmanici veliko večja. Ako pa primerjamo Hausmanico s Prešernovo »Sol-

daško« (»pet črevljev merim, palcev pet« itd.), moramo reči: Obema verzoma je skupno, da spadata v kategorijo poezije, medtem, ko so gori navedeni Vodnikovi in Koseskega verzi samo srednje rutinirana verzifikacija. Razlikujeta se pa med sabo, kakor se verz začetnika razlikuje od verza mojstra, kakor se n. pr. Prešernova »Parizina« razlikuje od njegovega »Krsta pri Savici«. Prešeren je bil akademično izobražen človek, ki je čital Petrarko in Byrona in Moora, Hausmanica pa nemško vzgojeno vaško dekle s slovenske periferije. Težko nam je reči, kaj bi bila napisala, ako bi imela ono izobrazbo, kakor jo je imel Prešeren.

Vzemimo iz pesmi »Vojaka izhod« kitico:

»O! dekle ne jokaj,
kakor hrast stojim,
mam prsa železna,
se smrti ne bojim.«

Kaka sila misli in kaka lepa karakterizacija kmečkega fanta, ki gre v vojake. Ne govori ji nobene sentimentalnosti, ne tolaži je, da se vrne, ne izgovarja se z dolžnostjo do domovine in do carja, samo udari se na prsi, rekoč: »Kaj se boš jokala? Ali more krogla prodreti tako železna prsa!« — ter se obrne in zauka, da potlači svojo bol.

Tako karakterizirati more samo resnični pesnik.

Potnik.

V drugi pesmici se je obrnila Hausmanica k predmetu, ki tvori potem glavno vsebino njenih poezij: iskanje sreče v ljubezni. Kot hči novoceljskega graščaka ni mogla najti te sreče, s potnikom si želi po svetu, da jo najde, četudi v borni kmečki bajti. Par let pozneje je umrla na jetiki, zapuščena od vseh, v kmečki koči, toda te sreče ni našla. Iz pesmi se zrcali ono neutešljivo koprnenje, ki se v gotovih letih pojavi v vsakem mladem srcu in žene človeka proč, proč po svetu za neko tajno, neznano srečo.

»Kaj mnoge dežeje
potnik preleti.«

Tako se začenja pesem brez vsake »anastrofe« in nepotrebnega uvoda. Vidimo ga naenkrat pred nami, kako hiti po svetu. Hausmanica gotovo ni študirala metrike in vendar vidimo, da je nekako instinktivno našla vsebini primeren, kratek, skakljajoč metrum.

Nekoliko podoben, kot tukaj, motiv se je obravnaval v onih časih često, da omenim »Popotnika« (»Popotnik pridem čez goro«), »Veselja dom« (»Preljubo veselje, oj kje si doma«) itd., toda z globokostjo čuvstva presega Hausmanica vse. Paralelno misel, razvito seveda veliko bolj mojstrsko, najdem zopet v Prešernovem »Mornarju«.

Hrvatov zvezda.

»Slovenija« je prinesla edino pesem Hausmanice: »Hrvatov zvezda«, ki kot prigoden politiški verz (istotako kot na primer Prešernova pesem na Hradeckega) ne more biti prišteta k njenim boljšim poezijam, a je vendar zanimiva iz mnogega ozira.

Iz nje se razodeva najprej jugoslovanska navdušenost pesnice, ki temelji na stari, slavni preteklosti, na sedanosti, ker je ljudstvo »zvesto in srčno«, na prihodnosti, ker mora priti zmaga in potem se bo spet obnovila stara slava in se vzbudila »velika« Ilirija. Ta pesem je torej veliko več kot navadna prigodnica na bana Jelaičiča. Ban je tu samo neke vrste simbol stare slavne preteklosti in sedanje moči naroda, ki se vzbuja in dviga v boj za »staro slavo« in za »veliko« Ilirijo.

Iz te pesmi se tudi razodeva, da je imela Hausmanica precejšnjo splošno izobrazbo in znanje pesništva. Pozna najstarejšo in poznejšo hrvaško zgodovino (že pred 1000 leti je bilo kraljestvo, Hrvatje so bili podpora prestola in so se često zanj borili, pozneje je dežela postala pozabljena, a zdaj spet vstaja in pride čas, da nastane »Velika Ilirija«), rabi izraz Febus za solnce in personificira Luno, kakor je bilo v navadi v literarni dobi takozvanega klasicizma, posamezni izrazi in vrste spominjajo na druge slovenske pesmi, iz česar bi se dalo sklepati na medsebojne vplive ali na skupne vire (v kolikor taka sorodnost misli ni samo slučajna ali ne izvira iz same logike mišljenja).

Tudi v tej prigodni politiški pesmici pesnica ni zatajila same sebe ter je v njo vpletla jako spretno svoj navadni motiv. Hrvaška dežela, ko je pred tisoč leti bila še svobodna, je bila »ljubezni domovina« in radi tega »ljudem zvesto nebo«. Ljudstvo je tam »zvesto in srčno«. Toda sreča ni bila trajna, prišli so in jo zakrili oblaki nesreče. Zdi se, kakor da je Hausmanica v usodi Hrvaške našla posebljenje svoje lastne usode.

Kaže se v tej pesmi tudi nje ljubezen do svobode. S krepkimi verzi pripoveduje, da je žlahtni ban zlomil verige »ljud-

stva zaroblenega« ter ga navučil častiti dom«. Torej »slava njemu, slava za sužnosti prelom«.

Jakost umotvora se vidi najsilneje, ako se postavi poleg njega navadno šušmarsko delo. Bleiweis je nehoté na najsijajnejši način pokazal vzvišenost Prešernove muze s tem, da je na isti strani in paralelno k njegovi mogočni »Zdravici« dal natisniti Hašnikovo neslano persiflažo: »Svobodni Lenart«. Prav tako se pesem Fane Hausmanice najlepše pokaže, če primerjamo za paralelo istodobni tvor Koseskega: »Naprej slavenski Jug«.

Koseski vidi pred sabo samo dejstvo boja z Madžarji, kriči samo: naprej! ne premišlja, kaj bo iz tega sledilo in kdo suče ta meč, ki naj udriha. Hausmanici je boj z Madžarji samo prilika, da kot v neki alegoriji pod postavo Jelačiča bana premotri cel hrvaški narod, njegovo preteklost, sedanost in prihodnost. Rizzi je na veliko jezo Bleiweisovo ostro grajal to verzifikacijo Koseskega ter na tej podlagi odrekel Koseskemu pesniške zmožnosti. Bleiweis se je skliceval, da je tudi Prešeren v »Zdravici« rabil »krepke« besede. Toda tu ne gre za krepke izraze, ampak za poezijo.

K drugemu oddelku, takorekoč v srednjo dobo, spadajo pesmi: »Nesrečen«, »Venec osušen«, »Moje drago«. Hausmanica je sedaj že razvila svojo pesniško individualnost. Oblika je preprosta, toda vendar že nekoliko bolj izbrana, jezik še vedno pomanjkljiv, toda že znatno boljši. Vsebina vsem trem pesmicam je večkrat rabljena, neoriginalna, toda obdelana je na v resnici originalen, pesniški, dasi preprost način. Globokost čuvstva in nežna, neprisiljena izpeljava so njihove vrline.

Nesrečen.

Pesem ima natančno simetrijo v kompoziciji. Obstoja iz šestih kitic, razdeljenih v skupine po dve in dve. Matematično bi to izrazili nekako takole: $(a + b) + (a_1 + b_1) + (a_2 + b_2)$. Seveda ne rečem, da je Hausmanica delala tako po šabloni, toda po njej se je sama po sebi razvijala logika misli. Vsaka kitica je zopet razdeljena v dva dela, v celi pesmi vlada torej neke vrste »parallelismus membrorum«, kakor v hebrejskih psalmih.

V prvi polovici prve kitice vpraša z veliko emfazo, zakaj samo on nima sreče, v drugi polovici iste kitice podpre to vprašanje s še krepkejšimi izrazi. Druga kitica pojasnjuje z dvema zgledoma prvo ter tvori tako ž njo neko celoto. Tudi ta kitica je

razdeljena v dva dela in drugi del je stopnjevanje prvega. Tretja in četrta kitica tvorita pripovedovanje: nekdanj je bilo tudi pri njem drugače, imel je prijatelja in ljubico ter je bil srečen kot drugi ljudje. Tudi ta del je razdeljen istotako simetrično kakor prvi. Tretji del (peta in šesta kitica) tvorita zaključek. Peta kitica pove katastrofo in šesta tvori logičen zaključek ter se vrne v lepem krogu nazaj k prvi kitici.

V slovenskem slovstvu bo težko najti drugo pesmico s tako logično simetrijo, kot je ta.

Zdi se mi nemogoče, da bi se ta verz naslanjal tesno na kak nemški vzor, kajti v tem slučaju bi se bila težko tako čisto ohranila simetrija misli. Težko je prevesti verz iz tujega jezika tako, da se natančno izrazi vsebina in oblika obenem. V tem slučaju bi pa pesnica obenem z vsebino, mero, rimami, pesniškimi figurami itd. morala paziti še na ritem in simetrijo misli!

Tudi zunanja oblika te pesmi zasluži pozornost.

»Zakaj, zakaj, vas vprašam,
za mene sreče ni?«

Čitatelja frapira ta neposrednost, s katero pesnica stopi pred občinstvo. Na podoben način pripoveduje dalje, kratko, jedrnato, krepko, cel roman, popolnoma zaokrožen v šestih kiticah.

Pesem pač zasluži, da se ohrani pozabljivosti in najde pot v pesniške zbirke.

Venec posušen.

Romanca v štirih kratkih kiticah se odlikuje istotako s simetrijo in ritmom misli, samo da je v poprejšnji vsak del sestavljen iz dveh kitic, tukaj je pa vsaka kitica del zase. Vsaka kitica razpada zopet čisto logično na dva dela. Deklica, ki žaluje pri potoku, je jako star motiv in vendar je tukaj popolnoma originalno porabljen. Glavno, s čimer je pesnica dosegla svoj efekt, je ravno simetrija in ritem misli. Vsaka kitica sama zase je takorekoč poglavje romana. Četrta kitica se v slovniškem oziru ni posrečila. Z malimi popravki bi se dala tudi ta pesmica porabiti v pesniških zbirkah.

Moje drago.

Ta pesem je nova varijacija poprejšnjih motivov:

»Ah, vse me je izdalo,
prijatelj, ljubica!«

in zdaj je posekano celo ono drevo, pod katerim sem včasih iskal tolažbe v žalostnih dneh. Bolest se pri Hausmanici vedno

bolj stopnjuje. V »Potniku« še upa, da se morda kje nahaja sreča, morebiti kje daleč, pod tujo, kmečko streho. V »Nesrečnem« več ne upa, samo toži, v »Venec posušen« samo še resignirano žaluje, a v »Moje drago« je padla zadnja uteha, zadnje, kar jo je še nekoliko mamilo v njene bolesi. Nahaja se nekako na oni stopinji kot Prešeren, ko je napisal:

»In da ni mesta vrli zemlje,
kjer bi pozabil to gorje.«

Sledi tretja in zadnja skupina njenih pesmic, obstoječa iz: »Golobici«, »Umirajoči pesnik«, »Slavnice bežane«.

V »Golobici« je star in često rabljen motiv: ljubljenec naroča golobici, naj nese njegovo pisemce dragi. Čitamo z nezapanjem, češ: to je obrabljeno! A kar naenkrat nas preseneti pesnica z originalnim preobratom. Po šabloni bi pričakovali, da je golobica morda odvrnila, da rada ustreže želji, potem pa odletela z naročilom. A ne! naročevavec se sredi govora spomni, da bi dekle morda objelo poštarico golobico, ako bi prišla k njej s pismom, in tega ji ne privošči. Prosi jo torej, naj mu rajši sama posodi svoje perutnice, da ž njimi poleti k dragi. Tako vidimo, da se pesmica, kjer smo pričakovali suho šablono, naglo izpremeni v originalno opisavanje ljubezni.

Tudi pri tej pesmi je treba poudariti, kako je pesnica izbrala vsebini primeren metrum. Človek takorekoč čuti skakljanje golobice po travi. V resnici mojstrska je tudi v kratkih opisih.

Omeniti je še treba tudi tukaj oni ritem in simetrijo misli, kakor pri drugih njenih verzih. Hausmanica je v tem oziru v resnici mojstrska. Cela kompozicija je zelo podobna pesmi »Nesrečen«.

Slavnice bežani (pobegli slavici).

Po vsebini ima ta pesem paralelo v poprej omenjeni: »Moje drago«, toda elegično razpoloženje je veliko globokejše in zunanja oblika bolj slovesna in izbrana. (Slovnično je slabejša, kakor da pogreša pile.) Doslej je rabila vedno le kratke verze, tukaj se je preišljuje in elegični vsebini primerno poslužila peterostopnega resnega jamba, da čitatelj med vrstami takorekoč sliši ihtenje. Pesem izzveni v popolno resignacijo ter se zaključi s slutnjo smrti. Ta slutnja stopi pred nas v tem verzu prvič, naslednji in zadnji Hausmaničin verz ji je pa posvečen popolnoma.

Umirajoči pesnik.

To je najkrasnejša pesem Hausmanice, pravi biser slovenske lirike, obenem izpoved in oporoka pesnice. Medtem, ko je v prejšnjih verzih vladala skoraj izključno lirika čuvstva, je tukaj čuvstvo prepojeno z razumom, lirika v okviru refleksije. Iz nje se zrcali pesnično srce in mišljenje, notranje razpoloženje in svetovno naziranje.

Pesnica se popolnoma zaveda svojega pesniškega poklica.

Nikdo med Slovenci se ni tako krepko zavedal svojega pesniškega poklica kakor Prešeren, kar je izrazil z verzi:

»Kakó.
 Bit' 'očeš poet, ni ti preteškó
 je v pèrsih nosit' al' pekel, al' nebó!
 Stanú,
 se svójiga spomni, tèrpi brez mirú.«

Ibsen je nekje rekel: »König ist derjenige, der den großen Königsgedanken hat.« Kralj je, kdor se zaveda, da je kralj, in tako je tudi pesnik, kdor se zaveda, da je pesnik. Hausmanica se je svojega poklica globoko zavedala.

Še enkrat naj se oglase strune — prosi umirajoči pesnik — preden umrje. Te strune so delile ž njim boleost življenja, naj ga torej tudi spremljajo pri ločitvi. Njegova edina želja v življenju je, da bi ne umolknille strune poprej, kot ugasne njegovo življenje.

A niti ta želja se Hausmanici ni izpolnila, kajti struna je umolknila par let pred njeno fizično smrtjo.

Njena filozofija življenja je pesimizem in resignacija.

»Kar iskal sem, tu nisem mogel najti,
 ker sreča naša v sanjah le živi.
 Kar dan prinese, nam spet dan odvzame.«

Od dekleta v njenem položaju bi človek pričakoval, da bo zapisala, da srcè živi na onem svetu, da je pravičnost v nebesih itd. Toda ima samo suho tolažbo, da sreča živi v sanjah in da, kar dan prinese, zopet dan odvzame.

Nebo se ji je že davno stemnilo, njena zvezda je padla, rada odide »v drugi dom, kjer najde mir srce!« — In kaj je ta: drugi dom? — Pove z zadnjim verzom: »Poprej, kot pojdeš v temni grob z menoj.«

Zdi se, da Fani Hausmanica ni imela niti tolažbe vere, da je v njeni bolezni in nezgodah ni krepila niti misel na boljšo srečo na onem svetu. Celó tam, kjer bi logično bilo tako blizu, ji ne pride misel na krščansko posmrtno verovanje.

(Konec prihodnjič.)

Boj zoper »nenravno umetnost«.

Ivan Dornik.

Zadnje čase se je bil na Nemškem hud boj o zlorabi umetnosti. Kakor sploh v takih bojih, se je tudi tu na obeh straneh streljalo tudi čez mejo.

Začel se je boj zoper razne javno izpostavljene kipe, zoper figure pri vodnjakih, ornamente na javnih poslopjih, okraske po grobnih spomenikih. Zlasti pa se je obrnil l. 1907 zoper reprodukcije umetnin, ki predstavljajo nagote, in fotografije takozvanih »aktov« na razglednicah. Prvovrsten umetniški zavod v Breslavu je priredil cele vrste takih razglednic ter jih izpostavil v izložbi. Med njimi so bili posnetki umetniških del Rubensa (Paridova razsodba), Palma (Počivajoča Venera), Van Dycka (Danaja), Grossa (Leda z labudom), Tiziana (Počivajoča Venera), Renija (Čista Suzana), Michelangela (Noč), Canova (Tri gracije) itd. Obenem se je začela razvijati kar nova obrt: cela povodenj razglednic se je razlila po svetu, umetnikov in mazačev, umetnin in pack, zlasti modelov v raznih položajih, češ, da umetniki potrebujejo takih »aktov«. Pokazalo se je, da delujejo tu poleg interesa umetnosti še mnogo močnejši interesi »gšefta«, ki pod videzom umetnosti špekulira le z nizkimi inštinkti mas. Resna javnost je začela zahtevati cenzuro, sicer, so dejali, bo ta »šund« otroval vse narodovo življenje. Javna npravnost je v največjem interesu nacionalne blaginje, torej jo mora država čuvati. »Npravnostna policija« (Sittenpolizei) naj torej ne pazi samo na vedenje dvomljivih prikazni po cestah in ulicah, ampak tudi na vedenje raznih figur po izložbah.

Kdo bi mogel oporekati, da je ta zahteva upravičena! Seveda dejansko ni tako lahko določiti meje, kaj spada pod tako cenzuro, a kaj ne. Država rada vse izvede birokratično. Ko je videla, da je zahteva javnosti upravičena, je razposlala policaje po mestu.

Ti so konfiscirali, kar so našli nagega, »šund« po izložbah in prodajalnah, a tudi umetnine. Umetniki so protestirali, češ, tako ravnanje ubija umetnost; umetnost je vedno negovala tudi nagoto, in sploh umetnost ne more biti »nenravna«. Stvar je prišla pred sodnike. Nemško državno sodišče je pregledalo vrsto takih konfisciranih razglednic in priznalo, da so res med njimi reprodukcije podob slavnih umetnikov, toda, je razsodilo, »tudi take umetnine v obliki razglednic lahko vzbujajo spolnost in žalijo sramežljivost in nrvnost«. Lehko! Kdo naj torej o tem odloča? »Nalogo,« je izreklo državno sodišče, »odločevati, kako daleč sega normalna meja splošne sramežljivosti in nrvnosti, ima pristojni sodnik.« Sodili so torej sodniki. Breslavsko deželno sodišče je 28. marca 1908 pri večini (umetniških) razglednic »skupno s strokovnjaki zanimalo značaj nenravnosti« in preklicalo konfiskacijo. Berlinsko deželno sodišče je nasproti še l. 1913 38 takih umetniških reprodukcij, ki jih je bilo breslavsko po večini oprostilo nenravnosti, zaplenilo, češ, da so »relativno nenravne«. Pravitako je drugod o eni ter isti reprodukciji eno sodišče razsodilo, da je »objektivno nenravna«, drugo, da »objektivno ni nenravna«.¹

Kaj pomeni ta razpor? Da je boj zoper nenravnost tudi na polju umetnosti neupravičen? Nikakor ne! Pomeni le, da si je treba prej pojasniti načela. Umetniki morajo priznati, da ni vse umetnost, kar si v javnosti lasti to ime; potem, da reprodukcija ni isto kar original, ni čist umotvor, in da torej na reprodukciji res lahko stopa v ospredje spolnost, ki na umotvoru samem v siju lepote izgine; naposled pa — kar je zelo važno — da tudi formalno dovršena umetnina lahko s svojo »predmetnostjo« nenravno vpliva na množico, ki v umetninah ne more docela ločiti umetniške plasti od predmetne, da torej niso vse umetnine za množico, celo pa ne za mladino, in vendar se po izložbah v reprodukcijah ponujajo množici in tudi mladini. Vladni organi bi se pa morali zavedeti, da ni za vse policaj in žandar. Zakaj se ne bi osnovali odbori razsodnih mož — tudi izobražene in tenkočutne žene matere naj bi bile v teh odborih —, ki bi se jim izročilo nadzorstvo nad takimi stvarmi in ki bi s svetom pomagali nrvstveni policiji. To velja tudi za sodnike. Sodniki so se doslej obračali po strokovne svete na strokovnjake umetnike. Toda tu ne gre v prvi vrsti za

¹ Ta boj opisuje v zmyslu protesta zoper cenzuro Jul. C. Brunner, *Rechtssprechung und Kunst. Ein Protest gegen die Zensur. München 1914.*

umetniško, temveč za javno-nravno vprašanje. O tem pa lažje sodijo drugi kot pa umetniki. Prav pa je, če se umetniki odločno upro proti »šundu«. Z druge strani se je pa tudi varovati pretiravanja. Ne smemo si misliti, da vodijo umetnike, če predstavljajo tudi nagote, le seksualni nagoni. Kdo se ne spomni Michelangela, oboževavca nad vse strogega moralista Savonarola? In vendar je ustvaril Michelangelo nagote, ki presegajo vse meje dostojnosti (n. pr. na prvotni »Poslednji sodbi«). V predstavljanju nagote je kazal pač virtuoznost svoje anatomske umetnosti in tudi svoje občudovanje za telesno lepoto. Ni pa pomislil, da splošno ljudje niso tako vzvišeni nad spolnost. Potem pa tudi ne bi bilo napačno, če bi nas vzgoja nekoliko bolj utrdila zoper vplive nagote. Že jezuit Kreiten je enkrat izrazil to misel. Vendar pa ni dvoma, da je boj zoper libertinizem v umetnosti upravičen.

»Zadnji smoter umetnosti«, je dejal že Lessing, »je ugodje (Vergnügen), katero ni neobhodno potrebno, zato že sme zakonodavec določati (v interesu splošno socialnega smotra), dokod bodi dovoljeno to ugodje.« Paulsen je pa dejal: »Dozdeva se mi, da smo se dali od liberalističnega strahu pred hibami policije zavesti v tisto politiko popuščanja, ki grozi naši bodočnosti z velikimi nevarnostmi. Ali niso tiste industrije, umetniški zavodi imenovane, atentati na notranjo svobodo doraščajoče mladine, ki jo usužnjujejo nižjim instinktom? Očuvati mladino okuženja z moraličnimi strupi je dolžnost, ki se zanjo mnogo premalo menimo.«

Treba je torej predvsem jasnih načel o razmerju med umetnostjo in nrvnostjo.¹ Tu podajamo nekaj misli iz predavanja, ki ga je imel docent dr. Popp, katoliški duhovnik, na zborovanju mednarodnega monakovskega društva za obrambo proti javni nenrvnosti (8. septembra 1913). Govoril je zlasti o nagoti v umetnosti, potem pa o vzgoji mladine v tem oziru.

Ločiti moramo, je dejal, med običaji in nrvnostjo. Podajanje nagote je lahko samoposebi nrvno indiferentno. Mnogo je odvisno od tega, komu se podaja, kakšnemu narodu in v kakšnih razmerah. Marsikaj, kar se nam zdi nenrvno, bi ne napravilo na ljudi drugih časov nobenega nenravnega vtisa. Pravtako je razloček med južnimi in severnimi narodi. Ljudje s severa se pohujšujejo, kjer južni ljudje

¹ Primeri o vprašanju dela: Dr. J. Müller, Die Philosophie des Schönen, Mainz 1897; G. Gietmann-J. Sörensen, Kunstlehre in fünf Teilen: Malerei, Bildnerei und schmückende Kunst, Freiburg 1901; P. Dr. Künzle, O. Cap: Ethik und Ästhetik, Freiburg 1910.

sploh ničesar ne vidijo. To dokazuje, kako moramo biti previdni, ko hočemo formulirati nemoralnost v umetnosti.

Glede nagote je mnogo škrupulantov; toda po njih se ne moremo ravnati, kakor sploh po škrupulantih ne. Kdor ne more prenesti otrok v čisti predstavi in upodobljenju pobožnega Führichta, ne more razsojati v tej stvari kot sodnik. Taki ljudje ne vplivajo na zdravi čut naravnega človeka čisto, ampak odbijajoče; oni sami žalijo sramežljivost, ker tam, kjer nepokvarjen človek ne vidi nič spotekljivega, iščejo spotekljivosti.

Slabo vpliva na sramežljivost tudi slaba vzgoja. So vzgojitelji, ki pretiravajo in vzgajajo mladino za svet, kakršen ni. Ko stopijo gojenci v življenje, se ob vsem pohujšujejo, ker ne morejo hoditi z zaprtimi očmi, a kamor pogledajo, vidijo kaj, kar jih spravi iz ravnotežja.

Toda tudi vsled tega, ker se umetnost premalo razumeva, se nagota v umetnosti napačno presoja; premotriva se z očmi gole resničnosti, četudi umetniška predstava ne daje nobene povoda za to.

Če je katoliška Cerkev do današnjega dne dopustila tisoče podob, ki predstavljajo nagoto, deloma prav nič motivirano; če nudi papeški muzej v Vatikanu vsako leto tisočem dostop do nagih umotvorov, ne da bi si Cerkev in papež zaradi tega kaj obteževala vest, potem bi se morali tu učiti vsi plemenitomisleči vseh konfesij in imeti več zaupanja v dobre lastnosti in plemenite moči človeške narave — ne da bi se ozirali na to, da so kristjani še pod posebnim varstvom milosti. Ravno v današnjem času, ko spolnost tako zgodaj in tako močno dozori, v času silnega libertinizma, bi se moralčno interesirani krogi ne smeli odrekati pomoči umetnosti na tem polju.

Treba pa je ločiti, pod kakšnimi okoliščinami se nudi podajanje nagote: ali za privatno sobo kakšnega posebnega poznavavca in ljubitelja umetnosti, ali pa na pogled večji ali manjši javnosti. Javnost ima absolutno pravico, da duševno-nravni nivo ne pade, ampak da zavzema gotovo in mogočo višino — če javnost hoče res biti kulturna družba. Moderna literatura in umetnost pa nikakor ne stojita na tej višini.

Še strožji moramo biti, če pridejo take podobe v širšo javnost, če postanejo dostopne ljudstvu in mladini. Seveda ni treba vsakemu dušno in nravno nedoraslemu in pokvarjenemu mladeniču na ljubo zametovati nagih podob tudi na javnih prostorih

in v izložbah; toda tu morajo vse take podobe imeti resnično plemenito obliko in utemeljeno motivacijo.

Na vsak način se mora vse dvomljivo energično iz take javnosti odstraniti: z naših ulic in trgov, iz knjižnic in izložbenih oken. Tudi pri reprodukciji dragocenih slik je treba pomisleka, ker podaja umotvor kot nekak posnetek in nastane tako marsikak neljub učinek, ki ga v originalu ni.

Toliko bolj še je treba bojevati neizprosen in dosleden boj zoper nepregledno množico knjig, razglednic in fotografij, ki se nahajajo po naših izložbah, izvečine blago, ki je literarno in umetniško manj, da, nič vredno. Sem spadajo tudi »umetniške fotografije aktov«.

Neka javnost v ožjem in posebnem oziru so tudi umetniške razstave; tudi tukaj bi morala biti na mestu pogumna kritika, da bi pokazala na različne umetniško dvomljive motivacije in tako podpirala oblast. Umetniki sami tu niso merodajni, ker so preveč navajeni na akte in ker imajo še posebno zmožnost, tudi v slabem motivu gledati, kar je formalno najinteresantnejše. Sicer pa se mora priznati, da je izmed sto podob v naših razstavah komaj troje ali četvero takih, ki obdelavajo motive nagote, česar bi pa o razstavi naše moderne literature ne mogli trditi.

Teh zahtev ne stavimo le v imenu nравnosti, ampak v imenu umetnosti same. Premočno učinkovanje vsebine po sebi sami ni umetniško; lahko vpliva na umetniški interes enostransko, lahko ga celo ruši in podira. Zato je obžalovanja vredno, če služijo humoristični in satirični časopisi, pri katerih sodelujejo priznani literati in umetniki, kultu nuditete in umazanosti — celo med inserati; obžalovanja vredno je tudi, da založništva, ki kažejo sicer resno umetniško stremljenje, izpostavljajo tudi take in enake stvari — za nekatere »lovce umazanosti«, ki radi plačajo; če izpostavljajo pod imenom »kulturne zgodovine« obscene podobe. In vplivna kritika molči!

H koncu: treba je možatega boja zoper vse nesramno, ki z umetnostjo nima nič ali pa prav malo opraviti; treba pa je tudi boja proti zlorabi umetnosti breztaktnih umetnikov — in to ne le toliko v interesu nравnosti, kolikor tudi v interesu umetnosti same.

Najboljši pripomoček k temu je prava nравna in umetniška vzgoja mladine in ljudstva, vzgoja, ki ji niso vse misli na strah in beg, ampak ki se snuje na primerni, seveda iz življenjskih razmer se razvijajoči privajenosti na nagoto resničnosti in umetnosti ter

tako mladino usposablja za dejansko življenje med svetom. Beg more često prinesiti edino rešitev, toda premalo odgovarja npravnosti, ki ni le izbegavanje in odpoved, ampak obvladovanje in premagovanje nasprotij. Samoobramba je vedno najbližja obramba v življenju.

Poleg tega je pa treba za varstvo mladine brez dvoma tudi izdatnejšega bojnega sredstva zoper umazanosti — kot dosedaj. In k temu naj bi pripomoglo vse časopisje. — —

Tako dr. Popp.

Glede reprodukcij raznih umetnin po razglednicah posebej je zanimiva sodba Karla Sorck v protestantovski reviji »Türmer«.¹

V času, — tako piše ta ugledna revija² — ko se je pridigoval boj proti šundu in se je oziralo pri tem posebno na kričeče detektivske romane in podobno, je nastopila v višji zabavni literaturi neka izprememba: začel se je vpeljavati ravno tisti element, proti kateremu se je na drugi strani vršil boj. Predvsem je stopila v romanu seksualnost v ospredje. In taki produkti se množe dan na dan.

Ta »erotična napetost« je prešla iz literature v umetnost. Nositelje tega gibanja moremo iskati v krogih velikih mest, ki imajo pri gledališčih, v literaturi, v umetniškem življenju prvo besedo. Ti krogi so v primeri s celoto sami na sebi majhni, toda so močni, ker so združeni v mestih in vplivajo na časopisje. Časopisje pa preplavlja deželo. In prav časopisje zopet razodeva, kako močno je udaril erotični val vun v življenje; kajti obrača se proti tistim, ki v zbornicah nastopajo zoper javno nenravnost.

Humoristični listi so polni seksualno dvoumnih šal in dovtipov. V časopisju izhajajo hinavski produkti, ki svare starše pred nenravnostjo; če pa državni pravdnik res poseže vmes, kriče.

Država mora predvsem skrbeti za telesno in duševno zdravje ljudstva. Največji sovražnik tega zdravja je pa prekmalu vzgojena ali čez mero razdražena počutnost. Države največja dolžnost je torej — varovati javno npravnost.

Dejansko ne gre več toliko za izpostavljanje umotvorov kakor za reprodukcije. Tu pa se jasno kaže, da pravzaprav ni vprašanje umetnosti, ampak le vprašanje kupčije v umetnosti. V tej veliki industriji je interesiran kapital, ki je

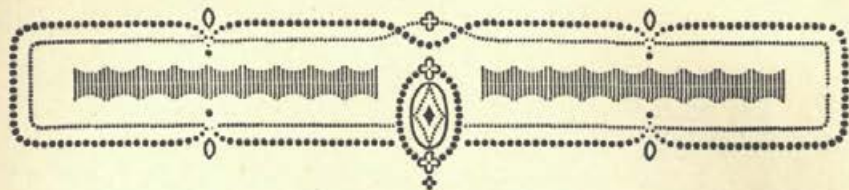
¹ XVI. (1914), majev zvezek.

² Citat ni dobeseden, ampak po zmislu.

pridobil tisk zase. In lahko je povzročiti protest, da se le vrže tisto geslo o »prostosti umetnosti« na dan.

Če prebrskavajo celo svetovno literaturo v ta namen, da izdajajo pikantne nove natise, če se reproducira gromada umetniško manj vrednih nuditet, kjer se za umotvore brez tega erotičnega mika najde tako težko založnik; če že vsak steklar odkrije v sebi poklic trgovca za umetnost in potem ravno ta genre goji; če se vsaka Venera ali Leda, ki jo je bil ustvaril umetnik za privatni kabinet svojega kneza, sedaj razširja na razglednicah kot umotvor za ljudstvo — vse to ni nič drugega kot navadna kupčija. In ker hočejo te ljudi motiti in varati v tej lepi kupčiji — zato tako kričanje.

»Türmer« je dobro povedal. To je. O umetnosti govore, mislijo pa na »gšeft«. Če se na eni strani nekateri pošteni, a preobčutljivi cenzorji ob vsaki stvarci pohujšujejo in tako razvoj umetnosti ovirajo, jih je na drugi strani mnogo več, ki sicer mnogo govore o umetnosti, a s frazo umetnosti zakrivajo le svojo umazano špekulacijo. In nobenega dvoma ni, da so ti ne le mnogo večji škodljivci umetnosti, ampak obenem pravi zločinci zoper ljudsko blaginjo. »Nenravna umetnost« se res da glasi skoraj kakor »contradictio in adiecto«, toda to, kar je mnogim modernim špekulantom umetnost, je pač le nenravna umazanost. Zato je boj zoper »nenravno umetnost« le upravičen klic naše dobe.

OBZORNIK.

Verstvo in kultura.

Benedikt XV. in papeštvo.

Sredi bojnega meteža je zasedel Petrov prestol Giacomo della Chiesa, Benedikt XV. Morda bo mu dano, da bo mogel kot kralj miru ukrotiti bojni vihar... Protestantovski zgodovinar Ranke pravi, da so sedeli na rimski stolici v najsilnejših momentih možje silnega duha (*geistesgewaltige Männer*).

V tem momentu, ko nastopa za papežem papež, se spomnimo spet, kaj je človeštvu papeštvo.

Z naravnega stališča je papeštvo najmogočnejša kulturna institucija.

»Zgodovina rimske Cerkve«, pravi angleški zgodovinar Macaulay, »veže obe veliki dobi civilizacije, stari in novi vek. Nobene druge institucije ni v Evropi, ki bi nas vodila v čase, ko se je dvigal iz panteona dim daritev in so skakali tigri in žirafe po amfiteatru. Najponosnejše kraljeve hiše so v primeri z dolgo vrsto papežev kakor od včeraj. Arabci imajo bajko, da so veliko piramido v Gizeh sezidali še predpotopni kralji in da je ona edina od vseh človeških del prebila silo vodovja. To je podoba papeštva. Pokopala je je bila velika povodenj, a njega najgloblji temelji so ostali neomajani in ko so vode odtekle, se je pokazalo spet, edino med razvalinami sveta, ki je prešel, na svetli dan.«

Če je narisal Macaulay s temi besedami časovno veličino papeštva, je narisal drug zgodovinar protestant Gregorovius njega kulturno veličino. Seveda je mislil on predvsem na srednji vek. »Rimska Cerkev je premagala barbarstvo in socialno organizirala narode. Cearski Rim je bil uničil narodnosti, papeški Rim jih je priznal in proglasil njih npravno enakost ali njih splošno krščansko državljansko pravo. Ideal enega in nedeljivega človeštva je zmagovito vzšel nad narodi. Pred oltarjem enega Boga so bili Rimljani, Germani, Grki in Slovani enaki in tudi najbednejše ljudstvo je imelo popoln delež pri najvišjih dobrinah religije. Ta veliki, svet obsegajoči princip je predstavljal Rim. Metropola krščanstva je predstavljala v višjem zmislu kot stari Rim svetoven princip. Bila je npravno središče sveta in zato Rim mesto večne nevtralnosti; tja niso smeli segati od političnih in socialnih viharjev vedno gnani valovi človeštva... Ali ni ta ideja svetega mesta večnega miru sredi bojujočega se človeštva, ideja občnega, vedno mirnega zavetišča ljubezni, omike, prava in sprave nekaj velikega in čudovitega?... V papeštvu je živela največja v instinktu sveta počivajoča ideja.« Vse to, kar je bilo v srednjem

veku, bi bilo papeštvo lahko narodom tudi še sedaj, ko bi se le narodi hoteli spet zavedeti in spoznati, da ni nikjer druge rešitve iz grozeče anarhije.

Drug protestant, filozof Paulsen, gleda v duhu že tudi to dobo. »Papeštvo«, pravi, »se je svojemu smotru duhovnega svetovnega gospostva tako približalo, kakor ne bi bil pred pol stoletjem nihče verjel. Nezmožljivi papež ne vlada sedaj samo Cerkve z duhovstvom in redovništvom brez vsakega nasprotja, ampak vpliva tudi na mišljenje lajkov, zlasti na izobražence med lajki kakor nikdar poprej. Nastala je katoliško-cerkvena veda, nastal katoliško-cerkven tisk, zlasti na Nemškem izza kulturnega boja, ki dobiva v javnem življenju vedno več moči. Gospostvu te neznanske sile služi tudi neotomistična filozofija. In kaj imamo mi proti njej? Protestantovske filozofije v zmislu enotnega nad duhovi gosposdujočega sestava ni. Zadnja, ki je bila taka, je bila Heglova filozofija. Odslej vlada anarhija.«

Nam katoličanom, ki gledamo vse v nadnaravni svetlobi, je seveda papeštvo neprimerno več. Nam je Cerkev »civitas Dei«, država božja na zemlji in papež je vladar te duhovne države. Zato nam je on božji namestnik. Zato mi vemo, zakaj je papeštvo preživelo vse dinastije, pisano je namreč: portae inferi non praevallebunt, Cerkev bo do konca in kakor Cerkev tako papeštvo; mi vemo, zakaj je papeštvo prineslo narodom svobodo in kulturo, zato namreč, ker jim je dalo krščanstvo, a krščanstvo je najvišje jamstvo prave svobode in notranje počelo prave kulture; mi vemo, zakaj je papeštvo kakor miren svetilnik v

razbrzdanem valovju človeških zablod, zato, ker je z njim Duh božji, Duh resnice. Mi vse to vemo, a vse to je le medel odsvit notranje moči, notranje svobode in notranje resnice, ki nam jo daje Cerkev in papeštvo. Zakaj kakor Kristus, tako ima Cerkev, tako ima papež »beseđe večnega življenja.«

Koliko so spet pisali liberalni in od liberalizma odvisni časniki, da bo Benedikt XV. započel popolnoma drugo politiko, kakor pa jo je imel Pij X. Ubogi časnikarji, kako se bodo prevarali, če pričakujejo, da Benedikt XV. ne bo imenoval zmote zmoto in greha greh! »Moja politika«, je dejal Pij X., »je križ,« in to velja za vsakega papeža. Menja se lahko taktika, menjajo prigodna sredstva in pota, a principi papeštva so večni. Človeški element se lahko dejstvuje različno, a božjega elementa v Cerkvi ne more izpremeniti noben papež. Sicer bi pa liberalne časnikarje lahko o tem poučili celo protestantje. »Ta prestol«, je dejal Schiller, »je kakor da bi nikdar ne menjal vladarja, zakaj papeži so umirali, a duh, ki jih je oživil, je bil večni.« Ranke pa: »Papeži so z ozirom na temelje vedno isti, loči se pa večinoma naslednik od prednika po sredstvih in potih, po katerih hočejo doseči cilje.«

Po papežu nas vlada Kristus, ki je »isti včeraj in danes in vekomaj«, ki je »pot, resnica in življenje«. Zato mi katoličani s tolikim zapanjem pozdravljamo vsakega papeža: »Benedictus, qui venit in nomine Domini!«

A. U.

Svetovna vojska.

L. 1912 ob balkanski vojski smo obsodili v »Času« »nacionalistični

egoizem« in sploh princip »političnega egoizma«. In tedaj smo dejali: Ta nacionalistični egoizem je kriv, da »vedno strašneje plameni na nebu krvavo znamenje svetovne vojske«. O Srbiji posebej smo pa pisali: »Nad Srbijo plove še temna usoda; velika krivda še ni maščevana« (Čas VII 59—60). Kdo bi si bil tedaj mislil, da bo Srbija svojo veliko krivdo še podvojila in da bo prav to bližnji povod strašni svetovni vojski! A sedaj ta vojska že divja z vso krvavo grozo!

Kakor je vojska nekaj strašnega in zlasti še taka vojska, vendar ima v razvoju človeštva tudi vojska svojo smotrnost, svojo teleologijo. V načrtu božje previdnosti je vojska kazen za grehe narodov in držav (»šiba božja«), osveta pravice nad krivico (Weltgeschichte — Weltgericht), a obenem tudi očiščujoča sila narodov. Vojska je človeštvu, kar je orkan v naravi. Neka peza tlači vso naravo, kakor mōra leži na vseh živih bitjih, težko težko stopa živina, ptice klavrno pobešajo glave, nobenega vetrca ni, nebo je kakor svinec, zrak dušeč. Tedaj se nakopiči v dalji oblak, votlo zagrmi, veter potegne, še nekaj časa — vsa narava kakor da v strahu čaka nekaj silnega — tedaj se pošibi drevje, dvigne se prah, razveže se vihar, orkan zadivja, oblaki plešejo, bliski švigajo, strele se užigajo, grom bobni, da se stresa nebeški strop. Človek bi mislil, sveta bo konec. A ne dolgo, in nad poljem zabliski jasno nebo, nevihta je minula. Res da leže tam izrvana drevesa, da so razdrte ceste, da so tu nanosili hudourniki peska na njive. Toda kako sveže življenje zaveje po vsej

naravi, kako vse zeleni in raste, kako se veseli ptičji spev, kako diha vsako živo bitje, kako oproščenega in svobodnega se čuti človek v premlajeni naravi! Tak orkan je svetovna vojska. Ali nismo vsi čutili, da mora priti; šlo je le za nekaj let, a kaj je to v zgodovini človeštva? Ta peza, ki je tlačila narode in države, je bila že neznosna; tudi se je nakopičilo toliko duševnih snovi v mednarodnem življenju, da je moral kak orkan pretresti svet. Seveda bo prinesla vojska tudi premnogo gorja, kaj življenja bo uničenega, imetja razmetanega, reda razdrtega! toda zatrdno upamo, da bo tudi ta orkan očiščujoč! Že se vrača v narode idealizem, koliko heroizma za domovino, koliko heroizma krščanske ljubezni! Že spoznavajo narodi, ki so bili na to pozabili, da vodi Bog usodo držav in končava vojske, in če nas vse ne vara, bo tudi tu iz razdejanja vzkliklo novo življenje. Evropa se je bila vdala neki hiperkulturi in kultu vnanje kulture, sedaj se bodo narodi streznili in spoznali, da je prava kultura v duši, v srcu. Vsemu življenju je grozila anarhija, sedaj bodo spoznali, da je najboljša moč narodov pravna sila, premagovanje samega sebe in spoštovanje do avtoritete. Narode je nacionalizem vedno bolj polnil s sovraštvom in hujskal drugega na drugega, sedaj bodo spoznali, da je tak nacionalizem blaznost, ki ne ustvarja, ampak le uničuje civilizacijo, da ni mogoč pravi napredek brez vzajemnosti krščanskega bratoljubja.

Naj bi dosegla ta vojska tiste smotre, ki ji jih je zamislila ne kaznujoča, ampak ljubeča večna Previdnost!

A. U.

Kulturna zgodovina.

Iz psihologije političnih moralcev.

Podel politični umor je bil neposredni povod pregrozni, prestrašni svetovni vojni, ki zdaj divja že drugi mesec po vsej Evropi, dà, malodane po vsem svetu. V srbskem Kragujevcu je bila tista usodepolna delavnica za bombe, ki naj bi razstrelile, raztrgale našo ljubezen, naš ponos. A iz Srbije so vodile niti politične blaznosti in megalomanije gori na sever, v Petrograd. In čudno, baš neki Rus v Petrogradu je bil strmečemu svetu razkril pred leti še neko drugo delavnico za politične umore, ki je pravzaprav mati one prve delavnice, ali z drugimi besedami: l. 1866 je F. M. Dostojevskij v svojem romanu Zločin in kazen (Prestupljenije i nakazanije) prvi v svetovnem slovstvu p o d r o b n o analiziral, kako se misel političnega umora v možganih moralčevih rodi, kako se potem razvija, kako slednjič dozori in kako se potem ta misel liki nalezljiva bolezen prime cele vrste ljudi (mislil je nihiliste). Celotno analizo podati nam je seveda nemogoče, trebalo bi prepisati celo delo (v slov. prevodu 894 str.); opozoriti hočemo samo na glavne stvari.

Nekega večera v začetku julija tako-le proti 8. uri stoji v Petrogradu pred vrati večnadstropne hiše, nekakšne stanovanjske karsarne, mlad človek, siromašen vseučiliški dijak, ves razcapan; zaradi uboštva je moral svoje pravoslovne študije prekiniti. In vendar čuti v sebi talent in v glavi nosi vse polno načrtov, kako bo koristil človeštvu; bogat je najvišjih

idej, kakor si sam misli, a ubog denarnih sredstev, tako da je že ves sestradan in onemogel. Koliko ljudi na svetu ima cele kupe denarja, ne da bi količkaj koristili svojemu bližnjemu. Taki ljudje so prave zajedavke človeške družbe, to so uši, ki žive na stroške in ob delu drugih in ki jih treba ubiti. In on je nocoj sklenil, konec napraviti svojemu bednemu stanju in si postaviti temelj za novo, plodonosno, občekoristno delovanje. Pod površnikom ima skrito ostronabrušeno sekiro. Kmalu se bo naredil mrak (v Petrogradu je julija do 10. ure zvečer še svetlo) in potem pojde gori v četrto nadstropje, kjer potrka pred stanovanjem stare skopuhinje Alene Ivanovne in ko mu odpre in bosta sama, tedaj bo izvršil svoj veliki načrt... Mladi človek je Razkoljnikov, glavni junak omenjenega romana. Kako se je skotil v njegovih možganih ta črni načrt? Sodelovala sta dva činitelja, subjektivni in objektivni. Prvi je v mladeniču samem: brezmejno samoljubje in brezčuten egoizem, ki svojo osebo ceni nad vse in čez vse meje, pa razdražljiv, jezljiv temperament, ki se hoče silovito masčevati za vse udarce usode. Drugi činitelj je vnANJI, objektivni: lastno siromaštvo, enostranska vzgoja in čtivo, okolica, v kateri živi, in pa intelektualni vplivi v gori označeni smeri. Lastno siromaštvo: mati je činovnikova vdova z morda sto rubljev pokojnine na leto, in sestra, ki jo ima Razkoljnikov, je domača učiteljica, ki ves svoj prihranek deli z materjo in bratom, a baš v zadnjem času se je odločila še za nekaj

večjega: v zakon hoče vzeti nekega bogatina, samo zato, da bi bratu lažje pomagala. To mu je pisala mati pred par dnevi. In R. te žrtve sestrine noče prenesti, zato si hoče pomagati sam in pomagati tudi sestri... Potem vzgoja: mnogo je bral, mnogo študiral, a najbolj je vplivala nanj zgodovina, zlasti ena osebnost, Napoleon: »zavojevatelj, ki mu je bilo dovoljeno vse, ki je porušil Toulon, povzročil klanje v Parizu, pozabil svojo armado v Egiptu, pogubil pol milijona ljudi na moskovskem pohodu in se poslovil v Vilni z dovtipom; in po njegovi smrti mu postavljajo malike — torej mu je bilo vse dovoljeno.« (Str. 441.) Tudi on, Razkolnikov, hoče postati Napoleon, saj ima tudi on orjaške načrte, koristiti občemu blagru in domovini; zakaj torej tudi njemu ne bi bilo vse dovoljeno? (Iz tega vidimo, da je Dostojevskij že pred Nemcem Nietzschejem uvedel v slovstvu »nadčloveka«.) In dalje kot tretja točka: okolica. Razkolnikov živi v najsiromašnejšem delu svetovnega mesta in ondi vidi neizmerno gorja! »Okrog obedovalnic v nižjih nadstropjih, po blatnih in smrdljivih dvoriščih in zlasti po pivnicah se je gnetlo mnogo raznovrstnih rokodelcev in razcapancev. Razkolnikov se je rad mudil na teh krajih in po bližnjih stranskih ulicah, kadar je hodil brez smotra okrog. Tukaj njegova raztrgana obleka ni budila zaničljivega zanimanja, tu je človek mogel hoditi v kakršnikoli opravi, ne da bi se kdo zgražal nad njegovo zunanostjo. (Str. 98 nsl.) V eni teh pivnic je pred kratkim spoznal iz službe odpusčenega činovnika Marmeladova, alkoholo-

lika iz obupa; pijanega je ponoči peljal v (podstrešno) stanovanje in ondi videl bedo, kakršne ni zlepa na svetu: žena činovnikova jetična, obupana, troje 6—9 letnih otrok, lačnih, v trepetu in joku, žena divje zakriči nad možem, ki se blebetaje opravičuje; zunaj po ulicah pa tava najstarejša hčerka Sonja, ki živi »na svojo roko«, zakaj oče jo je pahnil v sramoto, da živi od svojega zaslužka. (P. Alex. Baumgartner pravi nekje, da v svetovni literaturi ni našel pretresljivejšega prizora.) Razkolnikov vidi to gorje, primerja z njimi razkošje in samopašje, ki vlada v toliko drugih stanovanjih in se še bolj potrdi v sklepu, da ubije eno izmed takih »uši«. Ne ve se natančno spomniti, kdaj mu je prvič šinila ta misel v glavo; v začetku — to ve — je bila samo bežna misel, ki je kakor blisk prišla in izginila, a pred nekako enim mesecem je postala sklep. Nocoj ga bo izvršil. Snoči je bil napravil nekakšno poskušnjo: nesel je bil starki zopet nekaj zastavit in si je pri tem ogledal stanovanje. A morda ne bi bil tako hitro prišel do izvršitve sklepa, da ni snoči dobil zadnje vzpodbude, zadnjega sunka takorekoč za dejanje. Od starke ni šel takoj domov, temveč je stopil v neko navadno gostilnico. Pri sosednji mizi sta sedela neki dijak in neki častnik in pila čaj. Dijak je baš pripovedoval častniku o starki oderuhinji. Po daljšem razgovoru je tisti dijak naenkrat vzkliknil: »To starko bi jaz ubil in oropal, ne da bi me vest pekla.« Razkolnikova je pri tem čudno pretreslo. Oni dijak pa je častniku dalje govoril: »Zdaj sem se sicer le pošalil, toda glej: na

eni strani neumna, prismojena, ničeva, hudobna in bolna stara ženska, ki ni za nobeno rabo, temveč nasprotno vsem škoduje, ki sama ne ve, zakaj živi in ki bo morda že jutri umrla sama od sebe, na drugi strani pa mlade in sveže sile, ki od pomanjkanja propadajo in poginjajo, in to povsod! Sto, tisoč dobrih del in naprav, ki bi se dale oživotvoriti s starčinim denarjem, se bo zaprlo v samostan, kamor je zapisala svoje imetje za svoj dušni blagor. Sto in tisoč eksistenc bi se dalo napeljati na pravo pot; in več ko deset rodbin bi bilo mogoče rešiti beraštva, razpada, pogina, pregrehe... in vse to za njen denar. Ubij jo in vzemi ji denar, da se potem z njegovo pomočjo posvetiš človeštvu in vseobčemu blagru: kaj misliš, da se ta mali zločin ne izbriše s tisoči dobrih del? Za eno samo življenje — tisoč življenj rešenih gnilobe in propada! Ena smrt za tisoč življenj — to je popolnoma aritmetično. In kaj tudi pomeni na tehtnici vsega človeštva življenje te jetične, neumne in hudobne starke? Nič več nego življenje uši ali ščurka, pa še toliko ne, zato ker je škodljiva. Ona se zajeda v tuje življenje...» (Str. 105 nsl.) Ta razgovor torej je R. poslušal in sklep je bil storjen: naslednji dan, zvečer ga bo izvršil. Kakor vidimo, čisto po načelu: namen posvečuje sredstva.

Dasi R. ubije starko zasebnico, je vendar kritika (Brandes) že davno spoznala, da je Dostojevskij mislil na politične atentatorje. In iz teh činiteljev se najbrže porajajo te vrste ljudje še dandanašnji, zlasti v nekaterih deželah, ker so kar epidemični. A en velik

razložek je še med zločincem Dostojevskega in med današnjimi političnimi morilci: pri Dostojevskem se »junak« ves čas silno bori sam s seboj, v duši nosi razkol (»Razkoljnikov«), ni namreč popolnoma prepričan, da prav dela, in po storjenem zločinu se res tudi takoj oglasi vest, ki ga besno preganja toliko časa, dokler se ne izpove in ne vzame prostovoljno pokore in trpljenja (pregnanstva v Sibirijo) nase; a pri današnjih političnih morilcih, kje je kaj sledu o kesanju ali dvomu ali oklevanju! Kakšen napredek!!!

Dr. J. D.

Janko Kersnik, njega delo in doba.

Spisal dr. Ivan Prijatelj. I. sešitek: Leta mladosti in učenja. Ljubljana 1910, strani 256; II. + III. sešitek: Novelist in politik. Ljubljana 1914, str. 644.

Janko Kersnik je gotovo vreden posebne študije. Kot politik sicer ni bil kdovekaj — služil je vladni politiki Šukljetovi in se mnogo trudil za liberalno zvezo z Nemci —, a kot pisatelj je markantna osebnost v slovenski literaturi. Po mladostni dobi romantike se je počasi razvil v prvega slovenskega realista, ki je opisal zlasti našo »jaro gospodo« po kmetih in trgih, kakor živi in diha. Kdor bo kdaj preučeval slovensko kulturno zgodovino, ne bo smel prezreti Kersnikovih romanov. Tu bo spoznal psiho trških politikov v takozvani liberalni dobi.

Po svetovnem nazoru je bil Kersnik dosledno svobodomiseln in je napravil v tem oziru s svojimi romani med mladino mnogo kviri. Vzgojen brez vere — z

Dunaja piše »mamici«, kako leži v nedeljo do 11. ure v postelji brez »službe božje« ali pa gre obhajati službo božjo ven na polje, za kar ne potrebuje nobenega »popa« — je tak ostal do konca. »Verska vprašanja«, pravi dr. Prijatelj, »je bil prosto odložil z ram... Bil je res verski indiferecentist ta doktor Hrast — vera in sploh vsa filozofija mu je bila deveta skrb — pravi (v Cykla-menu o dr. Hrastu) Kersnik, s temi besedami dobro karakterizujoč svoje inteligentne slovenske sodobnike in najbrž bolj ali manj — tudi sebe« (II 631—2).

Toda Prijateljevo delo ni prosta biografija. Prijatelj je našel v Kersnikovi zapuščini celo kopo pisem o literarnih in političnih razmerah Kersnikove dobe. Med njimi so zlasti Levčeva pisma »zlat ključ do dobe in oseb« (II 623), kakor je Levec sam »živa kronika slovenske kulture« (II 463). Tega gradiva se je Prijatelju bržčas škoda zdelo, če ga ne bi izrabil, zato je podal namesto Kersnikove biografije celo kulturno sliko tedanje liberalne dobe, na kateri ima Kersnik pogosto le vlogo statista (adresata Levčevih pisem). Tako je to delo pravzaprav nekaka zgodovina slovenskega liberalizma, liberalnih prvakov tedanje dobe in njih dela.

Posebno diskretno dr. Prijatelj seveda ni ravnal — obzirnosti »moderna veda« menda ne pozna —, predstavil je podobe tedanjih prvakov, kakršni so bili po svoji lastni medsebojni sodbi. Naslikal jih je po večini s krepkim kistom Levec, tako Stritarja, Šukljeta, Hribarja, Tavčarja, seveda tudi sebe. To in ono potezo je dodal po svojih študijah Prijatelj sam.

Stritar se nam kaže na tej sliki kot mož, ki je prvi med Slovenci javno izpovedal liberalizem (I, 221), a je pozneje v zadregi »slepomišil s kristijansko-mesijanističnim značajem Slovanov« (II 337) in s tem lovil duhovnike za »Zvon«. Imel je precejšnjo porcijo gizdavosti (I 156). Njegov pesniški nimbus je bil le »odblesk (tedanjega) evropskega estetizma« (II 117). Dal je Slovencem »sentimentalni stritarianizem« (I 157). Bil je solznodolinec (II 609), »jadikujoča pesimistična postava« (II 270). Za mladino ga je pehnil s prestola »Gospod Mirodolski«, posnetek angleškega »Župnika Wakefieldskega« (II 117), pravi vzrok njegovega razstoličenja je pa bil, ker se je tisti sentimentalizem preživel. Vendar so ga vabili še tudi k »Ljubljanskemu Zvonu«, a le v stiski. Že naprej so se bali njegovih »lamentacij«, njegove prispevke je označeval urednik za »smeti« in »odpadke«, tožil, da je le »coklja«, da so »kupili mačka v žaklju«, robati Levstik je pa kar na debelo povedal, da »Zvon« že »po otroškem dr... smrdi« (II, 424, 438, 431, 432). Še enkrat se je prikazal Stritar v »Zvonu«, tedaj, ko je zavladal v slovenski literaturi »Govekarjev tamtamski naturalizem« (II 614). Kdo se je bil tako boril proti pošasti naturalizma kakor Stritar? In sedaj sam v družbi naturalistov! Vzrok: »ker je bil izvedel, da hočejo ti mladeniči vreči s prestola one, ki so bili izvili njemu žezlo iz rok« (II 610).

Nič manj zanimiva ni podoba Šukljeta iz one dobe. Iz mlada strasten svobodomiseln Mladostenec je pozneje s težavo krotil radikalce in je zajadral sam v

vladno stranko. »Vsi farji so polni te vere,« je pisal tedaj Levce Kersniku, »da Šuklje je Dežman II.« (II 269). Sploh so vsi čutili, da je bila njegova glavna napaka »nestalnost načelne taktike«: »danes žugon in gromovnik, jutri politična jegulja.« Njegova »upogljivost« je jemala njegovemu rapirju — bil je sijajen državniški talent — vso ostrino. (II 248). »Sama častihlepnost ga je, tako so tedaj sodili o njem, kakor je spet poročal Kersniku Levce. Svetec je zoper njega, ker je nekdanj govornik zoper slovensko pravno akademijo; Klun je zoper njega, ker je bil baje nemškutar; Bleiweis je zoper njega, ker je Šukljeta baje sama častihlepnost, Levstik je zoper njega, ker gleda najprej pri vsem poslanstvu na svoj žep, vsi farji so zoper njega, ker je liberalce, vsi filistri, ker je prevzetan naštuljen profesor...« (II 250). Kratko sta označena Hribar in Tavčar. Hribar je vseslovanski fantast (II 263), Ivan Grozni, ki »po svetu potuje in z žejnimi Sokoli slovenstvo rešuje« (II 572), »prava podoba Mladočeha v slovenski luči« (II 363), »politični glumač« (II 362). S »Slovanom«, je pisal Kersnik Levcu, si je Hribar nameraval gladiti pot do poslanstva (II 438). »Pri nas je le to žalostno,« je dodal Kersnik, »da ne poznamo nobene avtoritete nego vsak svojo lastno, v lastni umazani koži se po svetu plazečo samoljubnost« (II 438). Tavčar se je zdel Levcu »sam vase zaljubljen«, »neodkritosrčen«, nezanesljiv, sploh fides obeh Ivanov »punica fides« (II 435, 451, 464); »Zvon« da mu je le »Melkuh« (II 426), v politiki da je »kameleon« (II 436). Le s pikica-

mi je zaznamoval dr. Prijatelj nekatera mesta Levčevega ogorčenja, potem pa sledi: »in tak človek, kakor je on, obeta, da se bo vedno potezal za sveto vero« (v »pobožni« volilni okrožnici na duhovščino) (II 318). Tudi Šuklje se je razvnel zoper Tavčarja, češ da je »breznačajnej primae classis«. »Le za mandat mu je. Da ga dobi, pripravljen je, če treba, ves velik teden po ljubljanskih farnih cerkvah s pušico in v mežnarski opravi pobirati« (II 362). Kot zanimivost beležimo iz drugega pisma (l. 1884): »Naš ljubeznivi dr. Ivan je zdaj postal klerikalec... Te dni so se v odseku posvetovali na rotovži, če bi ne bilo dobro odpreti v Ljubljani bordel. Vsi so bili za to, a on odločno zoper ter je pretil stvar spraviti v javnost, ako misli ne opuste« (II 322). No, s takim ali takim namenom, Ljubljana mu mora biti hvaležna, da ji je bil vsaj še za dobo 13 let prihranil to sramoto!

Ko je Levce tako naslikal te in druge prvake, se je seveda nehote odtisnila tudi njegova podoba iz tiste dobe: podoba liberalca, zmernega, a ne brez strasti. Pri formaciji Kersnikovega svobodomiselnega duha velik delež pristoji njemu. Tiste dni je duhovnike v svojih pismih rad zmerjal s »farji« itd. (II 512). »Ko bi vedel,« piše v nekem pismu Kersniku, »da prihodnji predsednik (pri »Slovenski Matici«) ne bode pop, takoj bi se umeknil s predsedniškega stola« (II 623). Temna pega na njegovi sliki je zlasti še njegovo vedenje do raznih Zvonovih sotrudnikov. Kako je n. pr. javno hvalil Gregorčiča in »zlato knjigo« njegovih poezij, a v pismih mu

je Gregorčič »far, ohol far, tisti prevzetni far z napeto štulo, Simon Napuh«, ki mu »Mahničovo lekciono prav privošči« (II 428, 429, 451, 447, 444). Tudi še marsikaj drugega bi bilo reči, a vpoštevati je, kar piše Kersniku: »Mene tarejo skrbi za mojo ogromno družino in delati moram kakor težak« (II 624) . . .

Kakor smo že dejali, diskretno, se nam zdi, dr. Prijatelj ni ravnal, a ker je te slike javno izpostavil, ni mogoče več iti indiferentno mimo njih. Ti in drugi prvaki so snovali liberalno zgodovino tedanje dobe. Kako torej sodi dr. Prijatelj o njih delu, o slovenskem liberalizmu?

Liberalci tedanje dobe, pravi, so bili »duševni otroci« avstrijskih nemških liberalcev in so imeli tudi njih napake. Literarno so ustvarili narodu lepo knjigo, a polilično so si sami izpodnesli tla (I 242). »Fiasco« se je začel takoj od kraja, že l. 1870 (I 141). Glavna napaka je bila tisto, kar je prvi imenoval Levstik »breznačelje«. Tri stvari bi bili morali po sodbi dr. Prijatelja izvesti prvaki tedanje dobe. Prvič: načelno osnovati svoj svobodomiseln program. Drugič: popularizirati znanstvo. Tretjič: organizirati ljudstvo. A niso storili ne tega ne onega.

Načelnosti sploh niso poznali. Lovili so se za besede (II 375), s frazami in krinkami zakrivali svoje mišljenje, za eno službo ali mandat, če je bilo treba, utajili svoja načela, potem pa takoj jih spet zatrjevali, dokler se niso o prvi priliki spet stisnili. »Sacra mandati fames — ta je bila prva« (I 143). »Neodkritosrčnost« svetovnega nazora, »upogibanje, hlinjenje dobrega krščanstva in prij-

njevanje v naprednih načelih«, to je bila signatura slovenskega liberalizma (II 594—5). Če so se pa spustili v boj, ni bil ta boj načelnen, marveč le »psovanje in — cronique scandaleuse, znana pesem, ki smo se je v naših dneh do gabljenja naveličali« (I 243). Tudi v leposlovju se je maščevala breznačelnost. »Usodna napaka slovenskega slovstva osemdesetih let je bila: Zvon ni imel literarnega teoretika, moža naprednih, čisto estetičnih idej . . . Levčev Zvon je nakopičil obilo krasnega gradiva, a poobčenja svoje dobe ni prinesel . . . Sistematičen moderen pogled na svet se v listu ni dajal« (II 460, 463—4). Liberalci so se bali ločitve in so rajši »v kalnem ribarili« (II 342). Tako je vladal »načelni kaos« (II 290), in če je bila sloga, je bila osnovana le »na vsestranski laži« (II 19). Tako je slovenski liberalizem moral propasti, »ker se je zatekel k laži in trdil, da ni to, kar je bil in bi bil moral biti« (I 33). Še l. 1881 je napisal dr. Tavčar v Narodu »naslednji confiteor«: »Katoličanstvo je glavni steber narodne zavesti mej Slovenci; kdor se cerkvi in veri v nasprotje postavlja, uničuje brezvestno narodni napredek mej nami« (II 311).

»Značilno za slovenski liberalizem je (dalje),« pravi dr. Prijatelj, »da je poizkušal večkrat s političnimi tedniki za kmete — seveda, agitatorji za volitve! — a ustanovil ni do danes niti ene knjižnice za popularizacijo znanstva in pozitivnih ved. Nasprotno: do malega vsi voditelji liberalizma so pisali v Mohorjevo družbo, njenemu pobožnjaškemu programu primerno prikrojujoč svoje spise« (I 243).

Naposled je liberalizem zanemaril organizacijo. »Organizacija je vse v javnem življenju. Neorganizirano ljudstvo je mrtva masa, material, ki se naredi iz njega, kar se hoče. In v takem stanju je bil naš narod v začetku Taaf-fejeve dobe... Liberalci so zavzemali (tedaj) veliko postojank in igrali važnejšo vlogo od klerikalcev, ker so razpolagali z večjim številom inteligentnih, zmožnih sil. Ti možje so imeli v rokah vodstvo in čast naroda. In tako so stali pred alternativo: ali naj pogumno priznajo svoj svetovni in politični nazor ter započnejo času primerno diferenciacijo in organizacijo med ljudstvom, ali pa zvižejo svoja liberalna jadra in se zatečejo s primerno hinavščino v varno konservativno pristanišče. Volili so drugo pot... To je bil najusodnejši in najpogubnejši korak, ki ga je kdaj napravilo slovensko razumništvo (II 387—8).

Se l. 1885 je opozarjal Erjavc na Gregorčičevem banketu, ki so ga priredili ljubljanski naprednjaki, na moč idej. »Gospoda moja,« je dejal, »ideje vladajo svet, ideje so tista moč, katerej se na dolgo nobeden ustavljati ne more, in vse, karkoli se dela in snuje proti idejam, mora prej ali slej razpršiti se kakor pleve na vetru.« A tega poziva na polje idej, pravi dr. Prijatelj, ni razumel nihče, »rajši se je banketiralo dalje« (II 330).

Tedaj je nastopil dr. Mahnič. Dr. Prijatelj, moderni pozitivist, mu očita »obskurantizem«, katoliško нравno ozkosrčnost in vse drugo, kar pač ateizem mora očitati resničnemu krščanstvu, toda nekaj priznava, da »je v visoki meri dičilo Mahniča, namreč odkritosrčna izpoved svojega svetovnega na-

zora« (II 328), to je značajnost in načelnost. Dr. Mahnič je »vrgel v naš narod bakljo načelnega boja ter upepelil ono klavrno odelo, ki se je imenovalo konservatizem« (II 323). Slovenski liberalizem je malo pogumno zamudil »veliki moment«. »Ko ga je klical veliki Gospod kulture, se je skrila za krinko konservatizma, katera mu je dobro služila pri dnevnih praksah s »Slovencem«, katera pa je sfrfetala v cunje, ko je začel mlati po njem dr. Mahnič z mečem, v Rimu nabrušenim. Da si je naš liberalizem omislil namesto konservativne krinke oklep organizacije in šlem načelne vzgoje in preverjenosti, stal bi bil trdno proti Mahničevi učenosti in ponosno proti njegovemu fanatizmu. Tako pa je stal samo porogljivo, in v tej zasmehujoči, a pravzaprav smešni pozi je stal tako dolgo, da ga je bilo skoraj konec... (II 308). »Dr. Mahnič je polagal mogočne temelje posebni katoliški organizaciji celokupnega javnega življenja na Slovenskem, naj si je pred njim še tako mašil ušesa »Ljubljanski Zvon« in naj ga je še tako omalovaževal in s ceneno ironijo smešil »Slovenski Narod«. Liberalno moledovanje za slogo je samo omogočilo, da so si klerikalci vzgajili in izšolali moči za odločilen, zmagoslaven napad...« (II 388).

Sedaj je slovenski narod organiziran, »preorganizacija naroda«, pravi dr. Prijatelj (II 388), »je pa za las podobna zvonjenju po toči...« Tako se je dovršil tisti »fiasco«, »ki ga je bil že tako zgodaj začel doživljati slovenski liberalizem« (I 141).

Zanimiva knjiga, pisana od našega načelnega nasprotnika. Libe-

ralci se bodo gotovo učili iz nje.
Učimo se tudi mi! *Dr. A. U.*

Varšavsko »Towarzystwo Naukowe« (Družba znanosti).

Poljaki so se že dolgo trudili, da bi ustanovili v Varšavi svoje zasebno znanstveno društvo. Toda šele leta 1907 so dobili za to dovoljenje vlade in nato so takoj pristopili k činu. Prvi ustanovniki so bili znani poljski učenjaki: Baranowski, Białecky, Chrzanowski (sedaj vseučiliški profesor v Krakovu), Samuel Dickstein (slaven matematik), Dydyński, Goziewski, Holewiński, Jabłonowski (slaven zgodovinar), Jurkiewicz, Kowalczyk, grof Krasiński, Kryński, Smoleński, H. Struve, Wierzbowski. Pristopilo je še 27 članov ter so se ustanovili oddelki: 1. jezikoslovje in slovstvo, 2. antropologija, sociologija, zgodovina, filozofija, 3. matematika in prirodoslovje. Prvi občni zbor, s katerim se začenja delovanje društva, se je vršil dne 25. novembra 1907. Prvi predsednik je bil Jabłonowski, podpredsednik Dickstein. Baranowski je prepustil za začetek novemu društvu tri sobe svojega stanovanja.

Koliko se je storilo v šestih letih?

Število članov je z 51 narastlo na 111, dohodki društva so znašali l. 1908 3980 rubljev, l. 1913 pa 130.000 rubljev. Prvo leto je zamenjavalo društvo svoje publikacije s štirimi tujimi društvi, sedaj s 142, prvo leto je imelo 34 knjig, šesto čez 10.000. Tekom

teh let so se na vseh treh oddelkih razvili sledeči odseki: 1. jezikoslovni, 2. zgodovina slovstva, 3. zgodovina, 4. meteorologija, astronomija in geofizika, ter delavnice: 1. zemljepisno-zgodovinska, 2. kabinet zgodovinskih ved, 3. antropologična, 4. fiziologična, 5. poznavanje zemlje, 6. medicinska, 7. meteorologična, 8. mineralogična, 9. neurobiologična, 10. radiologična, 11. serologična, 12. zoologična. Poleg tega še eno opazovalnico. Prvo leto je bilo referatov 28, ki so zavzeli 226 tiskanih strani, šesto leto 73 na 1177 straneh. Poleg tega je izdalo društvo 3 dela oddelka I., 10 del oddelka II. in 6 del oddelka III., ter mnogo posebnih spisov.

Posamezni ljudje so darovali novemu društvu do l. 1911 skupaj 28.000 rubljev. Leta 1911 je podaril grof Jožef Potocki društvu trinadstropno hišo v vrednosti 209.000 rubljev, v kateri se nahaja 56 dvoran poleg množine manjših sob. Posamezne osebe so darovale med 1911 in 1913 vsega skupaj 200.000 rubljev (Zofija Klugova 50.000 rubljev, dr. Pavinski 10.000 rubljev za zoologično in fiziologično delavnico, Kernbaum 10.000 rubljev za radiologično delavnico itd.).

Publikacije društva se dele na: 1. poročila sej, 2. dela, 3. izdaje.

Na prvem oddelku je bilo predstavljenih 6 razprav, na drugem 73, na tretjem 285. Poleg tega je izdalo društvo ali pripravlja za tisk celo vrsto starih spisov, zgodovinskih virov itd. *Dr. L. Lénard.*

Umetnost.

Svobodomiselstvo in umetnost. — Ako vprašujemo svobodomiselce po njih veroizpovedi in ciljih, odgovarjajo radi pravitako lepo zveneče kakor nejasno, da obstoja njih vera in stremljenje predvsem v resničnem, dobrem, lepem. Kar se tiče lepega, se nahaja značilna izpoved v duševno ubožstvo razkrivajočem »Freidenkeralmanachu« - 1911¹. Vpričo umetniške veličine krščanstva, posebno katalicizma, si stavi sam vprašanje: »Zakaj ima novo svetovno nazoranje tako malo umetnosti? Zakaj so njegove prireditve tako puste?« Odgovarja med drugim:

»Ali imamo sploh dramatične pesnitve, ki stojijo na tleh materialističnega svetovnega in življenjskega nazoriranja?«

»Naša dramatika sloni brezdvomno na tem, da pride junak drame v boj osebnih nagnenj z dolžnostmi do bližnjika, v boj, v katerem lahko pade ali zmaga.«

¹ Prim. Stimmen aus Maria-Laach, LXXX., str. 237.

»Ali more pa, ako dosledno mislimo, priti moderni človek sploh v tak notranji razdvoj?«

»Moderni človek stoji na stališču nesvobodne volje. Ne pozna nobene odgovornosti za dejanja, nobenega kesa, nobene pekoče vesti, nobenega obupa. Ve namreč, da je njegovo delovanje in nehanje pravitako naravnoujno, pravitako mehanično, kakor pot zvezdovja ali rast kristala. Raditega sploh ne more razumeti duševnega sestava, ki sili junaka drame do dejanj. Zanj deluje junak drame tako, kot so ljudje prej mislili in delali. Kvečjemu ga lahko še zgodovinsko zainteresuje.«

»Isto razmerje je do večine vrst godbe. Noben doslednomisleč svobodomislec ne more več občutiti Bachovega Matevževega trpljenja ali Richard Wagnerjevega Tannhäuserja. Muka tega trpljenja kakor radost končnega odrešivnega čuvstva sta mu postali popolnoma tuji.«

A. R.

Glasnik »Leonove družbe«.

Dne 24. junija je bil občni zbor preosnovane »Leonove družbe«. (Nova pravila so priložena temu zvezku.) Predsednik dr. Gruden je v pozdravnem govoru pojasnil vodilno misel te preosnove: Nasprotniki krščanstva so se že odnekaj borili proti krščanstvu s kulturnimi sredstvi, izkušali kristjane izključiti od kulturnega dela ter jih proglasiti za manj vredne. Zato moramo s svojimi kulturnimi organizacijami dokazati svojo enako-

vrednost in se proti brezverskim kulturnim težnjam krepko boriti za prospeh krščanske kulture.

V odbor so bili izvoljeni naslednji gg.: Dr. Adlešič, odv. kand. v Trstu; dr. A. Breznik, prof. v Št. Vidu; dr. Izidor Cankar, urednik »Dom in Sveta«; dr. K. Capuder, prof. v Kranju; dr. J. Debevec, prof. v Ljubljani; dr. Fr. Detela, gimn. ravnatelj v p., vladni svetnik v Ljubljani; Fr. Finžgar, župnik v Sori; I. Grafenauer, prof. v Ljub-

ljani; dr. Fr. Grivec, prof. bogoslovja v Ljubljani; dr. J. Gruden, kanonik v Ljubljani; A. Kalan, prelat, predsednik Kat. tisk. društva; dr. Fr. Kotnik, prof. v Celovcu; dr. Fr. Kovačič, prof. bogoslovja v Mariboru; dr. J. Mantuani, prof., ravnatelj dež. muzeja v Ljubljani; dr. M. Opeka, prof. v Ljubljani; F. Pengov, prof. v Št. Vidu; J. Puntar, nam. gimn. učitelj v Ljubljani; dr. G. Rant, O. F. M. lektor v Ljubljani; dr. J. Srebrnič, prof. bogoslovja v Gorici; dr. Fr. Stele, zastopnik c. kr. osrednje umetnostne komisije v Ljubljani; dr. A. Ušeničnik, prof. bogoslovja v Ljubljani. — Za pregledovalca računov sta bila izbrana: dr. Iv. Svetina, č. kanonik in prof. v Ljubljani; dr. V. Šarabon, prof. v Ljubljani.

Občni zbor je per acclamatio-nem izvolil za častna člana: presv. škofa dr. A. Mahnič, prvobornika za krščanski kulturni preporod na Slovenskem, in prof. dr. Fr. Kosa, odličnega predstavnika pozitivne zgodovinske vede.

Po občnem zboru se je odbor konstituiral: dr. J. Gruden, predsednik; dr. J. Mantuani, podpredsednik; dr. Fr. Detela, blagajnik; dr. Fr. Grivec, tajnik.

Odbor je sklenil stopiti pred slovensko javnost s sledečim oklicem:

»Leonova družba« Slo-
vencem.

Naše razmere še niso take, da bi mogli imeti posebno znanstveno akademijo. Zato se je »Leonova družba« preosnovala v književno društvo za strokovno znanstvo, za poljudno znanstvo in za leposlovje.

Leposlovje ima mogočen kulturnen vpliv, dober ali slab, kakor

priča ves razvoj modernega sveta, in v metafizični trojici, ki ustvarja harmonično kulturo, je, kakor je rekel tako resnično dr. Mahnič, tudi lepo. Zato hoče »Leonova družba« gojiti tudi leposlovje in dajati vodilno smer (direktivo) leposlovnemu delu. Imamo sicer že razne leposlovne knjižnice, vendar se zdi, da ne bo odveč, če bo dala tudi »Leonova družba« vsako leto svojim članom kako lepo izvirno delo ali kako klasično delo iz svetovne literature.

Po poljudnem znanstvu naš čas takorekoč kriči. Ljudstvo hrepeni po vedno večji izobrazbi, da bi moglo pridobitve novodobne kulture izrabljati za svoj vsestranski napredek; zakaj zaveda se, da bo v silni tekmi narodov zmagovalisti, ki bo imel največjo kulturo. To izobrazbo mu mora podajati poljudno znanstvo. Pod videzom znanstva v poljudni obliki se pa žal v najširše sloje zanaša tudi nevera; celo med Slovenci pridobiva moderna laživeda vedno več tal. Zato nam je živo potrebna poljudno-znanstvena knjižnica.

A treba nam je tudi strokovnega znanstva. Le iz strokovnega znanstva more zajemati poljudno znanstvo; strokovno znanstvo daje kulturi smeri. Ljudstvo bo končno tako, kakršna bo inteligenca, a inteligenca vzgaja znanost. Naše ljudstvo gospodarsko krepko napreduje, vendar tega napredka ne bi mogli biti prav veseli, če se ne bi obenem krepila tudi duševna moč, če bi nam morda na polju duševne kulture gospodaril nasprotnik.

Naposled nam je treba revije, ki naj sproti zasleduje kulturne pojave, jih beleži, če treba, načelno presoja, in tako opozarja na znan-

stveni študij, obenem pa mnogo-
ličnosti znanstvenih spoznav daje
načelno enotnost in jasnost.

V zavesti teh živih potreb je
»Leonova družba« svoj delokrog
razširila. Ni več zgolj znanstveno,
ampak splošno književno dru-
štvo, ki mu je namen »gojiti knji-
ževnost v prospeli krščanske kul-
ture« (§ 1.) Ni več omejena na aka-
demično izobražene kroge, temveč
kliče vse sloje, ki so željni o-
mike in izobrazbe (§ 4. c). Izbrala
si je odbor 21 mož, da bi tako
pritegnila k delu kar največ moči
(§ 7.). Za letnino je določila nezna-
tno vsoto 6 K, da bi mogel biti član
vsak količkaj zaveden Slovenec
(§ 4. c). Ustanovnina (200 K) se
lahko plača v obrokih tekom štiri-
h let.

Po tem programu hoče torej »Le-
onova družba« izdajati:

1. Znanstveno knjižnico;
2. poljudno - znanstveno knjiž-
nico;
3. leposlovno knjižnico;
4. revijo »Čas«.

Za leto 1915 n. pr. hoče dati
svojim članom:

a) 1 zvezek znanstvene knjižnice
(spisi P. Stanislava Škrabca),

b) 1 zvezek poljudno-znanstvene
knjižnice,

c) 1 zvezek leposlovne knjižnice
(prevod romana: Coloma, Malen-
kosti) in

d) revijo »Čas«.

Ker hoče »Leonova družba« svo-
jim članom vse to dajati za letnih
6 K, je samoposebi umevno, da
mora računati s kar največjim šte-
vilom članov. Nadeja se pa, da je
ta up ne bo prevaral, tako živo je
prepričana, kako izredno važno in
nujno je, kar je začela, in ne
more si misliti, da bi to prepričanje
ne prevzelo vseh.

Upi, da bo po skupnem delu
med nami Slovenci prišlo do kul-
turne skupnosti, so nas prevarali.
V slovenski inteligenci je vrsta mož,
ki so v načelnem nasprotju s
krščanskimi kulturnimi načeli. Ti
može hočejo vsakemu skupnemu
kulturnemu društvu vtisniti pečat
svojih protikatoliških teženj. Zato
nam ne preostaja drugega, kakor
da se tudi na duševnem polju
samostojno organiziramo, kakor
se je naše ljudstvo že organiziralo
na gospodarskem, socialnem in
političnem polju! Dokažimo na
vseh poljih življenjsko moč krščan-
skih idej! »Leonova družba« bodi
naša Kulturna Matica!

V Ljubljani, dne 1. julija 1914.

Odbor »Leonove družbe«.

Kot ustanovnik je naklonil družbi častni kanonik, ravnatelj in
prof. bogoslovja dr. J. Lesar v drugič 100 K.

»Času« doposlana dela.

Zbirka slovenskih povesti. Urejuje I. Grafenauer. 3. zvezek. Vesele povesti I. Fr. Jaklič: Za možem. — V pustiv je šla. Jos. Jurčič: Pravda med bratoma. Ljubljana. 1914. Katoliška bukvarna. Cena 60 vin.

Mati vzgojiteljica. Vodilne misli iz krščanskega vzgojeslovja. Priredila učiteljica. Kranj 1914. Tiskovno društvo. Cena 1:50 K.

Spomin na Gosposvetsko polje. Ob petstoletnici zadnjega slovenskega umeščenja koroških vojvod poklanja prijateljem koroških Slovencev dr. Valentin Rožič. Celovec 1914. Pisatelj. Cena 50 vin.

Flavije Konstantin. Drama v četiri čina. Sastavio J. P. O. F. S. Sinj (Dalmacija) 1914. Petar Vicić. Cena s pošto 1 K.

Milan Pugelj, Mimo ciljev. Ljubljana 1914. Ilustrovani tednik.

Dr. B. W. Switalski, Vom Denken und Erkennen (Sammlung Kösel) 1914.

Dr. B. Strehler, Lebenshemmungen und Kraftquellen (Sammlung Schöningh: Ideal und Leben 8) 1914.

»Leonova družba« je izdala in priporoča naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. Ljubljana 1903. 8 K, vezana 11 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. Ljubljana 1906. 10 K, vezana 13 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. Ljubljana 1911. 6 K, vezana 9 K.

Dr. Jos. Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, Sociologija. Str. XV + 840. Ljubljana 1910. K 8:50, vezana K 10:80.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.